

TÄNK PÅ DÖDEN

*En undersökning av minneslunden som helande plats
i möte med den multifunktionella kyrkogården.*

*av
Ellen Kristin Sperr*

Självständigt arbete · 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur,
planering och förvaltning
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2022

Think about death – A study of memorial sites as a restorative environment in relation to the multifunctional graveyard.

Författare: Ellen Sperr

Handledare: Anna Peterson, Sveriges Lantbruksuniversitet Alnarp, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Åsa Klintborg Ahlklo, Sveriges Lantbruksuniversitet Alnarp, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Bitr. examinator: Gunnar Cerwén, Sveriges Lantbruksuniversitet Alnarp, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0846

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2022

Omslagsbild: Allt grafiskt material i uppsatsen är skapat av författaren. CAD-underlagen för planerna är tillhandahållna av Malmö Stad, Stockholms Stad och Solna Stad.

Nyckelord: minneslund, kyrkogård, gestaltning, multifunktionalitet

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag ger härmed min tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag ger inte min tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Tack!

Ett stort tack går ut till alla som hjälpt mig under de här månaderna. Min fantastiska handledare Anna Peterson, för stöd och handledning. Victoria Sjöstedt för hjälp och vägledning genom det gestaltande arbetet. Tjänstemännen på Stockholms Stad, Malmö Stad och Solna Stad för tillhandahållning av CAD-underlag. Jag vill också tacka min familj och vänner för tålamod och spännande diskussioner som fört arbetet framåt. Vidare vill jag också tacka pulkaåkarna på Stockholms Skogskyrkogård, och de ledsna på samma plats, som fick mig intresserad av ämnet.

Utan er hade inte det här arbetet varit möjligt.

Abstract

During the last couple of years there has been articles in the news about people, around Sweden, using our cemeteries for recreational purposes. There have been people drinking beer, sledding and having picnic and cities that have defined cemeteries as green areas to be able to fulfil the environmental goals in a new neighbourhood. I see this as a result of the densification strategy that we see dominating our cities. Our green spaces get overbuilt in favour of residential buildings and commerce. This creates a scenario where people go to the cemeteries to participate in activities, otherwise performed in the parks, and there for a conflict between the people visiting the cemeteries in a recreational purpose and the ones visiting a grave or memorial site. Thus, these two user groups have different needs.

This thesis seeks answer the question *How can one, within the landscape architect's practice, spare the memorial site from the cemetery's more active and multifunctional use and thus create healing and comforting places?* It aims to contribute to the knowledge of good design for restorative places, in general, and memorial sites, in particular.

In the aim to do so I performed a literature study where I explored memorial site design through four categories, activity, green assets, spatial elements and spirituality. The study is summarized as a tool I call the Value Map. The map consists of values that I found important in the design of memorial sites. To investigate the reality in our cemeteries and test this tool I performed site visits in four different cemeteries in southern Sweden. During the site visits I explored the cemeteries from both the point of view of a person visiting the space in a recreational purpose and a person visiting the space while grieving. I also analysed the memorial site through the Value Map. From these analyses I then present new additions to the memorial sites that would strengthen the values, and there for their role as healing and comforting places.

My study shows that the following values are important to be able to spare the memorial site; Activity: to physically *care for something*, to *walk*, to be *alone*, the usage of *passage landscape* and for there to be a *possibility for people traveling through the cemetery to sit down*. Green Assets: *Grahns perceived sensory dimensions*, especially *serene*, *wild*, *lush* and *space*, a *balance between touched and untouched nature* and *vegetation with a characteristic look*. Spatial Element: *a centre point*, a possibility for the visitor to *modify the space*, *a view*, a beautiful *lightscape*, a harmonic *soundscape* and *materials that give a feeling of durability and permanence*. Spirituality: the space should appeal to *all the senses*, *the scale* of the place should vary, the shift of *seasons* should be visible and there should be a layer of *symbolism* and *memory objects*. I found that three out of four cemeteries did function as multifunctional spaces. This due to them being large and having a clear separation between the calm areas and the active areas. I found that the Value Map can be a good tool to show a design's many assets and where it can improve in the aspect of heling. I also found that the solution lays in layers. From great design, in the small scale, to a general a higher status for calm values, in the large scale.

Introduktion	8
Bakgrund	8
<i>Döden och svensken</i>	8
<i>Förtätningen</i>	8
<i>Multifunktionaliteten</i>	9
Syfte och Mål	11
Frågeställning	11
Material och Metod	11
<i>Litteraturstudien</i>	12
<i>Värdeordskartan</i>	13
<i>Platsbesöken</i>	13
<i>Designprocess</i>	14
Begrepp	15
Resultat	16
Del ett: Litteraturstudie	16
<i>Aktivitet: Att besöka en kyrkogård</i>	16
<i>Grön miljö: Att läka i naturen</i>	18
<i>Rumsliga element: Minneslundens fysiska beståndsdelar</i>	21
<i>Andlighet: Neutral till religion</i>	23
Del två: Värdeordskartan	26
Del tre: Platsbesöken	30
<i>St. Pauli Kyrkogårdarna</i>	30
<i>Malmö Östra kyrkogård</i>	40
<i>Stockholms Norra Begravningsplats</i>	52
<i>Stockholms Skogskyrkogård</i>	64
Del fyra: Designförslag	77
<i>St. Pauli nya minneslund</i>	77
<i>Malmö Östra kyrkogårds nya minneslund</i>	85
<i>Stockholms Norra Begravningsplats nya minneslund</i>	93
<i>Stockholms Skogskyrkogård nya minneslund</i>	101
Diskussion	108
<i>Metoddiskussion</i>	108
<i>Resultatdiskussion</i>	110
<i>Slutdiskussion och vidare forskning</i>	116
Referenser	118

Introduktion

Bakgrund

Döden och svensken

Vi människor har olika inställningar till döden. Inställningen kan bero på saker som kultur, religion eller i vilken tid vi lever. Jonas Engman, etnolog vid Historiska museet, berättar i en intervju med Aftonbladet om hur svenskarnas syn på döden har förändrats genom åren. Han berättar att vi idag i större utsträckning dör på sjukhus och att döden på grund av det har blivit något avlägset och svårt att greppa. Han menar att anhöriga idag i större utsträckning i alla fall initialt blir arga snarare än ledsna när någon närstående går bort, detta för att det inte passar in i hur de har tänkt att livet ska gå (Passanisi u.å). Å andra sidan säger han också att svensken är mer spirituell idag än på 60- och 80-talen, även om man inte identifierar sig med ett klassiskt trossamfund, och detta tror han beror på individualiseringen och att det egna tyckandet hamnar i centrum (Passanisi u.å).

Valerie DeMarinis och Christina Engfors skriver i boken *Rum för mening* att det i Sverige idag saknas en sammanhållen värdegrund (2006). Hon menar att för många människor, oavsett kulturell bakgrund, fungerar inte längre kyrkan som en samlade kraft i vardagen. Ändå kvarstår vårt behov av rituella rum och det menar hon blir tydligt vid katastrofer och olyckor då människor kommer samman för att lägga blommor vid olycksplatsen. DeMarinis och Engfors skriver att det finns ett behov av andliga platser, neutrala till religion, där fokus ligger på eftertanke och en inre dialog (2006).

Ibland får man höra att Sverige är ett av världens mest sekulariserade länder. Men tittar man på siffror från hur många som faktiskt är medlemmar i våra olika trossamfund finner man att Svenska Kyrkan idag har ca 5,7 miljoner medlemmar (Svenska Kyrkan 2022a). Ser man till Myndigheten för Stöd till Trossamfunds siffror kring hur många som är medlemmar i deras registrerade trossamfund, där Svenska kyrkan inte ingår, uppgår det sammanlagt till över 900 000 medlemmar (Myndigheten för stöd till trossamfund 2020). Om man ska tolka de siffrorna är det ändå en stor procent av den svenska befolkningen som på ett eller annat sätt känner tillhörighet till ett trossamfund.

Förtätningen

Förtätning är en stadsbyggnadsstrategi där man i stället för att exploatera ny mark väljer att bebygga

outnyttjad eller i dagsläget ineffektivt brukad mark inne i staden. Detta är definierat som hållbart både ur ett ekologiskt och ekonomiskt perspektiv (Boverket 2016). Förtätning är en strategi som på många sätt står oemotsagd och som många kommuner väljer att följa. Fördelarna i den täta staden är bland annat korta avstånd för invånarna, fler naturliga mötesplatser och att värdefull åkermark och rekreationsmark utanför staden kan sparas. Den förtätade staden tar mindre plats och är därmed billigare och mer effektiv att sköta (Boverket 2016). Men i den täta staden måste allt optimeras. Eftersom många offentliga ytor byggs bort i förmån för byggnader måste de grönytor som finns kvar hålla hög kvalitet och tillgodose flera olika användningsområden (Boverket 2016).

I en intervju med Sveriges Radio berättar Carola Wingren, professor vid SLU, om hur kyrkogården är det enda säkra gröna rummen när staden förtätas (Sveriges Radio 2020). Till skillnad från offentliga parker är samtliga begravningsplatser i Sverige skyddade av Begravningslagen (SFS 1990:1144). Detta gäller också byggnader som är kopplade till begravningsplatsen samt en del fasta anläggningar så som valv, murar och i vissa fall vegetation (Boverket 2022). På det sättet är våra kyrkogårdar skyddade i förtätningens framfart, i alla fall rent fysiskt.

Multifunktionaliteten

I publikation *Rätt tät- en idéskrift om förtätning av städer och orter* (2016) skriver Wingren att invånarna i en tät stad söker fler användningsområden i de befintliga grönytorna när utbudet av grönområden minskar. På det sättet föds ett krav på mångfunktionalitet. De behoven som invånarna har av att promenera, jogga, rasta hunden eller äta picknick i det gröna måste utföras någonstans och då får man ta vad man har tillgång till även om det innebär att en plats initiala användning förändras.

Men hur visar sig detta i praktiken? Den 17 januari 2021 rapporterade SVT om hur familjer åkte pulka ner för Almhöjden på Skogskyrkogården i Stockholm. Reportaget visade glada barn och föräldrar som dricker kaffe. En av de intervjuade föräldrarna menade att de i jakt på en bilfri pulkabacke i sitt område hade funnit just Skogskyrkogården (SVT 2021). Den 4 augusti 2020 publicerades ett reportage i P1 Morgon där flera röster får höras kring temat. Från Göteborg berättas att människor på kyrkogården Stampen belägen intill arenan Ullevi samlas inför evenemang för att ha picknick, dricka öl och roas på platsen. Från Malmö berättar Carola Wingren att St. Paulikyrkogårdarna, i en nybyggnation av området Sorgenfri, har definierats och räknats in som

betydande grönområden med rekreativvärden i området (Sveriges Radio 2020).

Får man promenera, jogga eller ha picknick på en kyrkogård? Får man samtala i telefon eller med en vän? Får man i så fall skratta högt? Rapporteringarna har skapat reaktioner och diskussion i Sverige och det är tydligt att åsikterna kring vad en får göra på en kyrkogård skiljer sig kraftigt från person till person. Det är också tydligt att det inte finns något rätt eller fel.

Problemformulering

Förändring i sig är ingen dålig sak, det måste ske på ett eller annat sätt hela tiden, men det finns en del aspekter som gör just frågan om de mångfunktionella kyrkogårdarna till komplicerad.

För det första en ekonomisk aspekt. Våra kyrkogårdar finansieras inte på samma sätt som våra offentliga parker, av de allmänna skattemedlen, utan den mindre skatten kallad Begravningsavgift som betalas av alla folkbokförda i Sverige och som har en kommunalt beskattningsbar inkomst (Svenska Kyrkan 2022b). I förlängningen leder det till att det finns ett mindre ekonomiskt spelrum för de som sköter våra kyrkogårdar än de som tar hand om parkerna. För det andra finns där en emotionell aspekt där kyrkogårdens initiala roll i staden är att erbjuda en plats för de döda och för de kvarlevande att minnas på. Kyrkogårdens lugnare tempo är ett viktigt komplement till den mer hektiska staden.

Med det sagt tycker jag inte att våra kyrkogårdar ska reduceras till sorgsna och öde platser där besökare släpps in på premissen att de är ledsna. Jag tror att flera användningsområden kan samsas på kyrkogården men att det nog behövs specifika designerade platser för kontemplation och sorgbearbetning för att just dessa värden inte ska tappas bort. I den här uppsatsen har jag därför valt att titta närmare på minneslundar. Den plats på kyrkogården där avlidna begravs anonymt och därför har en mer allmän utformning men också en tydlig rumslighet. Denna allmänna utformning tänker jag ska fungera inbjudande för alla som behöver en plats att tända ett ljus på eller bara sitta ner en stund i stillhet.

Åsa Klintborg Ahlko skriver i sin bok *Från trädkrans till minneslund* (2001) att den första minneslundan i Sverige anlades i Malmö 1959 och att en mer allmän idé om ett anonymt gravskick började spridas under 60-talet som ett resultat av urngravplatserna. Att det just skedde då menar hon var ett resultat av att lagen om religionsfrihet kom 1951 samtidigt som en stor folkomflyttning

pågick efter kriget (Klintborg Ahlklo 2001). Detta skapade en ny öppenhet mot omvärlden vilket ledde till en diskussion om att modernisera begravningskicket. Det sågs som demokratiskt att begravas anonymt, alla på samma villkor och det var också platseffektivt och ekonomiskt hållbart. Det dröjde dock fram till 70-talet innan även mindre orter började inkorporera minneslundar på sina kyrkogårdar (Klintborg Ahlklo 2001).

Uppsatsens utgångspunkt är att minneslunden ska vara en fredad plats, en plats för sorg och kontemplation där stillhet råder, medan kyrkogårdens andra delar kan nyttjas mer aktivt men då såklart med respekt gentemot de besökandes gravar. I den här uppsatsen kommer jag att undersöka hur en minneslund på bästa sätt kan utformas för att vara en tröstande miljö. Att förändra, göra om eller addera till befintliga minneslundar kan vara problematiskt. I många fall utgör de kulturminnen och är genom det skyddade enligt lag. Det finns också emotionella aspekter som problematiserar eftersom minneslundarna varit i bruk under en längre tid och många gånger uppskattas av besökarna som kanske knutit an till platserna. Det blir därför en känslig fråga när platserna skall förändras. Landskapsarkitekten måste vara ödmjuk inför det emotionella lagret som ligger över minneslunden. Med det sagt är minneslunden en, i sammanhanget, ny företeelse. I många fall är alltså minneslunden en senare addering på kyrkogården och genom det kan man argumentera för att den med mer lättsamhet kan förändras än kanske den ursprungliga kyrkogården.

Syfte och Mål

Undersökningens syfte är att bidra till en ökad kunskap kring hur kyrkogårdar i allmänhet och minneslundar i synnerhet kan gestaltas för att bättre tillgodose samtidens behov.

Målet är att, inom ramarna för landskapsarkitektens praktik, undersöka minneslunden som plats och hur dess gestaltning kan fungera tröstande och helande för personer som befinner sig i sorg.

Min målgrupp är landskapsarkitekter, samhällsplanerare och personer som på andra sätt arbetar med kyrkogårds- och begravningsplatsutformning.

Frågeställning

Frågeställningen jag har arbetat utifrån är:

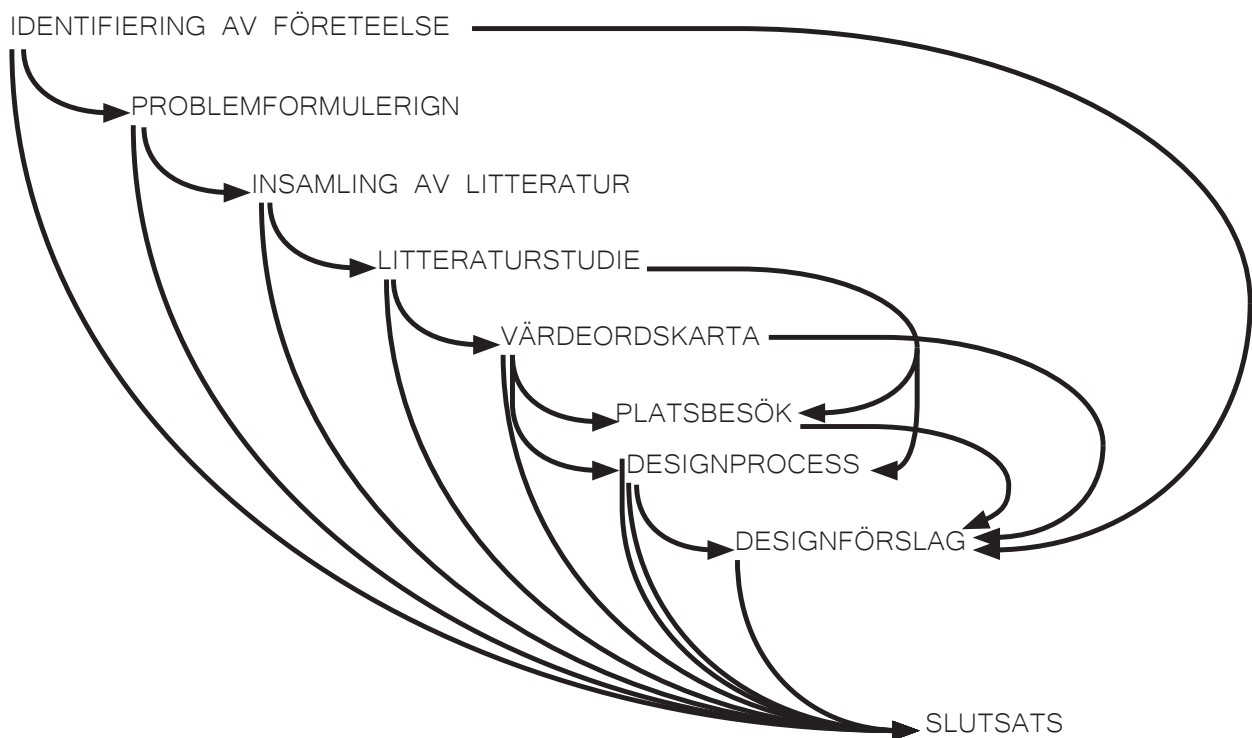
Hur kan man, inom landskapsarkitekturens praktik, freda minneslunden från kyrkogårdens mer aktiva och multifunktionella användning och på så sätt skapa helande och tröstande miljöer?

Material och Metod

Litteraturstudien

I litteraturstudien har jag sökt efter värden i en miljö som kan ha en helande och tröstande inverkan på människor som besöker kyrkogården i sorg och på så sätt passar in på en minneslund. Jag har även tittat närmare på hur kontemplativa värden fungerar i mötet med en mer aktiv användning och hur man genom gestaltning kan separera funktioner på en plats. Litteraturstudien är indelad i fyra teman, *aktivitet, grön miljö, rumsliga element* samt *andlighet*. Dessa fyra kategorier är identifierade av mig som relevanta teman att ta upp och litteraturen har valts ut genom snöbollsmetoden.

Litteraturen handlar till stor del om kyrkogården i stort och inte om minneslundar. Jag har därför behövt göra mina egna bedömningar och det har ibland varit svårt att tala om minneslundan utan att tala om kyrkogården. Därför handlar till exempel avsnittet *Aktivitet* om kyrkogården i stort medan de andra avsnitten handlar om minneslundan och dess beståndsdelar, även om kyrkogården även i de avsnitten gör sig påmind.

Figur 1. MATERIAL OCH METOD Projektets resultatdel delas in i fyra delar, litteraturstudie, sammanställningen av Värdeordskartan, platsbesök och designförslag. Avsnitten länkas samman på följande vis, genom litteraturstudien har jag identifierat en rad värden, dessa ord sammanställs till det jag kallar för Värdeordskartan, denna Värdeordskarta, tillsammans med en rad frågor formulerade under ett pilotbesök, utgör sedan analysunderlag för mina platsbesök och platsbesöken tillsammans med Värdeordskartan och litteraturen utgör sedan grunden för mina designförslag.

Ett urval av litteraturen som används i projektet är:

Kyrkogårdens meditativa rum av Inger Berglund, landskapsarkitekt, utgiven 1994 av Verbum Förlag. Berglund har genom intervjuer och platsbesök på en rad minneslundar i Mellansverige identifierat hur dessa meditativa rum ska utformas för att på bästa sätt stötta de efterlevande i deras sorgearbete. Boken har en svensk och kristen utgångspunkt då den är utgiven innan år 2000, alltså innan det bestämdes att alla trossamfund ska få plats på alla kyrkogårdar.

Urbana nyanser av grönt- om grönskan roll i en förtätad klimatsmart stad av Carola Wingren, Beatrix Alsanius, Helena Karlén och Viveka Lidström utgiven av Movium. Projektet som ligger till grund för texten har bedrivits i samarbete med SLU, Ramboll, Lunds universitet och Malmö stad.

Mellan trädkrans och minneslund av Åsa Klintborg Ahlklo utgiven 2001 av Movium. Klintborg Ahlklo är forskare, Fil. dr, landskapsarkitektur och forskar inom trädgårdens och landskapets historia och kulturarv.

Rum för Mening- om plats och ritual i det postmoderna samhället, en årsbok utgiven av Arkitekturmuseum år 2006. Årsboken, i form av en antologi, är publicerad i syftet att belysa frågan kring rituella rum i den moderna staden. Boken används i sin helhet men texterna Vårt behov av ritualer och rituella rum av DeMarinis och Engfors, Det sekulära högtidsrummet av Hertzell och Tystnaden kan få tala av Karlsson har varit specifikt viktiga.

Texterna Om trädgårdsterapi och terapeutiska trädgårdar av Patrik Grahn och Teorier om restorativa miljöer av Terry Hartig i antologin *Svensk miljöpsykologi* redigerad av Maria Johansson och Marianne Küller utgiven 2005. Antologin är sammanställd av texter av 20 olika forskare inom ämnet miljöpsykologi.

Det stora sammanhanget- moderna svenskars syn på människans plats i naturen av Nils Uddenberg utgiven 1995. Uddenberg är docent i psykiatri.

Värdeordskartan

Genom mitt arbete med litteraturstudien identifierade jag ett antal värdeord. Dessa värdeord, insorterade under sitt respektive tema, tillsammans med frågeformuleringar skapar Värdeordskartan.

Denna karta belyser värden som jag, genom litteraturstudien, identifierat som viktiga i skapandet av den tröstande miljön på minneslundar. Värdeordskartan användes sedan som analysverktyg vid mina platsbesök. Genom kartan kunde jag testa minneslundarna och se vilka värden som jag tyckte mig kunna finna på platsen. På det sättet kunde jag få en överblick över hur minneslundarnas gestaltning förhöll sig till litteraturen och vilka av de värden som litteraturen presenterat som viktiga jag kunde återfinna.

Platsbesöken

För att placera litteraturen i en verklig kontext genomförde jag platsbesök på fyra kyrkogårdar i Sverige, Malmö Östra kyrkogård, St. Pauli kyrkogårdarna i Malmö, Skogskyrkogården i Stockholm samt Stockholms Norra begravningsplats. Dessa kyrkogårdar definierar jag som speciellt intressanta då de är stora nog att tillhandahålla begravningsplatser för flera olika trossamfund samt stora nog att vara intressanta ur ett multifunktionellt perspektiv. Kyrkogårdarna låg också inom ramarna, rent geografiskt, för vad som var möjligt att besöka inom tidsramen som är detta projekt.

Under mitt arbete genomförde jag tre platsbesök på varje kyrkogård. Vid det första platsbesöket låg fokus på att lära känna kyrkogården i stort, studera hur de fungerar i praktiken och hur de står sig i mötet med dess aktiva och mångfunktionella användning. När jag utformade mina platsbesök utförde jag först ett pilotbesök på St. Pauli Mellersta Kyrkogård i Malmö. Innan pilotbesöket formulerade jag en rad frågor att analysera kyrkogården utifrån. Vid pilotbesöket testade jag dessa frågor och modifierade de sedan för att bättre fungera i realiteten. De modifierade frågorna jag kom att arbeta utifrån under platsbesöken var:

-Hur är kyrkogården uppbyggd?

-Hur är de aktiva delarna och de mer kontemplativa delarna uppdelade? Finns en tydlig separation? På vilket sätt är de olika funktionerna initierade? Vilka attribut har platserna som vittnar om hur de används? Finns det olika ljudnivåer?

-Hur är begravningsplatsen i stort avskild från omvärlden? Är detta ett visuellt skydd, emotionellt, Ser man in och ut från kyrkogården?

-Om jag själv sätter mig in i en person som besöker platsen i syftet att finna plats för sorg och kontemplation, och befann mig på den utmarkerade kontemplationsplatsen, hade jag varit störd av omgivande faktorer? Varför är det så?

-Om jag själv sätter mig in i en person som besöker platsen i syftet att finna rekreation hade jag då

blivit påverkad av de sörjande? Varför är det så?

Platsbesöken gick till så att jag först promenerade runt kyrkogården och kartlade den. Detta utan att ha något speciellt i åtanke endast för att få en känsla för platsen i stort. Därefter svarade jag på frågorna.

Vid de andra platsbesöken låg mitt fokus på minneslunden. Detta för att få en tydligare bild av deras utformning men också deras utvecklingspotential. Till min hjälp hade jag Värdeordskartan som jag formulerade under mitt arbete med litteraturstudien. Under platsbesöken vistades jag på kyrkogårdens minneslund och ringade in och kommenterade de värden som jag ansåg mig finna på platsen. Jag noterade också vilka värden som jag inte fann på platsen och varför jag upplevde att det var så. Vid de tredje platsbesöken dokumenterade jag platserna genom foto. Under samtliga platsbesök funderade jag kring möjliga förbättringsåtgärder på minneslundarna och dessa tankar tog jag sedan med mig till mitt designarbete.

Designprocess

Processen gick till så att jag utifrån mina platsbesök och analyser av Värdeordskartan skissade olika förslag som jag sedan vägde mot varandra för att till slut landa i fyra konceptuella gestaltningsförslag. Under platsbesöken hämtade jag inspiration och med hjälp av Värdeordskartan belystes platsernas brister. De värden som platsen inte uppfyllde försökte jag på ett eller annat sätt i min gestaltning att uppfylla. Förslagen presenteras i schematiska bilder och uppdaterade versioner av Värdeordskartan, detta för att tydligt visa hur de nya gestaltningarna påverkat platsen.

Även om gestaltningarna är detaljerade bör de ändå ses som konceptuella. Det förarbete som gjorts är det som presenteras och på grund av arbetets tidsbegränsning och antalet gestaltningar har inte nog med analyser gjorts för att tillgodose platsernas kulturvärden, emotionella värden eller andra viktiga aspekter som krävs för att förslagen skall vara väl grundade. Intentionen är inte att påstå att dessa platser bör gestaltas om, kyrkogårdarna jag valt att arbeta med har alla kulturhistoriskt värde och är viktiga landskapsarkitektoniska platser. Med det sagt måste platserna kunna diskuteras. Gestaltningarna är en konkretisering av Värdeordskartan och ett utforskande av de värden som där presenteras i en fysisk kontext. Att det just är dessa fyra kyrkogårdarna som omgestaltas har att göra med ett de, med sin rika design, utgör ett spännande diskussionsunderlag. På det sättet blir

platserna ett utforskande redskap snarare än konkreta gestaltningsförslag.

Begrepp

Begravningsplats syftar till en plats där de avlidna begravs. I fallet Stockholms Norra Begravningsplats är det namnet på hela området.

Kyrkogård syftar till en begravningsplats i anslutning till en kyrka eller motsvarande.

Minneslund syftar till den plats där människor på kyrkogården begravs anonymt.

Mångfunktionalitet syftar, i den här uppsatsen, till företeelsen då en plats inrymmer flera olika användningsområden.

Sorgebearbetning det emotionella arbete som kommer ur sorg, där den drabbade försöker hantera sina känslor.

Symbol syftar till ett *“tecken vars uttryck kan fixeras men vars innehåll är obestämt eller mångtydigt eller bildar associationskedjor”*, definition från NE.

Religiöst neutral syftar i den här uppsatsen till ett verb som beskriver något som inte ger associationer till någon särskild religion. Med detta sagt behöver det inte betyda att det beskrivna saknar en känsla av helighet eller högtidlighet, utan snarare att det inte är specifikt för en viss religion.

Resultat

Del ett: Litteraturstudie

Aktivitet: Att besöka en kyrkogård

Anledningarna till att besöka en kyrkogård kan vara många och användningsområdet för kyrkogårdarna förändrats. Men hur använder man kyrkogården, sett till att man besöker kyrkogården av anledningar som är mer emotionella snarare än rekreativa? I boken *Kyrkogårdens meditativa rum* (1994) har Inger Berglund intervjuat personer, som har avlidna anhöriga som ligger på kyrkogård, kring varför de besöker kyrkogården. För vissa är det känslan av att få pyssla om någon de tyckt om. För en är det dåligt samvete eller en rädsla att en anhörigs grav ska förfalla eller se ovårdad ut. För en annan är det spirituellt, att man känner sig närmre den avlidna på kyrkogården och då går dit för att träffa den avlidna. För en tredje är det en social sak, att man på kyrkogården möter andra besökares blickar och nickar medan andra går dit för att vara själv och sitta tyst (Berglund 1994). Under Berglunds observationer noterar hon att besökarna var överraskande aktiva, planterade blommor och rensade ogräs, och att få faktiskt satt ner på bänkar. Ett aktivt sorgearbete kan se ut på flera olika sätt. I intervjuerna Berglund presenterar i sin undersökning framgår att besökarna, de som är efterlevande, finner stor tröst i att fysiskt pyssla om en grav (1994). Informanterna berättar att de lätt kommer in i en viss sinnesstämning, en tankebana eller ett minne, när de går promenaden till graven för att sedan rensa ogräs och plantera blommor (Berglund 1994). Effekterna som att plantera och påta kan ha på en persons välmående är något som det forskas på. På SLU Alnarp fanns det till exempel en rehabiliteringsträdgård där patienter som lider av trauma och/eller stress kan vistas i en specialutformad trädgård. Där kunde patienten sitta och ta in miljön men också få vara med och plantera växter för att sedan se dem växa (Grahm 2005). Informanterna menar att detta meditativa tillstånd blir svårare att uppnå när det inte finns en grav att gå till utan att den sörjande i stället blir hänvisad till en minneslund (Berglund 1994).

Flera av informanterna menar att promenaden till minneslunden är viktig, att den inte får vara för kort utan att man vill ta god tid på sig för att komma in i rätt sinnesstämning (Berglund 1994). På så sätt blir kopplingen mellan minneslunden och den övriga kyrkogården viktig. Promenaden blir en del av den ritual som besöket på kyrkogården kan vara. Behovet av en sträcka att gå innan man kommer fram till minneslunden för att komma in i rätt stämning kan man koppla till begreppet *passage landscape* (min översättning: passage landskap), ett begrepp definierat av Carola Wingren. *Passage landskap* definierar hon som ett landskap som innehåller flera olika tempon, riktningar

och varanden samtidigt (Wingren 2009). Vägar eller gångar erbjuder till exempel en rad olika upplevelser baserat på om du färdas fort, långsamt eller står bredvid, om man färdas åt ena eller andra hållet. Begreppet återfinns i texter som publicerats innan Wingrens definition publicerades. I de texterna är begreppet dock placerat i andra kontexter, därför är det just Wingrens definition som jag väljer att använda mig av i den här uppsatsen. Begreppet presenteras i relation till en minnesträdgård i Barcelona där ingången förändrades av slingrande trappor, en *filtreringszon* av cypresser och pelare med inskriptioner av namn på de avlidna. Wingren menar att detta *passage landskap* gav besökaren tid att växla från ett sinnestillstånd till ett annat. På samma sätt menade informanterna att en promenad på kyrkogården kunde hjälpa dem att, när de kom fram till minneslundan, gå in i ett meditativt stadium (Wingren 2009). Något liknande finner man i *de åtta parkkaraktärerna* (Grahm 2005) att man vill *Äntra en annan värld*, och i det även lämna omvärlden bakom sig.

Passage landskap kan vara ett sätt att separera olika aktiviteter på kyrkogården och få dem att samexistera. I artikeln *Everyday use of urban cemeteries: A Norwegian case study* (2017a) menar Evensen, Nordh, Skaar att ett annat sätt skulle kunna vara förbudsskyltar. Att man gör det tydligt för besökaren vad som gäller och var, var det är lämpligt att gå med hunden och var det inte är lämpligt (Evensen, Nordh, Skaar 2017a). I artikeln *A peaceful place in the city: A qualitative Study of restorative components of the cemetery* (2017b), där författarna från föregående projekt intervjuat besökare på en kyrkogård i Norge, finner de att besökarna kan tycka att skrivna regler kan fungera bra, men att flera av informanterna var omedvetna om att det fanns regler att läsa. Informanterna hänvisade hellre till de oskrivna regler som gäller generellt på kyrkogårdar (Evensen, Nordh, Skaar 2017b).

Ett annat sätt menar Evensen, Nordh och Skaar skulle vara att jobba med zoner på kyrkogården, så kallad *zoning*. Genom den strategin delas kyrkogården upp tydligt med hjälp av attribut som initierar de olika zonernas användning. Exempelvis breda vägar eller smala snirkliga gångar för att initiera olika hastigheter eller bänkar som berättar var det är lämpligt att sitta och på så sätt vart det inte är lämpligt (Evensen, Nordh, Skaar 2017a). Författarna menar dock att ett problem som då kan uppstå kan vara att förutsättningarna för en viss aktivitet blir för god i en viss zon och att den på så vis lockar till sig fler personer än som skulle besökt kyrkogården annars. Men sett ur till exempel ett trygghetsperspektiv är det ju en fördel att ha flera människor i rörelse på en plats eftersom det oftast

leder till en tryggare plats (Evensen, Nordh, Skaar 2017a).

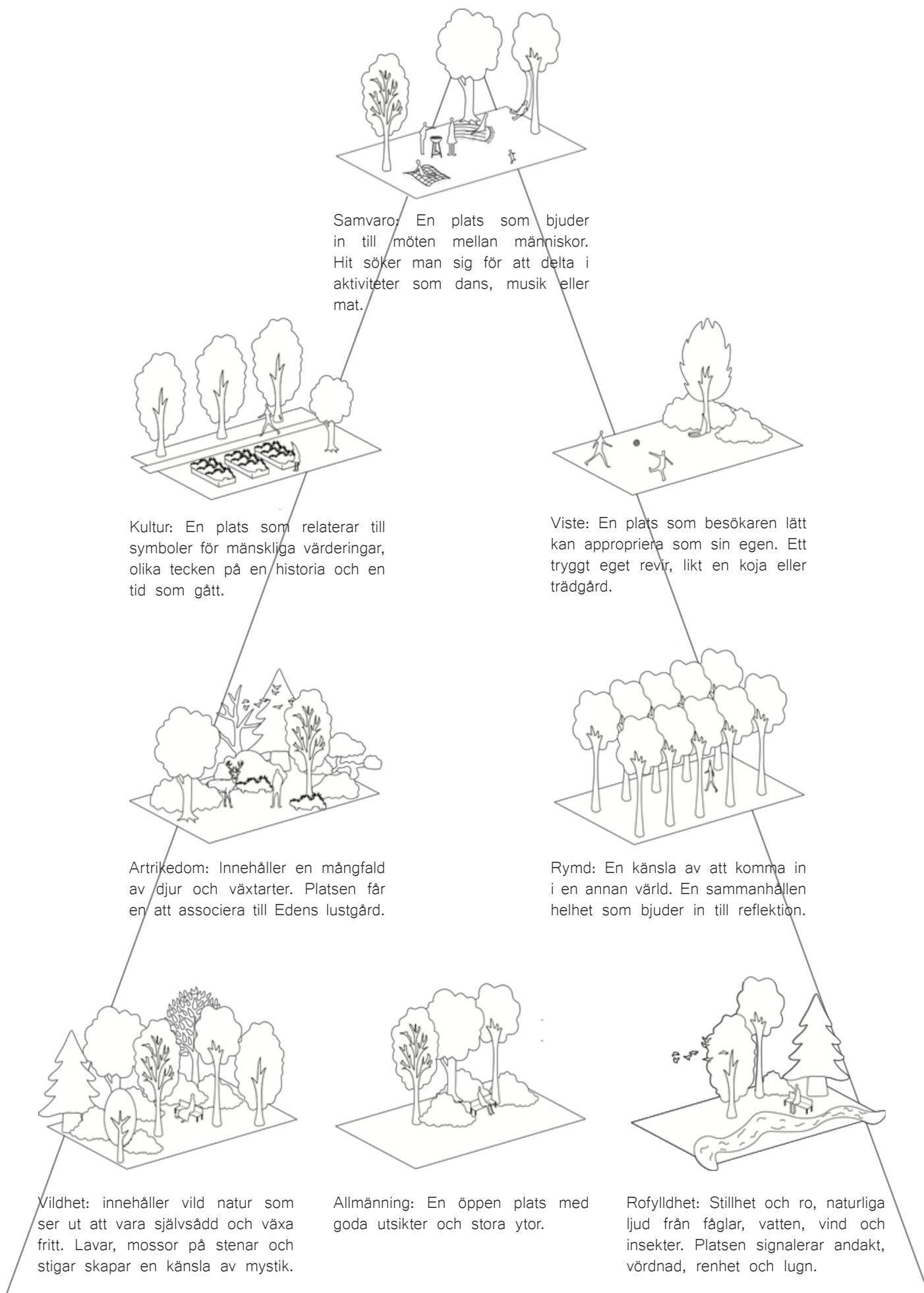
Berglund menar att minneslunden måste vara tydligt avgränsad från övriga kyrkogården speciellt om kyrkogården är större och välbesökt. Detta för att en människa i sorg inte vill bli störd (Berglund 1994). Flera av informanterna berättade att de i sitt besök på kyrkogården ville vara ensamma. Sorg, menade flera, är en privat känsla där man hellre lämnar sin plats än sitter kvar när någon annan kommer. På större kyrkogårdar blir det alltså viktigt att det finns flera olika platser där besökaren kan sätta sig avskilt och ostört även om kyrkogården och minneslunden har flera besökare (Berglund 1994).

I en av undersökningarna av Evensen, Nordh och Skaar belyser de en ny besökargrupp, personer som passerar igenom kyrkogården med intentionen av kontemplation. Detta trots att de inte hade en anhörig på kyrkogården. Att aktivitet och genomfart och kontemplation alltså inte måste vara i kontrast till varandra. Till exempel svarade en kvinna att hon passerade kyrkogården på vägen till sitt terapisaftal och att hon på kyrkogården kunde samla kraft inför terapin, en man sa att han på sin promenad brukade sätta sig en kort stund för att ta in platsen och lugnet (Evensen, Nordh och Skaar 2017a). På så sätt är det inte bara efterlevande som är i behov av en helande miljö. Precis som i Berglunds intervjuer återkommer informanterna till att det är en plats man vill vara ensam på. Att det är därför man går till kyrkogården och inte till den offentliga parken.

VÄRDEORD: Pyssla om/ påta, Passage landskap, Promenad, Paus på genomfart, Vara ensam och Äntra en annan värld

Grön miljö: Att läka i naturen

För att en miljö ska kunna vara tröstande måste den ha en helade och harmonisk inverkan på besökaren och omfattande forskning har gjorts kring vilken inverkan naturen har på oss. En känd studie från ett sjukhus i Pennsylvania visade att patienterna med fönster som vätte mot grönmiljö, generellt sätt, tillfrisknade snabbare än de patienter vars fönster vätte mot en tegelfasad (Ulrich 1984). Forskningen kring gröna miljöers hälsoinverkan på människan är främst centrerad kring stress men Hartig skriver i sin text *Teorier om restaurativa miljöer* (2005) att sorgen kan ses som grundkänslan. Sorgen i sig kan sedan föra med sig djup och varaktig smärta och funktionsnedsättningar vilket i förlängningen kan leda till förlust av sociala resurser och därmed större mottaglighet för stress (Hartig 2005). På det sättet finns en direkt länk mellan forskningen

FIGUR 2: DE ÅTTA PARKKARAKTÄRERNA, figur skapad av författaren baserad på Patrik Grahns teori som presenteras i texten Om trädgårdsterapi och terapeutiska trädgårdar (2005)

kring stressreducering via gröna miljöer och sorgebearbetning.

Begreppet *De åtta parkkaraktärerna* definieras i Grahns text *Om trädgårdsterapi och terapeutiska trädgårdar* (2005), i projektet studeras sjuka, äldre och funktionsvarierade. Genom djupintervjuer, dagboksberättelser, promenader och fotografier urskildes åtta karaktärer som särskilt viktiga i en helande grön miljö, *rofylldhet, vildhet, artrikedom, rymd, vidd/allmänning, refug/viste, samvaro/möte* och *kultur*. Begreppet är grafiskt framställt som en pyramid med en gradient kopplad till besökarens psykiska energi där basen representerar låg energi, där individen inte bör utsättas för nya intryck eller en miljö som ställer krav på individen, och toppen representerar hög energi, där individen är mottaglig för nya intryck (se figur 2.). Inom gestaltning kan man därför använda dessa parkkaraktärer för att skapa helande miljöer anpassade efter den tänkta besökarens psykiska energi. För att sätta parkkaraktärerna i kontexten av kyrkogården skulle man kunna säga att kyrkogårdens mer kontemplativa delar, som minneslunden och gravkvarteren, skulle tjäna på att ha element kopplade till pyramidens baskaraktärer, *rofylldhet, rymd, artrikedom* och *vildhet*. De mer aktiva delarna, de mångfunktionella och aktiva, skulle tjäna på att innehålla element från de två övre delarna av pyramiden, *allmänning, kultur, viste* och *samvaro*.

I intervjuerna i Berglunds undersökning återkommer informanterna till vikten av vegetation (1994). Flera poängterar vikten av lummighet på minneslunden, med träd som fått växa fritt. En säger om vegetationen att "*Mjukheten i grönskan står som kontrast till det kantiga i sorgen...*" (Berglund 1994, s. 22). Ur ett estetiskt perspektiv påpekas att det behövs en balans mellan det skötta och det vilda, att minneslunden inte får vara tuktad likt en trädgård men heller inte slumpmässig som en skogsdunge. Alla de minneslundar som Berglund besökte under sitt arbete, som ur en vegetationsaspekt ansågs lyckade, menar hon hade en sak gemensamt; att man utgått ifrån de redan existerande vegetativa kvaliteterna på platsen och sen varsamt gjort tillägg i form av ett vattnelement, ett vådräd, sittplatser eller ett konstverk (Berglund 1994). Den vegetation som kan bevaras bör bevaras och det återkommer längre fram i texten när flera källor vittnar om att just ålder på vegetation är något som kan skapa en helig känsla (Berglund 1994).

Nils Uddenberg är docent i både psykiatri och empirisk livsåskådningsforskning och skriver om bilden av träd som individer. Att vissa av informanterna i hans undersökning ansåg att träd kunde ha en personlighet eller en karisma och att det gör något med den som bevittnar trädet. Att vegetation

på så vis kan vara tröstande eller avisande, glädjande eller tråkigt (Uddenberg 1995).

VÄRDEORD: Basen av Grahns pyramid, Balans mellan rörd och orörd natur, Vegetation med karaktär

Rumsliga element: Minneslundens fysiska beståndsdelar

Som tidigare nämnt i det inledande avsnittet av den här resultatdelen är det svårare för en besökare att komma in i ett meditativt stadium när där inte finns någon gravsten att besöka. Att rensa ogräs, plantera och den faktiska stenen menade informanterna i Berglunds studie (1994) var hjälpmedel till att komma in i rätt sinnesstämning. Men på vilket sätt man då med hjälp av rumsliga element hjälpa de besökare som inte har en gravsten att gå till att komma in i ett meditativt stadium på minneslundan?

Klintborg Ahlklo menar att minneslundans klassiska utformning, bänkar placerade i en cirkel med en skulptur eller ett vattenspel som centrumpunkt, kom ur att man ville göra en så lockande plats som möjligt (2001). Att den skulpturala centrumpunkten i sig blev en sevärdhet som det skrevs om i den lokala tidningen och som sedan fick människorna på orten att besöka platsen. Man ansåg att minneslundan behövde vara den vackraste platsen på kyrkogården för att detta nya fenomen och plats skulle kunna accepteras (Klintborg Ahlklo 2001). Berglund skriver att en centrumpunkt, något att fästa sin uppmärksamhet mot, kan vara ett hjälpmedel för besökarna att komma in i ett meditativt stadium (1994).

Jakob Hertzell, lärare vid Beckmans Designhögskola, skriver att ”*genom att underlätta och utnyttja minnen och förväntningar kan vi ladda rummet med betydelser som känslomässigt berikar platsen och stunden och därigenom uppleva några upphöjda ögonblick av högtid. Tiden kan manifesteras i objekt som sten, att ställas i kontrast till något så kortlivat som en snittblomma.*” (Hertzell 2006 s. 117). Han menar att det sekulära högtidsrummet ska ge stor frihet till brukaren själv att modifiera men samtidigt inge en känsla av varaktighet och stabilitet. Med det sagt får rummet inte vara intetsägande eller allmängiltigt (Hertzell 2006). Valerie DeMarinis och Christina Engfors skriver i texten *Vårt behov av ritualer och rituella rum* att de tror att det religiöst neutrala andliga rummet ska manifesteras permanent, utan personliga attribut (2006). I frågan kring material är det flera i Berglunds intervjuer som menar att de ska kännas eviga och åldras vackert (1994). Flera menar att det ska kännas som att bänkarna kommer som ur marken.

I Berglunds intervjuer återkommer många av informanterna till att de går in i en form av meditativt stadium när de besöker kyrkogården. Henrik Karlsson skriver i sin text *Tystnaden kan få tala* (2006) att det i grund och botten är en paradox att bygga konstruktioner att meditera i. Han menar att i alla kulturer har de stora tänkarna och de fredlösa vandrat ut i de fria vidderna, ingenstans möter man existensens påtaglighet så nära inpå som i en karg miljö, där man är tvingad till att vara i nuet. Det är därför viktigt att ett rum för meditation är avskalat från yttre stimuli, fokus ska ligga inåt (Karlsson 2006). Berglund identifierar också enkelhet och renhet som viktiga aspekter. Att hålla gestaltningen avskalad (1994).

I Berglunds intervjuer får informanterna svara på vad de finner viktigt i en minneslund (1994). Många menar att läget är viktigt, att besökaren vill kunna blicka ut över landskapet och se himlen från minneslundan. Som ett sätt att få kontakt med den övriga världen men på behörigt avstånd. Det beskrivs som viktigt att kunna se sin omgivning och att påminnas om att livet pågår och går vidare (Berglund 1994). Men med det sagt bör platsen vara avskild från de negativa konsekvenserna av stadsliv som trafikljud eller annat buller som stör. Flera av informanterna i Berglunds studie (1994) menar att för att frid och ro ska kunna upplevas på kyrkogården måste stadsljud så som trafik, kommers eller fabriker elimineras och ge plats för fågelkvitter, vattens porlande och vind i träden. I Nordh, Evensen och Skaars undersökning framkom det att informanterna upplevde kyrkogården som en tyst plats i förhållande till den övriga staden, något som författarna tyckte var intressant eftersom de tyckte att staden runt omkring utgjorde ett stort inslag i platsens ljudbild. Författarna menar att detta kan ha att göra med den visuella upplevelsen av platsen och dess grönska, att dessa positiva intryck förstärker upplevelsen av naturliga ljud. På så sätt gjorde den lugna omgivningen att informanterna upplevde platsen som tyst (Nordh, Evensen, Skaar 2017b).

Varför naturliga ljud inger ett lugn har forskare på Brighton and Sussex Medical School forskat på. Undersökningen, där 17 testpersoner undersöktes medan de lyssnade på naturliga och artificiella ljud, visade att ljudets karaktär påverkade personernas *flight or fight-respons*. Testerna visade att de naturliga ljuden i vissa fall sänkte testpersonernas puls men också att de fick en snabbare reaktionsförmåga. De artificiella ljuden förknippades med inåtvänd uppmärksamhet (*inward-focused attention*), något som kan öka stress, såsom grubbleri och oro medan de naturliga ljuden förknippades med externt fokuserad uppmärksamhet (*external-focused attention*) (Gould van Praag, Garfinkel, Sparasci, Mees, Philippides, Ware, Ottaviani, Critchley 2017).

Även ljuset på minneslunden är viktigt och i *The language of landscapes* skriver Anne Whiston Spirn om hur ljus finns närvarande på de flesta heliga platser (1998). Hur ljuset i en kyrka färgas av glasmålningarna och hur det på Mariebjergs kyrkogård i Danmark finns två långa parallella avenyer skapade av almar. Hur de mörka träden skapar en form av kyrkorum (Whiston Spirn 1998).

VÄRDEORD: Centrumpunkt, Möjligheten att själv kunna modifiera sin plats, Avskalat, Utblick, Ljusbild, Ljudbild, Eviga material/permanens

Andlighet: Neutral till religion

Jakob Hertzell skriver i texten *Det sekulära högtidsrummet* (2006) att det är svårt att särskilja högtidlighet från kyrklighet. Att ett rum för minnen, förväntan, förhoppning, och identifikation, där besökaren kan ha känslomässiga upplevelser är svårdefinierade utan fokus på tro. Detta då de former vi ser framför oss när vi tänker på högtidlighet kommer med säkerhet från kyrkor eller andra religiösa samlingsrum som vi tidigare upplevt. Hertzells text grundar sig i ett projekt, utfört av elever på Beckmans Designhögskola, om hur ett sekulariserat högtidsrum skulle kunna se ut. Ett mål med projektet var att kunna skapa ett rum som bjuder in till samma känsla för en icke troende som en kyrka, moské, tempel eller synagoga skapar för en troende. I texten diskuteras att det är svårt att kompensera för generationers överförda trosgemenskap, förstärkt av redan etablerade känslöväckande symboler (Hertzell 2006). En tanke som eleverna väckte var att ett sätt att särskilja upplevelsen i högtidsrummet från det alldagliga kan vara att utnyttja alla besökarens sinnen, syn, hörsel, känsel, lukt och smak. I Uddenbergs text är det också flera som påstår att en av naturens främsta egenskaper var dess förmåga att beröra alla sinnen (1995).

Uddenberg menar också att den moderna människan tappat tro på en personlig gud och att de inte upplever kyrkorummet eller högmässan som ett sätt att få kontakt med en högre makt (1995). Han menar dock att det inte betyder att behovet av dessa religiösa erfarenheter har försvunnit. Däremot menar han att den moderna svensken söker på ett annat håll och att vissa finner den i naturupplevelser. I en intervju i boken säger informanten ”*För mig är naturen helig på något vis. Det har att göra med långt tillbaka i tiden när vi var naturmänniskor... ja.... Det är svårt att förklara... Jag tänker ofta att en orörd natur, det är vad människan vill ha.*” (Uddenberg 1995 s.40). Flera av informanterna upplevde att vistas i naturen som att befinnas sig i ett sammanhang större än människan och på det sättet fick de tillgång till det heliga. I intervjuerna var det flera som ansåg att

det ligger något heligt över naturen och att skogen kan upplevas som ett tempel medan andra ansåg att det var ett för religiöst laddat begrepp att använda (Uddenberg 1995). Hertzell menar också att naturen kan vara den tradition och stabilitet som har möjlighet att konkurrera med trossystemet (2006).

Berglund menar att årstidernas skifte blir en påminnelse om att livet går vidare (1994). Under vinterhalvåret blir kanske besöken färre men att mörkret också kan förstärka upplevelsen av ljus. Ljus menar hon tjänar ett liknande syfte. Att det beroende av tid på året färgar miljön i olika färger. Hon tar också upp solen som en symbol för livskraft. Vidare talar hon om skala och hur skala i ett landskap kan få en att känna sig liten eller stor och att de olika skalorna fyller olika funktioner. På så sätt kan man genom gestaltning regissera promenaden och få besökaren att känna olika stämningar och känslor.

Vidare menar Berglund att minneslunden måste ha andliga element för att den ska tjäna sitt syfte. Hon skriver att *"Andligheten kan ligga i omgivande landskap eller i lundens natur. Det kan ligga i kyrkogårdens ålder och användning i naturens ljud eller gestaltningens renhet eller enkelhet."* (Berglund 1994 s. 41). Vidare skriver hon att symboler kan anta andlig kraft exempelvis större stenblock, vatten med sitt meditativa ljud, promenaden mellan gravplatserna, visuell kontakt med religiösa byggnader och platsen ålder. Berglund tar upp cirkeln som en återkommande form, som en symbol för evigheten och en helhet. Vatten som en symbol för livskraft (1994). Andra symboler hon nämner som centrala är blommor, sinnebilderna för människans bräcklighet och skörhet men också en hedersbetygelse att ha med sig vid sitt besök och placera i lunden. Bro, *"Att träda in i minneslunden via en bro eller några stenar, att passera ett vattendrag, att gå från en verklighet till en annan, är en mycket kraftfull symbolik"* (Berglund 1994 s.33). Centrum, *"det finns ett symboliskt centrum på varje område, härden i hemmet, altaret i kyrkan. Centrums oföränderlighet symboliserar evigheten. Pelaren, världsträdet, livets källa."* (Berglund 1994 s.33). Eld eller låga symboliserar rening, förnyelse, omvandling och pånyttfödelse. Det är vanligt att besökare tänder ett ljus under sitt besök på minneslunden. Skog som symbol för dödsriket, det okända och hemliga men också något skyddande och tryggt. I möte med skog bör minneslunden vara mer strukturerad för att inte uppfattas som slumpmässig eller rå. Sol, *"intervjupersonerna talade ofta om solen. Solen som lyst upp gräset och gjorde döden mindre påtaglig och sorgen lättare att bära. Solen som gav liv åt de öppna gräsytorerna genom att skapa skuggspel."* (Berglund 1994 s.34). Sten, som symbol för

pålitlighet, varaktighet, odödlighet, stabilitet och oförgänglighet (Berghlund 1994)

Som ett redskap för att skapa en stämning och bygga ett narrativ för besökaren på samma sätt som med symboler, men också definiera ytor finns begreppet *memory object*. *Memory object* (min översättning: *minnesobjekt*) definierar Wingren som ett objekt som placeras i landskapet för att bli en del av ett narrativ, ett objekt som låter besökaren tolka, förstå och uppleva landskapets syfte och identitet. Hon tar upp exempel som cypresser, som ofta förknippas med dödsplatser, och inskriptioner på namn på avlidna (Wingren 2009). På samma sätt som i fallet *passage landskap* fanns begreppet innan det definierades av Wingren. Men det är hennes definition som jag arbetar utifrån i den här uppsatsen. Genom att stödja platsens narrativ och initiera syfte kan dessa *minnesobjekt* bli en del av kyrkogårdens zoning (2017a) men också initiera minneslundens syfte och bidra till ett narrativ.

VÄRDEORD: Sinnen; lukt, smak, hörsel, syn och känsel, Årstider, Skala, Symboler; cirkel, vatten, blomma, bro, centrum, eld/låga, skog, sol och sten, Minnesobjekt

Del två: Värdeordskartan

För att summera litteraturstudien finns det en rad olika aspekter att ha i åtanke vid gestaltning av en tröstande miljö och därför viktigt i en minneslund.

På temat **aktivitet** finner vi värdet av att få sköta om och påta, att promenera och att vara ensam. Det ska också finnas ett *passage landskap* som förbereder besökaren innan den inträder i minneslunden och när besökaren väl kommer dit ska det vara som att *Äntra en annan värld*. Det ska också finnas en möjlighet för andra besökare att sitta ner och kontempera utanför minneslunden.

På temat **grön miljö** finner vi att den orörda naturen verkar ha störst kvalitet vilket man kan koppla till att den då också kanske ger det äldsta intrycket. Man bör därför i gestaltningen bevara befintlig vegetation. För att grönmiljön ska upplevas som helande kan man se till Patrik Grahns parkkaraktärer och då specifikt, *rofylldhet*, *rymd*, *artrikedom* och *vildhet*. Dessa karaktärer inkluderar stor grönska, avskildhet och vild vegetation. Det ska finnas en balans mellan rörd- och orörd natur och även solitära individer med ett karaktäristiskt uttryck.

På temat **rumsliga element** finner vi att platsen bör utstråla permanens och att den bör beröra alla sinnen, samtidigt som den är avskalad. Det kan också vara viktigt att utforska olika sätt där besökaren själv kan modifiera gestaltningen. Rent praktiskt bör platsen vara upphöjd med utsikt över omgivningen men samtidigt skyddad. Ljus- och ljudbilden spelar stor roll på platsen. Ljuset får gärna variera gestaltad, koncentrerat eller silas genom exempelvis löv eller glas, ljudet bör vara av naturlig karaktär, vind, fåglar eller vatten och inte störas av trafikbuller. I valet av material ska dessa utstråla permanens och åldras vackert.

På temat religiöst neutral **andlighet** finner vi att naturen kan vara ett verktyg för att skapa andlighet som inte hör till ett specifikt trossamfund. Även attribut som vi förknippar med religiösa rum, till exempel rymd, riktat ljus eller förändring i skala, satta i en ny kontext skulle kunna vara ett verktyg att jobba med, samt människans sinnen och på så sätt skapa en upplevelse på platsen som inkluderar hela människan. Symboler beskrivs som ett annat sätt att skapa en känsla av att något är större än en själv. Symboler som jag finner värda att undersöka i det här projektet är skala, vatten, cirkeln och eld eller låga. Att visa årets gång genom dess årstider kan också ha symbolisk effekt.

På nästa uppslag finner du en kartering över minneslundens önskade kvaliteter, funna av mig genom denna litteraturstudie.

HELANDE MILJÖ

AKTIVITET

PÅTA/SKÖTA OM

Finns möjlighet att påta/sköta om, tända ljus eller lägga blommor?

PASSAGE LANDSKAP

Finns det på platsen det som Carola Wingren beskriver som passage landskap?

PROMENAD

Finns möjlighet till promenad på kyrkogården, som inte bara utgörs av det mer aktiva stråket?

GRÖN MILJÖ

DE ÅTTA PARKKARAKTÄRERNA

Finns det på minneslunden vegetation som liknar de värden som Grahn definierade i de åtta parkkaraktärerna.

ROFYLLDHET

RYMD

ARTRIKEDOM

VILDHET

RUMSLIGA ELEMENT

CENTRUMPUNKT

Finns en centrumpunkt?

MODIFIERING

Kan besökaren själv modifiera minneslunden? Flytta sin sittplats, välja bland olika sittplatser eller utsikter?

AVSKALAT

Är gestaltningen avskalad och harmonisk?

ANDLIGHET

SINNEN

LUKT: Vad luktar platsen? Bidrar det till upplevelsen?

SMÅK: Vad smakar platsen? Bidrar det till upplevelsen?

SYN: Hur är färgerna? Är platsen visuellt harmonisk? Finns där rörliga störande element?

HÖRSEL: Vad låter platsen? Bidrar det till upplevelsen?

KÄNSEL: Vad känns platsen rent fysiskt, dess material? Bidrar det till upplevelsen?

SKALA

Är platsen konstruerad i en skala som påverkar platsen? Känner man sig liten?

PAUS PÅ GENOMFART

Finns det möjlighet för en person som endast passerar igenom kyrkogården att sitta ner, uppleva stillhet och kontemplation?

VÄRA ENSAM

Finns det möjlighet för besökaren att vara ensam? För besökaren att gå undan?

ÄNTRA EN ANNAN VÄRLD

Upplever besökaren en känsla av att äntra en annan värld när personen går in på minneslunden?

RÖRD/ORÖRD NATUR

Finns det en balans mellan rörd och orörd natur?

VEGETATION MED KARAKTÄR

Finns det på platsen träd eller annan vegetation med karaktär som gör att den sticker ut, är gammal eller känns som en individ?

UTBLICK

Finns det, från minneslunden, en utsikt över kyrkogården eller omgivningen?

LJUSBILD

Bidrar ljuset till upplevelsen på minneslunden? Är det modifierat på något sätt?

LJUDBILD

Bidrar ljudet till upplevelsen på minneslunden? Är det modifierat på något sätt?

EVIGA MATERIAL

Vilka material är använda i konstruktionen? Får dessa platsen att kännas permanent eller gammal? Upplevs platsen som självklar?

ÅRSTIDER

Bliår årets gång tydligt på något sätt?

SYMBOLER

Finns det, i minneslunden, objekt med underförstådda meningar eller symbolik?

MINNESOBJEKT

Finns det, på minneslunden, object som berättar ett narrativ eller visar platsens funktion?

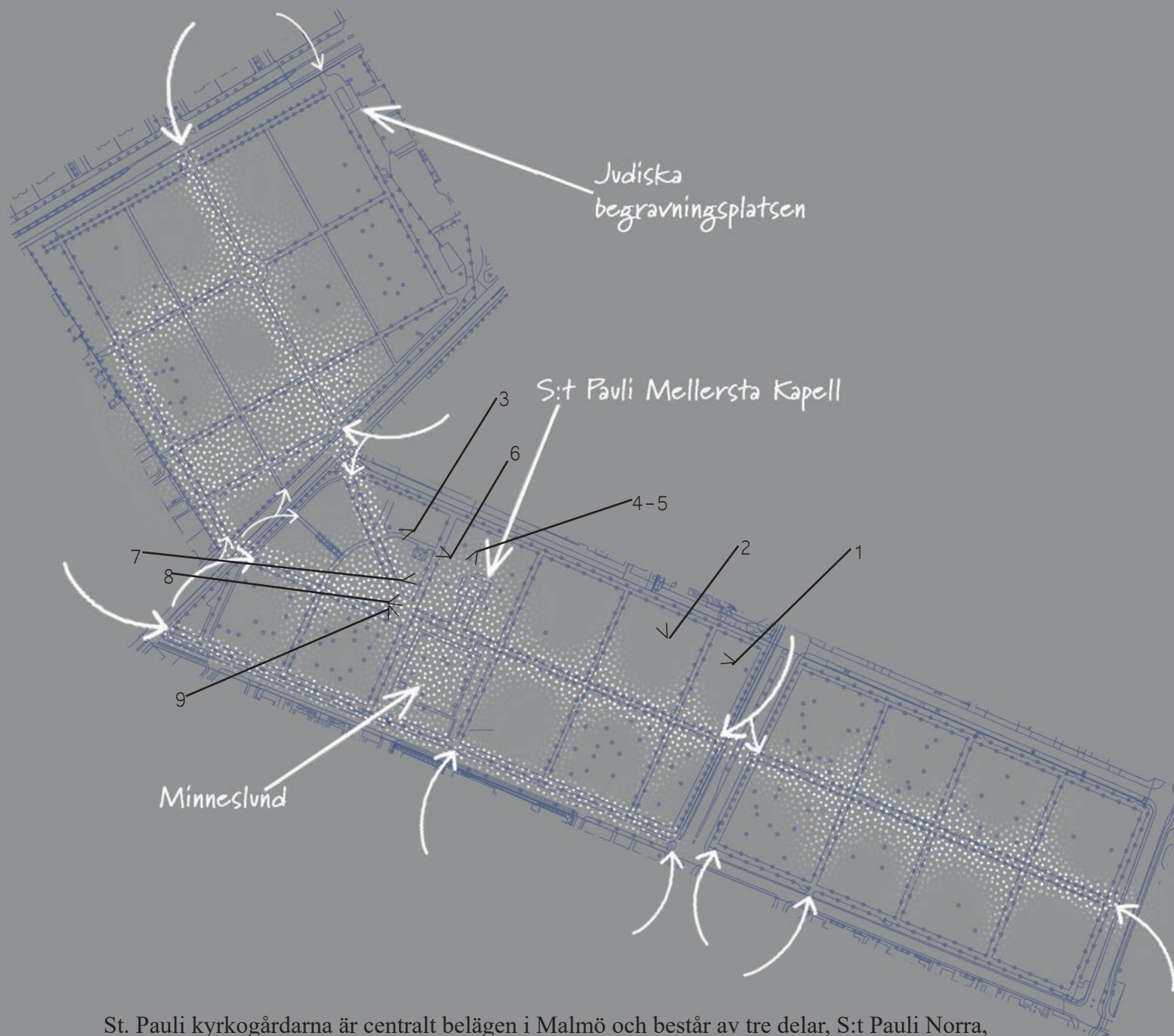
Del tre: Platsbesöken St. Pauli Kyrkogårdarna

Besöktes: 16 mars klockan cirka 13.30-15.30 och igen 21 april ca. 11.00 till 12.15.

Foton togs 8 juni.

AKTIVITET

St. Pauli kyrkogårdarna är centralt belägen i Malmö och består av tre delar, S:t Pauli Norra, S:t Pauli Mellersta och S:t Pauli Södra, uppdelade av Nobelvägen och St. Knuts väg.

Kyrkogårdens norra del anlades först, vid 1870 i och med att stadens befolkning växte. 1890 anlades Mellersta och sedan kort därefter, 1904, anlades den Södra delen. Kyrkogårdens minneslund finns på den Mellersta kyrkogården och anlades 1973 (Svenska kyrkan 2021).

Vid mitt platsbesök identifierade jag det som att kyrkogården inte fungerar så väl som multifunktionell. I alla fall sett till de kontemplativa kvaliteterna. Vid mitt platsbesök fann jag att separationen mellan de aktiva- och mer publika delarna och de mer kontemplativa delarna är otydlig. Detta kan bero på att det saknas tydliga avgränsningar som höjdskillnader eller täta häckar. Avsaknaden av dessa avskiljare leder till en god överblick över kyrkogården, något som är positivt ur ett trygghetsperspektiv, men också till stor exponering. De platser som jag definierar som de mest aktiva och publika är promenadstråket som går tvärs igenom alla kyrkogårdens delar och som är markerad med en hög lindallé och de gräsmattor som är inkilade mellan gravkvarteren där jag under sommaren sett människor lägga ut en filt och äta picknick eller kasta frisbee. Gräsmattorna är, som jag förstår det, också gravkvarter men där gravarna är mer sporadiskt utplacerade. Vistelse på dessa platser är initierad via bänkar placerade i gräset. Överlag är det bänkar som initierar vistelse på kyrkogården. Bänkarna skulle jag dock säga är mer placerade på platsen som komplement till de aktiva delarna snarare än som skapare av kontemplativa rum.

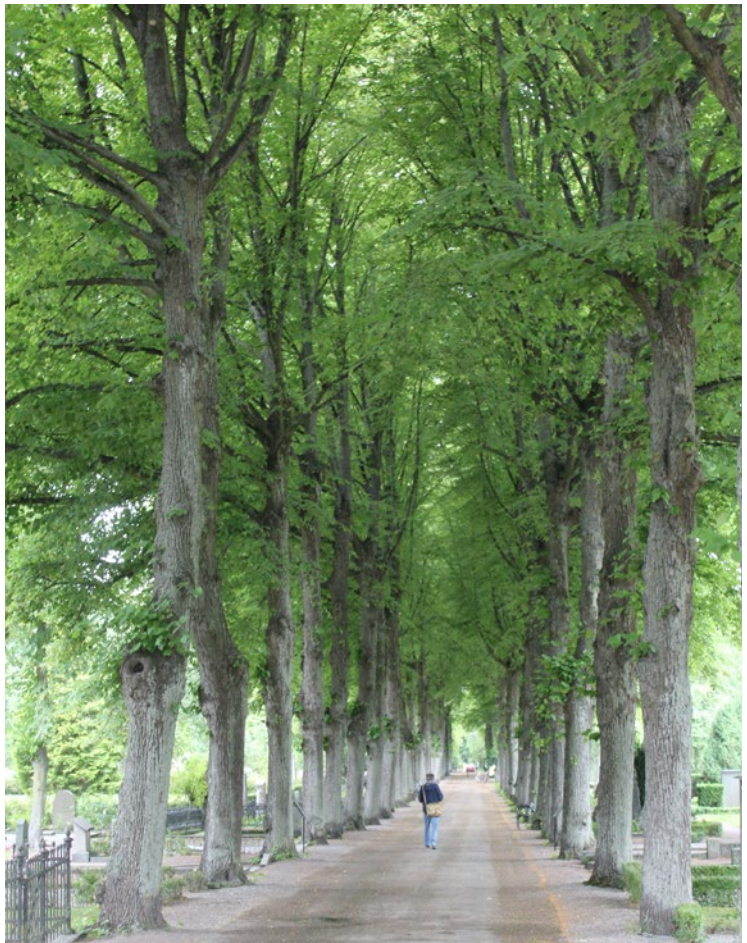
Kyrkogården är avskild från staden genom ett svart stängsel med, i sammanhanget, få öppningar. Jag upplever det inte som att det finns någon emotionell gräns som passeras när man träder in på kyrkogården. Staden är högst närvarande, både sett inifrån kyrkogården och utifrån, och de förbipasserande bilarna är ett starkt inslag både visuellt och auditivt. Då jag bor i området runt St. Pauli kyrkogårdarna kan jag vara hemmablind, men jag upplever St. Pauli mer som en park än kyrkogård. Jag besöker platsen minst en gång i veckan då det är mitt närmaste grönområde och där som jag oftast tar mina promenader. Detta bör man ha i åtanke när man läser min analys av platsen eftersom jag därför kan ha en annan bild än någon som besöker den för första gången.

Minneslunden utgörs av en kvadratisk yta, omgärdad av vegetation, med sex bänkar längs sidorna. I minneslundens nordvästra hörn är en mer intim plats skapad, med en skulptural fontän och en konstruktion där besökaren kan placera blommor och ljus. Under mitt första platsbesök i minneslunden satt det besökare på fyra av sex bänkar och solade. Tre av dessa besökare pratade i telefonen men bänkarna är placerade så pass långt ifrån varandra att jag inte hörde ljudet av deras samtal. Däremot är gångvägen runt minneslunden så pass smal att när en gående passerar en person, sittandes på en bänk, kommer den passerande intimt nära. Aktiviteten på kyrkogården utgörs inte bara av promenader, många av de som visats på kyrkogården utför även annan träning, framför allt löpning.

1. Till höger

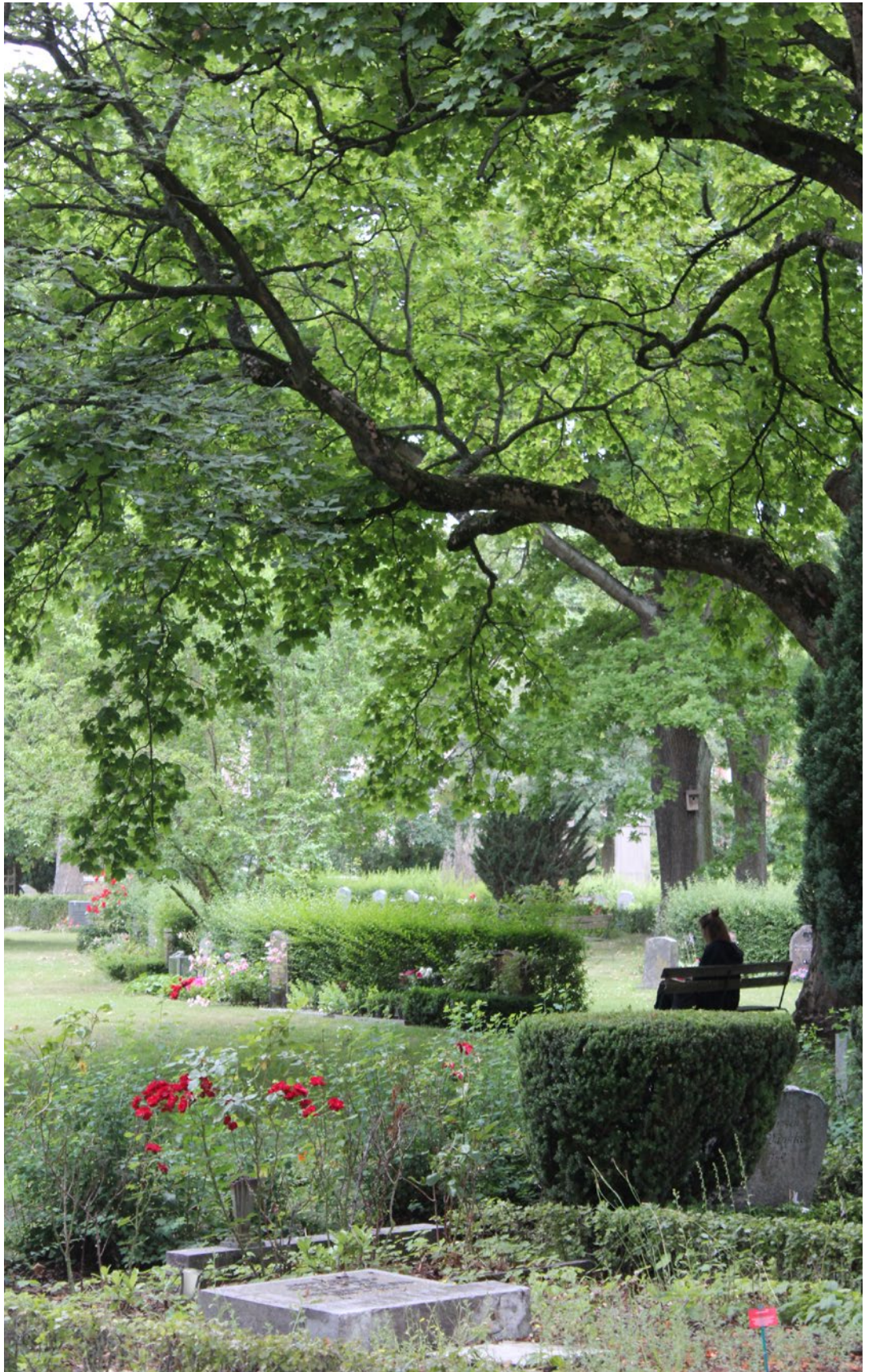
Det mest aktiva stråket utgörs av en lindallé som löper genom alla tre delarna av kyrkogården. Allén är en viktig passage för de som rör sig i området, från centrum till Sorgenfri och St. Knut.

Här promenerar man, joggar eller cyklar.

2. Till vänster

Kyrkogården är platt och på många ställen saknar den tydliga avskiljare, detta gör besökarna exponerade. Något som kan upplevas som jobbigt i ett sorgearbete.

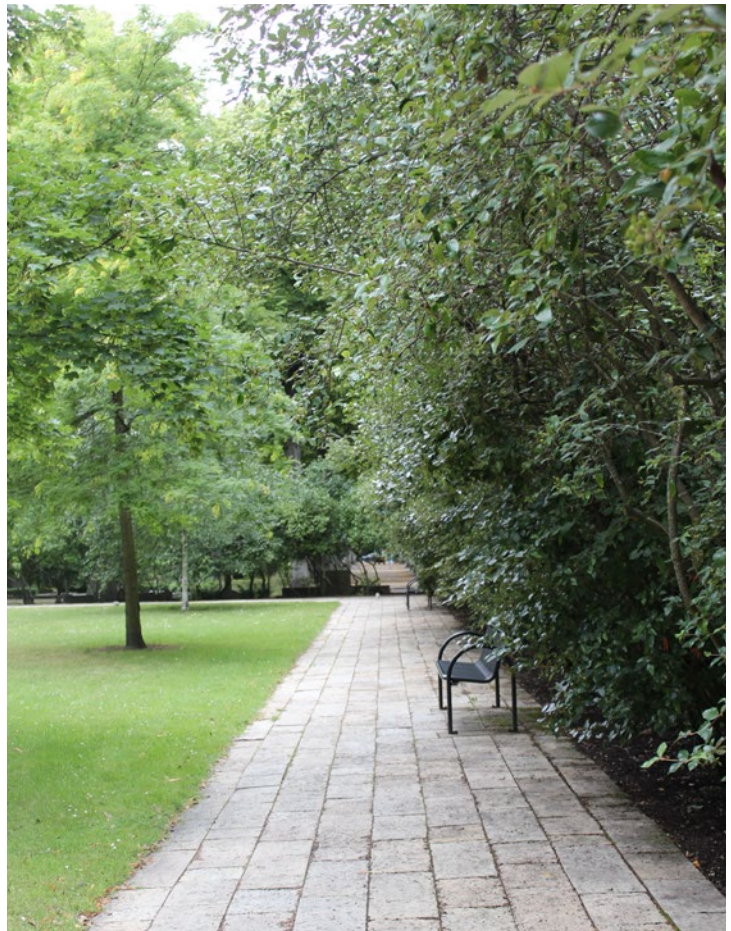
3. Utspridda på kyrkogården finns flera platser för vistelse. Vissa i form av mer kontemplativa oaser och andra mer som en paus på genomfart. Just denna med utsikt över ett gravkvarter.

4. Till höger
Entré till minneslunden från det mer aktiva
stråket. Mörkt går till ljust i lövat tillstånd.

5. Till vänster
Minneslunden sedd från entrén. Den öppna
ytan i mitten får inte beträdas. Den smala
gångstigen som omger gräsytan kantas av
sex bänkar.

6. Till vänster
Den här bänken användes som träningsredskap vid ett av mina platsbesök. Detta trots att det finns ett utegym precis utanför kyrkogården.

7. Till höger
Klockstapeln är ritad av Bror Thornberg och fungerar på platsen som minnesobjekt. Den berättar för besökaren om platsen koppling till kapellet på andra sidan häcken och genom det vilken typ av plats det är.

8. Till höger
I minneslundens sydvästra hörn finns en
mer hårdgjord plats, här är gaturummet
utanför kyrkogården ett starkt visuellt och
auditivt inslag.

9. Till vänster
Skulpturen, *De fyra årstiderna* är skapad
av Thure Thörn och fungerar som ett
minnesobjekt. Den bidrar med ett lugnande
ljud som maskerar ljudet från bilarna på
vägen bredvid. Skulpturen skapar också en
möjlighet att lägga blommor.

Jag tror att en besökare som besöker en grav kan uppfatta att andra människor kommer för nära då flera gående inte håller sig på de större stråken utan också går på de mindre gångarna bland gravarna. Vid mitt besök i minneslunden var det även en kvinna som använde en av bänkarna inne på minneslunden som träningsredskap och styrketränade mot den. Detta trots att det bara 200 meter bort, utanför kyrkogården, finns ett utegym. De observerade människornas beteende vittnar om en avslappnad inställning till rekreation på platsen och att besökarna känner sig välkomna att utöva olika typer av aktiviteter på kyrkogårdens alla ytor.

De slutsatser jag drar av min kartering av platsen är att den saknar lugna och meditativa inslag. På platsen utsätts besökarna för höga ljud och det fattas avskilda platser där besökare i sorg kan vara själva. Det saknas en tydlig gräns mellan minneslunden och den övriga kyrkogården och genom det så förloras en känsla av högtidlighet, detta leder till att det inte finns någon skillnad i vilka aktiviteter som är okej att utföra på de olika platserna på kyrkogården. Jag tror att minneslunden, i en annan kontext skulle kunna erbjuda känslan av att *Äntra en annan värld* och på det sättet skapa en högtidlighet. Kanske om kyrkogården hade en annan struktur, eller vegetation, så att minneslunden kunde särskiljas från övriga kyrkogården hade en separation uppstått.

En möjlig förbättring skulle kunna vara att skapa en större distinktion mellan minneslunden och den övriga kyrkogården. Minneslunden påminner för mycket om de gräsytor som jag identifierat som aktiva ytor och platsen saknar en högtidlig stämning vilket leder det till att besökarna läser minneslunden som aktiv. En sådan distinktion av strukturen skulle kunna göras med ett avstånd eller en tydligare avdelning med hjälp av vegetation eller kanske en höjdskillnad.

ST. PAULI

AKTIVITET

PÅTA/SKÖTA OM

På minneslundan finns ingen möjlighet att själv aktivera sig eller ta hand om platsen utöver att tända ljus och lägga blommor.

PASSAGE LANDSKAP

Den stora aktiviteten på gångvägen utanför minneslundan förhindrar en successiv passage från hektisk stad till stilsam minneslund

PROMENAD

Det finns goda promenadmöjligheter på kyrkogården i och med att det finns ett stort antal olika gångar, att vägarna är så aktiva och fulla av folk anser jag dock minskar dess värde i det här anseendet. Det är svårt för en besökare att finna sin egen väg.

GRÖN MILJÖ

DE ÅTTA PARKKARAKTÄRERNA

Platsens aktivitetsnivå, människorna, trafikljuden och dess urbanitet förhindrar de lugnaparkkaraktärerna till att finnas på platsen. Däremot är minneslundens sallika rumslighet *rymd*.

ROFYLLDHET

RYMD

ARTRIKEDOM

VILDHET

RUMSLIGA ELEMENT

CENTRUMPUNKT

De planterade träden utgör centrumpunkt på minneslundan. Likaså *Klockstapeln*, av Bror Thornberg.

MODIFIERING

Bänkarna är fasta men flera och erbjuder därför en variation av sittplatser för besökaren.

AVSKALAT

Gestaltningen är avskalad, äng med solitära träd, stenlagd gång runt om med sex bänkar och sen häck runt. I minneslundens mer strikta del definierar jag det inte som avskalad.

ANDLIGHET

SINNEN

LUKT: Luktar äng

SMÅK: Inget

SYN: Ser grönt, andra människor i periferi. Glatta färger från bilar skymtar fram genom lövverk.

HÖRSEL: Hör sirener, bilar som tutar och lövprassel

KÄNSEL: Markmateiralt inne på minneslundan känns annorlunda från material utanför. Men monotont.

SKALA

Skalan påverkar en inte

PAUS PÅ GENOMFART

För de som passerar igenom kyrkogården, men som önskar en paus, finns det goda möjligheter att slå sig ner en stund. Dock oftast i anslutning till det aktiva stråket.

VARA ENSAM

Man är i stort sätt inte ensam någonstans på kyrkogården. Detta förstärks av att kyrkogården är en så publik plats och att översikten är så god.

ÄNTRA EN ANNAN VÄRLD

Minneslundan, i sin struktur, är så pass lik den övriga kyrkogården att man knappt märker att man äntrar minneslundan.

RÖRD/ORÖRD NATUR

En mer ordnad häck omkring minneslundan omger de fria träden.

VEGETATION MED KARAKTÄR

Vegetationen är det som gör platsen. Den omslutande häcken varifrån man kan höra fåglar prassla, de planterade träden som centrumpunkt som svajar framför en. Jag kan tänka mig att man, om man väljer att vid varje

besök sitta på samma bänk, kan känna tillhörighet till ett eller flera specifika träd.

UTBLICK

Endast utblick över minneslundan inte omgivningen.

LJUSBILD

Ljuset silas genom de solitära träden och skapar flytande skuggor över besökaren på bänken.

LJUDBILD

Stadsbullret är närvarande.

EVIGA MATERIAL

Eviga material används på platsen och skapar en känsla av permanens. Denna känsla störs dock av de gröna parkbänkarna som inte inger samma känsla.

ÅRSTIDER

Den stora mixen av vegetation leder besökaren genom året.

SYMBOLISM

Ingen särskild symbolik går att finna

MINNESOBJEKT

Klockstapeln av Bror Thornberg berättar om platsens syfte och historia.

För att förtydliga vilka värden som återfinns på minneslundarna har de färgkodats i kartan:

- █ Värde återfinns inte
- █ Värde återfinns till viss del
- █ Värde återfinns

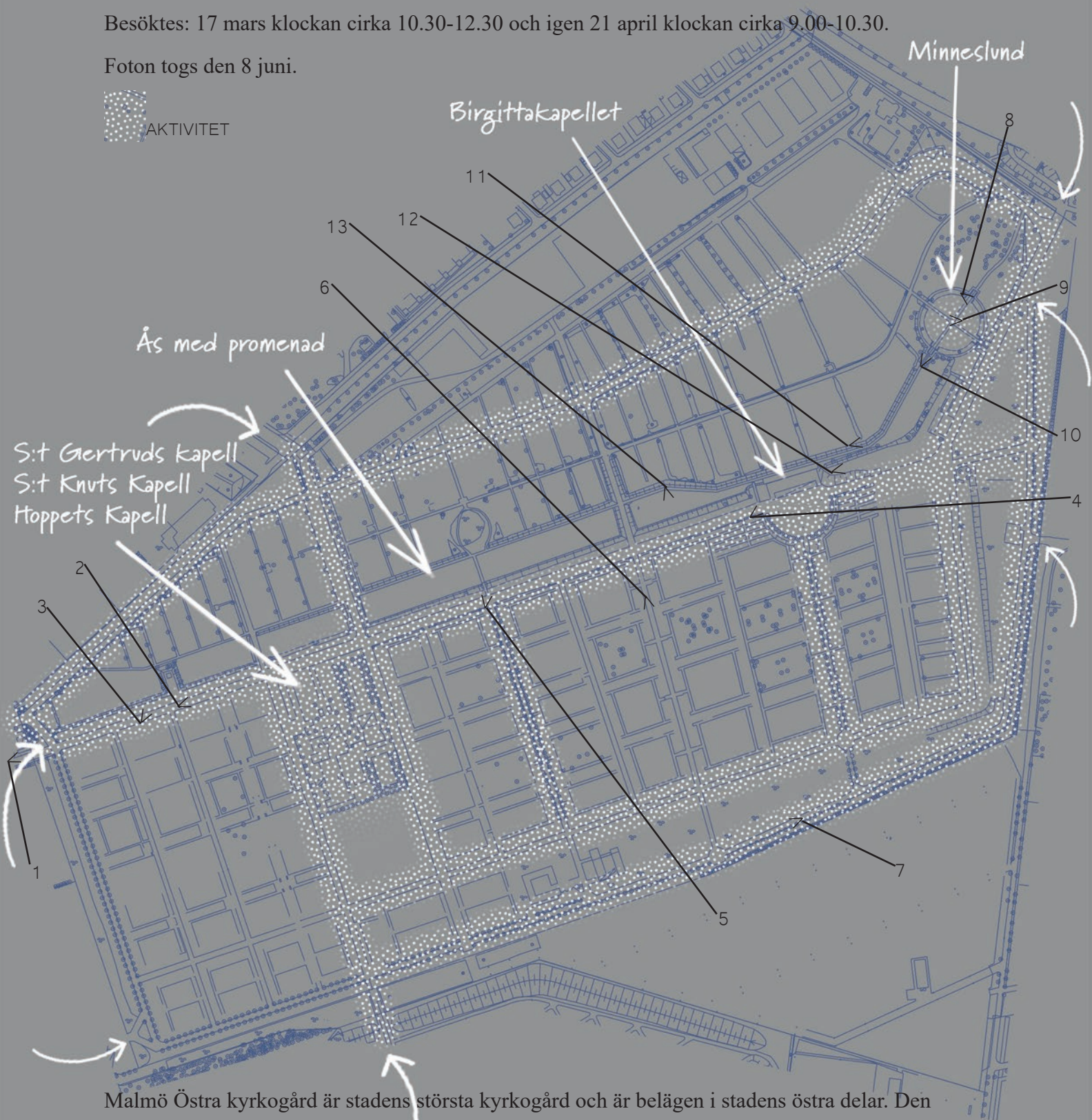
Malmö Östra kyrkogård

Besöktes: 17 mars klockan cirka 10.30-12.30 och igen 21 april klockan cirka 9.00-10.30.

Foton togs den 8 juni.

AKTIVITET

Malmö Östra kyrkogård är stadens största kyrkogård och är belägen i stadens östra delar. Den är ritad av arkitekten Sigurd Lewerentz, som också är en av arkitekterna bakom bland annat Stockholms Skogskyrkogård och Stockholms Norra Begravningsplats. Kyrkogårdens minneslund anlades först för att fungera som ceremoniplats för jordfästningar men gjordes sedan om till minneslund 1959 (Svenska Kyrkan 2022c).

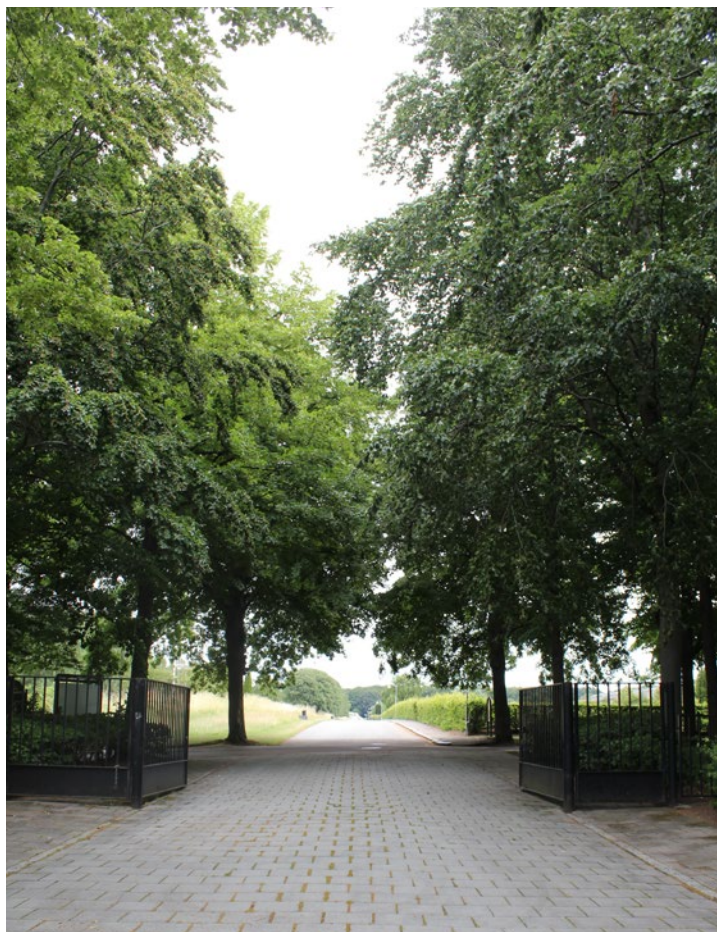
Vid mina platsbesök identifierade jag det som att Malmö Östra Kyrkogård fungerade väl som multifunktionell. Detta då det finns en tydlig uppdelning av kyrkogården. De aktiva och de mer kontemplativa delarna är separerade genom höjdskillnader, en ås och två sluttande plan, men också av höga häckar. Kyrkogården är avskild från staden genom ett järnstaket och den stora skillnaden i struktur skapar en stark emotionell gräns att passera när man går in på kyrkogården. Detta eftersom kyrkogårdens struktur och grönska skiljer sig radikalt från dess omgivning fylls jag av känslan att *Äntra en annan värld*. Kyrkogårdens gestaltning gör att en känsla av permanens och högtidlighet infinner sig.

På Östra Kyrkogården är bredden på vägarna och gångvägarna en stark indikator på vilken aktivitetsnivå stråken och platserna är tänkta att ha. Till exempel är den mest aktiva vägen så pass bred att två bilar kan mötas. Gångstigen, med det lugnaste tempot, uppe på åsen är så pass smal att besökaren får vika av vid ett möte med en annan person. Gången längs åsen identifierar jag som ett exempel på *passage landskap* och den hjälper besökaren att komma in i rätt sinnesstämning. Placeringen av Malmö Östra Kyrkogård är sådan att den inte utgör en lika stor genomfart som till exempel St. Pauli kyrkogårdarna, detta minimerar antalet människor som passerar genom platsen vilket gör den lugnare. Kyrkogården saknar också den typen av större friytor där mer aktiva aktiviteter skulle kunna utföras som till exempel stora gräsytor.

Kyrkogårdens minneslund är en strikt cirkulär och nedsänkt yta som förlängs med en promenad längs en ås som leder nästan hela vägen till huvudingången. På promenaden längs åsen har besökaren en god överblick över kyrkogården och som gången snirklar sig fram förändras tempot och utsikten. Vid gångens slut svänger den kraftigt och leder via en trappa ner i minneslundan. Minneslundan i sig är cirkulär och med fyra kvadratiska utvidgningar, i dessa finner besökaren två bänkar samt konstruktioner att placera ljus i. Friser i gräset bryter upp ytan som mjukt sluttar ner mot mitten och centrumpunkten i form av en nedsänkt damm. Den nedsänkta dammen är ett senare tillägg, vid anläggning utgjordes centrumpunkten av ett rektangulärt altare.

Som sörjande på Kyrkogården tror jag inte att man upplever de andra besökarna som inkräktande. Om man är där för att besöka en grav är dessa kvarter inhägnade, med enbart en ingång, vilket gör att det endast är personer med ett syfte som går in där. I de flesta av dessa gravkvarter finns också mindre kontemplationsplatser med bänkar och träd i formation.

1. Till höger
Porten in till kyrkogården. Entrén sedd från blomsterbutiken. Den svaga lutningen uppåt och öppenheten skapar en kontrast mellan kyrkogården och omgivningen. Trångt möter öppet, mörkt möter ljus.

2. Till vänster
Kyrkogårdens mest aktiva stråk utgörs av en bred väg. Här kan två bilar mötas och det saknas trottoar. Vägen leder från huvudentrén till Birgittakapellet. Från denna väg utgår sedan alla andra mindre vägar och stigar.

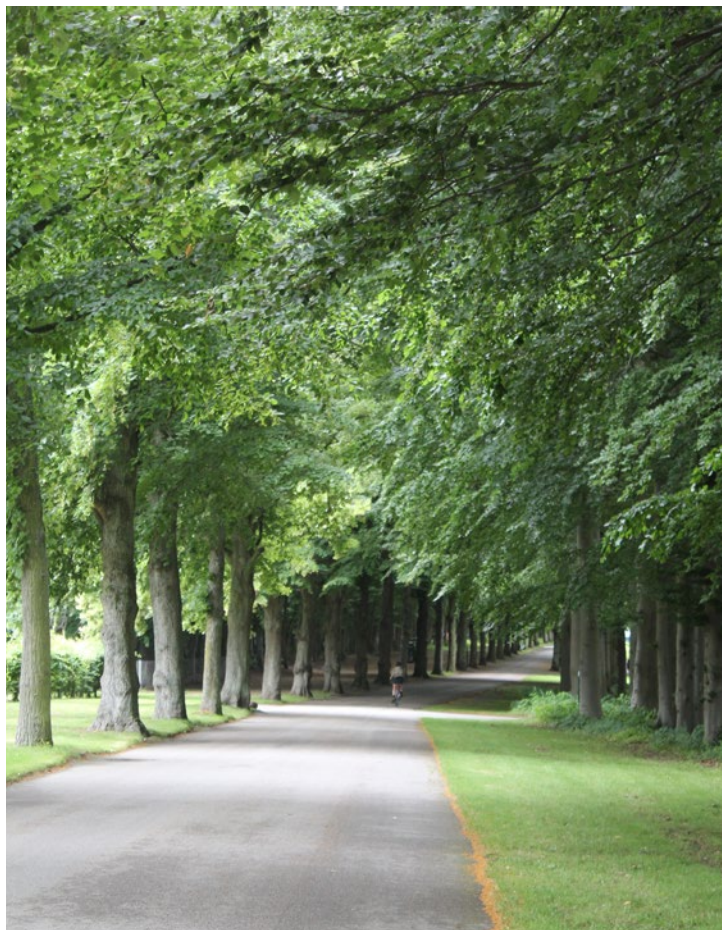
3. *Klocktornet*, ritat av Sigurd Lewerentz, är en av de första vyerna som besökaren möts av när hen anländer till kyrkogården. Den är synlig innan kapellen är synliga. Den är belägen fristående i början av åsen innan höjdskillanden blivit så stor. På Kyrkogården fungerar Klocktornet som minnesobjekt och som en blickpunkt.

4. Till Höger
I slutet på den breda bilvägen finner vi Birgitta kapellet. Kappellets tak är i höjd med gångstigen på åsen och kapellet uppfattas nästan som att det kommer ur åsen.

5. Till vänster
Från den breda bilvägen finns flera vägar upp på åsen. En av dem är den här trappan. Med sin avskalade design bryter den av det vildvuxna i ängsvegetationen. Trappan lockar upp besökare till åsen men sänker också tempot, det blir ett aktivt val att gå upp på den lilla stigen. Här kommer man inte upp med cykel, för rullstolar finns en annan väg upp.

6. Till höger
I kontrast till åsens mer vilda och ljusa ängsvegetation är vegetationen på gravkvarteren mer strikt. De något bredare gångvägarna, mellan kvarteren, övergår till smala stigar inne bland gravarna.

7. Till vänster
Längs kyrkogårdens södra kant går en bredare väg. Vägen är kantad av en trädrad och här är tempot högre, pendlare på cykel flyger fram mellan träden. Det fungerar bra att skapa ett komplement för de som vill passera snabbt.

8. Till höger
I de kantiga rummen som bryter av det cirkulära rummet finns fasta konstruktioner att placera tända ljus i. Jag noterade vid ett av mina platsbesök att besökare hade skrivit små meddelanden på ljusen. Ett sätt att sätta en mer personlig prägel på en annars anonym plats. På bilden till höger ser vi ett ljus med texten "Conny saknar dig".

9. Till vänster
Den nedsänkta vattenspegeln är centrumpunkt i minneslunden. Det stillastående vattnet har tyvärr fått en otäck färg av alger och smuts och utan ett vattenspel missar man det maskerande ljud som det annars skulle kunna bidra med. Detta speciellt effektivt då Inre ringvägen och Sallerupsvägen hörs från platsen.

10. Minneslunden med sitt strikta uttryck. Häcken går från grönt till brunt till avlövat. På fotot ovan visas avsatsen i mitten av trappan där besökaren kan välja att vika av och gå runt minneslunden i stället för igenom den. På så sätt är det endast männispor med intentionen att besöka minneslunden som hamnar där.

11. Promenaden längs åsen fungerar som en förlängning av minneslundan, ett exempel på passage landskap. Stigen svänger och öppnar succesivt upp nya vyer

12. Besökare har själva hittat egna stigar uppe på åsen. På så sätt har besökarna själva modifierat sin upplevelse.

13. Sett från åsen är det en stor färgkontrast mellan vegetationen på åsen och nere på den övriga kyrkogården. Detta tillsammans med det faktum att stigen går upphöjt gör att det skapas en symbolisk differens mellan de två nivåerna. Ängens ljusa färg speglar solen och himlen.

Minneslundens strikta cirkulära form med fyra bänkar mittemot varandra har ingen tydlig genomfart, och om man promenerar på gångstigen längs åsen finns alternativet att gå runt minneslundan i stället för igenom den. Dock är de omgivande vägarna ett påtagligt auditivt inslag. Jag identifierar den tydliga hierarkin och uppdelningen av aktiviteter som anledningen till att platsen upplevs som välfungerande.

De slutsatser som jag drar av karteringen är att minneslundan på Malmö Östra Kyrkogård fungerar väl. Av minneslundorna jag besökte under mitt arbete är det den som uppfyllde flest värden. Att en del värden inte uppfylls har i de flesta fallen att göra med minneslundans statiskhet. Det kan vara svårt för en besökare att göra platsen till sin egen. Men på samma gång förhöjer striktheten de symboliska och högtidliga kvaliteterna. Minneslundan brister också i de värden som handlar om vegetation och den typ av andlighet som just fri vegetation kan erbjuda. Med det sagt hade vilda vegetationstillägg gjort platsen till en helt annan.

Jag identifierar två möjliga förbättringsområden. Dels minneslundans utformning, den skulle tjäna på att vara mindre statisk, en plats som den besökande kan känna sig hemma i och göra till sin egen. Platsens strikta struktur tror jag har att göra med att den egentligen var tänkt att vara en ceremoniplats och därför är den byggd likt ett kapell. En liten sak, som tillåtelsen att få placera blommor eller ljus på fler än ett ställe, skulle kunna få besökaren att agera mindre passivt på platsen. Däremot tycker jag att promenaden längs åsen som går mellan entrén och minneslundan fungerar väl. På det sättet förlängs minneslundan och promenaden inkorporeras i upplevelsen, något som Berglund (1994) visade i sin undersökning var en viktig del i att komma in i en meditativ stämning.

MALMÖ ÖSTRA KYRKOGRÅRD

AKTIVITET

PÅTA/SKÖTA OM

Ingenstans på minneslunden erbjuds besökaren att sköta om eller påta, däremot finns möjligheten att tända ljus och lägga blommor.

PASSAGE LANDSKAP

Minneslunden förlängs genom promenaden längs åsen. På det sättet har man tid på sig att komma in i rätt sinnesstämning. Gångstigen är rak, svänger och öppnar upp mot den nedsänkta minneslunden.

PROMENAD

Det finns goda möjligheter för promenad på kyrkogården. Både med lugnare tempo uppe på åsen och med mer aktiva attribut som omger gravkvarteren, där finns också möjligheten att svänga av och ta en parallell väg genom en allé.

GRÖN MILJÖ

DE ÅTTA PARKKARAKTÄRERNA

Bortsett från en klippt avenbokhäck saknar minneslunden vegetation. På stigen längs åsen finns dock gott om vegetation.

ROFYLLDHET

RYMD

ARTRIKEDOM

VILDHET

RUMSLIGA ELEMENT

CENTRUMPUNKT

Vattenspegeln i mitten utgör centrumpunkt.

MODIFIERING

Minneslunden är statisk och går inte själv att modifiera.

AVSKALAT

Platsen är avskalad och i sin symetri harmonisk.

ANDLIGHET

SINNEN

LUKT: Luktat gräs

SMÅK: Inget

SYN: Platsen är, i sin totala symmetri, behaglig att vila blicken på.

HÖRSEL: Den intilliggande bilvägen hörs.

KÄNSEL: Markmaterialet förändras från grusstigen till stentrappan till gräset och de cirkulära stenläggningarna.

SKALA

Platsens storlek påverkar besökaren, man känner sig liten.

PAUS PÅ GENOMFART

För de som passerar igenom finns begränsat med sittplatser som inte är i anslutning till antingen minneslundan eller gravkvarteren. För de som passerar igenom är bänkarna uteslutande viloplatsar snarare än platser med rekreativa kvaliteter.

VARA ENSAM

Det finns flera olika sittmöjligheter. Dels de på åsen längs gångstigen dels de nere i minneslundan. Alla sittplatserna är dock exponerade, däremot finns det spår av att personer har avvikit från stigen och satt sig på gräset med utsikt över kyrkogården. Där man

är mer gömd och på så sätt har en egen plats.

ÄNTRA EN ANNAN VÄRLD

Minneslundan har en tydlig form vilket bidrar till att den skiljer sig från den övriga kyrkogården. Jag tycker också att det faktum att man går ner i minneslundan förstärker känslan av en annan värld. Som att man äntrar ett annat plan.

RÖRD/ORÖRD NATUR

På promenaden längs åsen finns en rad olika vegetation.

VEGETATION MED KARAKTÄR

Inte på själva minneslundan och inte i anslutning till tänkta sittplatser

UTBLICK

Från åsen har besökaren utsikt över stora delar av kyrkogården. Där kan man se personer passera igenom på cykel, kratta vid en grav eller vänta framför kapellet får att påbörja begravning.

LJUSBILD

Minneslundan är helt exponerad mot himlen. När det är sol är det ljus, de vita murarna förstärker ljuset och bländar nästan. Vid andra väder påverkar det minneslundan, de vita murarna blir mörka vid oväder och gula vid solnedgång.

LJUDBILD

Den närliggande större vägen är närvarande i ljudbilden.

EVIGA MATERIAL

I sitt sätt som minneslundan är placerad och modifierar terrängen upplevs den som att den alltid varit där.

ÅRSTIDER

Platsen är statisk och saknar visualisering av årets gång.

SYMBOLISM

Cirkel, vatten, en promenad närmare solen och himlen.

MINNESOBJEKT

Hela det konstruerade rummet och dess strama struktur berättar en historia om platsen och dess syfte.

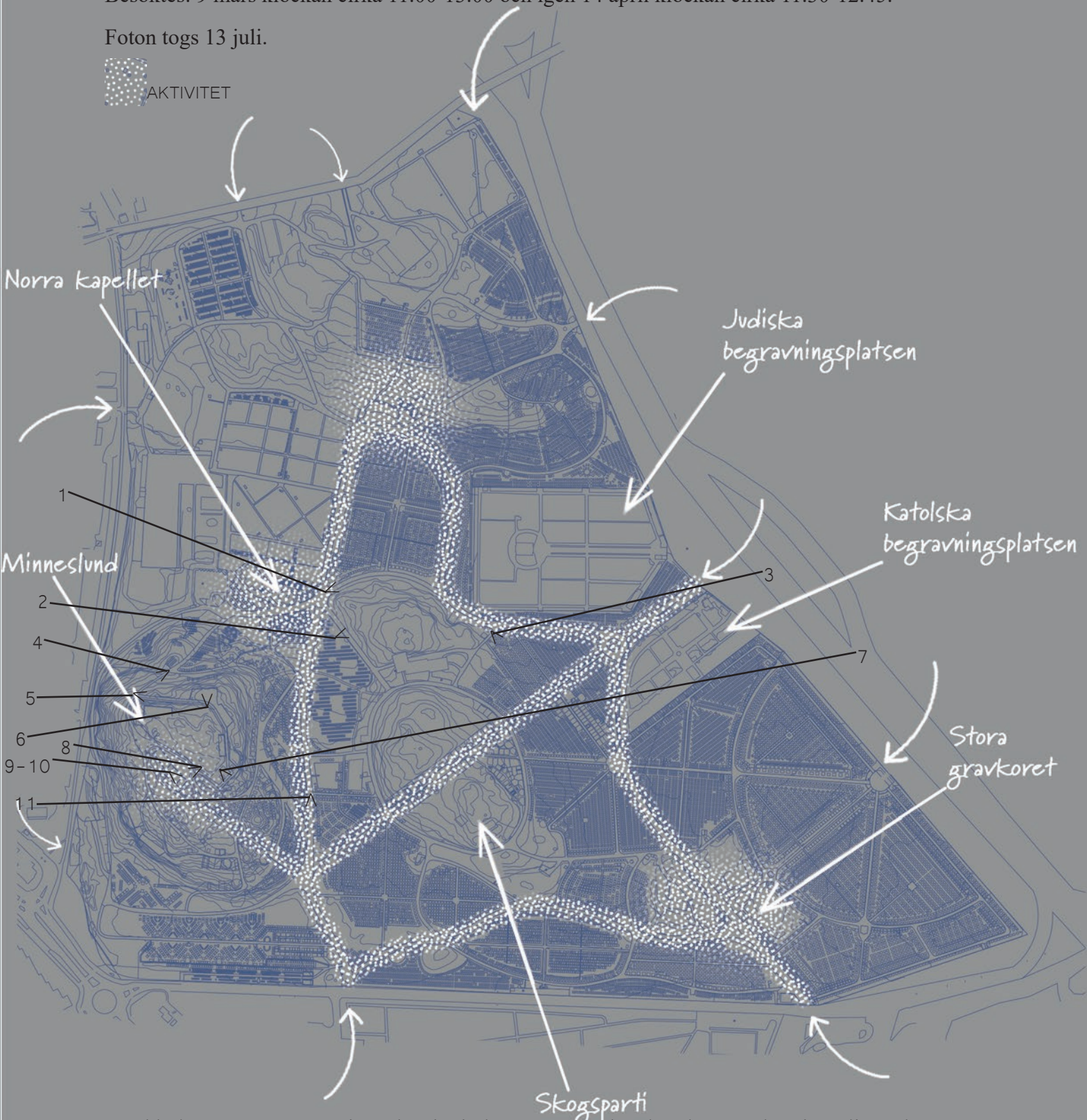
För att förtydliga vilka värden som återfinns på minneslundarna har de färgkodats i kartan:

- █ Värden återfinns inte
- █ Värden återfinns till viss del
- █ Värden återfinns

Stockholms Norra Begravningsplats

Besöktes: 9 mars klockan cirka 11.00-13.00 och igen 14 april klockan cirka 11.30-12.45.

Foton togs 13 juli.

Stockholms Norra Begravningsplats invigdes 1827, sen dess har den växt kontinuerligt och en rad olika arkitekter har varit involverade. Bland annat Gustaf Lindgren, Gunnar Asplund, Sigurd Lewerentz och Lars Israel Wahlman. Minneslundan invigdes 1978 och är ritad av Jan Wahlman (Stockholms Stad 2020).

Under mina platsbesök fann jag att Norra Begravningsplatsen i Stockholm är välfungerande som mångfunktionell och jag tror att det har att göra med att de aktiva delarna av kyrkogården är tydligt separerade från minneslunden. Separationen är både fysisk, att minneslunden är belägen på en höjd, och visuell, då minneslunden är omgiven av tät vegetation men också att den är omgärdad av en mur som stänger den omkringliggande världen ute. Området runt minneslunden skiljer sig också drastiskt från den övriga kyrkogården. Området kring minneslunden har en friare struktur och upplevs som äldre, något som förstärker känslan av att *Äntra en annan värld*. De mindre platser för kontemplation som är utplacerade på den övriga begravningsplatsen definieras generellt av en bänk snarare än en rumslighet. Dessa bänkar är också av samma sort som de bänkar för vila som är placerade längs med gångstråket vilket leder till att platserna lätt ses förbi, även om de är strategiskt placerade med vacker utsikt.

Kyrkogården är avskild från omvärlden med hjälp av ett svart staket med sammanlagt 10 infarter. Utöver det så definieras kyrkogårdens yttre gränser av E20 som dundrar förbi i öst, Astrid Lindgrens barnsjukhus och Karolinska sjukhusområdet i söder, ett industriområde i väst och bostadsområdet Hagalund i norr. Förutom i norr är det alltså ganska stora barriärer även utan staket och även inne på kyrkogården gör sig omgivningen påmint genom ljudet, ett konstant susande. Något som inte upplevs helt behaglig på platsen, speciellt som ljudet kommer från en punkt belägen högre upp än man själv är vilket gör att ljudet känns större än det egentligen kanske är.

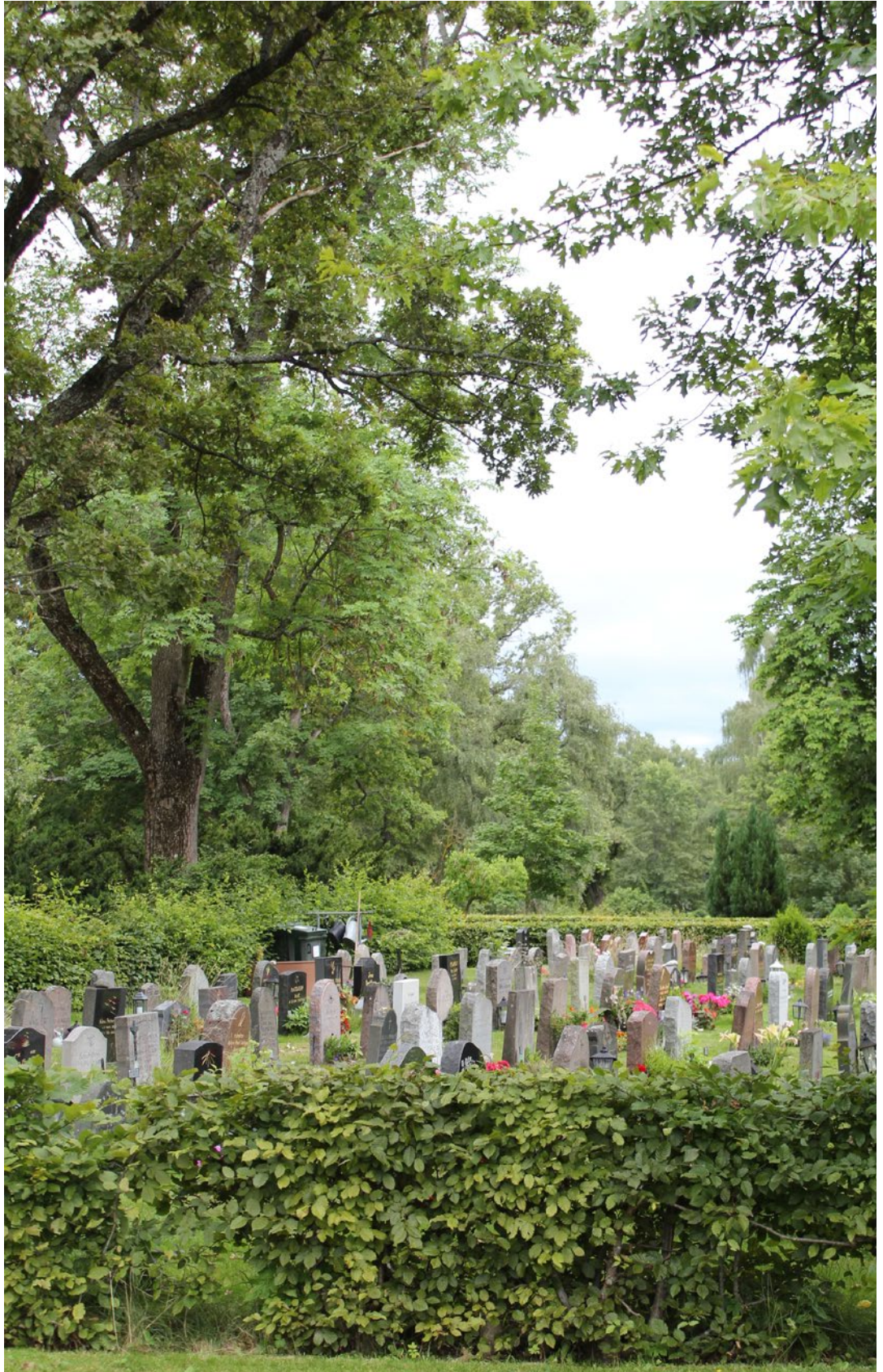
Under min vistelse på platsen fann jag att de personer som besökte kyrkogården för rekreation inte upplevdes som störande och detta tror jag mycket har att göra med kyrkogårdens storlek på ungefär 62 hektar. Tack vare den så sprids besökarna ut. Det finns en stor variation bland vägarna som skapar en möjlighet för besökaren att finna en egen väg som känns personlig. Däremot finns där en rad företeelser som jag tror kan störa en person som besöker minneslunden i sorg. Till exempel ligger kyrkogårdens stora mausoleer i direkt anknytning till minneslunden vilket nog kan locka nyfikna besökare då detta skapar en spännande miljö, likaså återfinns gravarna till några kända personer i direkt anknytning till minneslunden. På så sätt kan området runt minneslunden bli en sevärdhet som människor åker dit för att besöka.

Minneslunden är placerad som en avhuggen bergstopp med himlen som tak och tallar som väggar uppe på berget.

1. Till höger
Stockholms Norra Kyrkogård är stor och de större, mer aktiva stråken, utgörs av bilvägar. Mindre trappor leder sedan in i gravkvarteren, på det sättet är det lägre tempo inne i gravkvarteren och besökare som inte ska dit avstår från att gå in då den smala passagen upplevs som intim och privat.

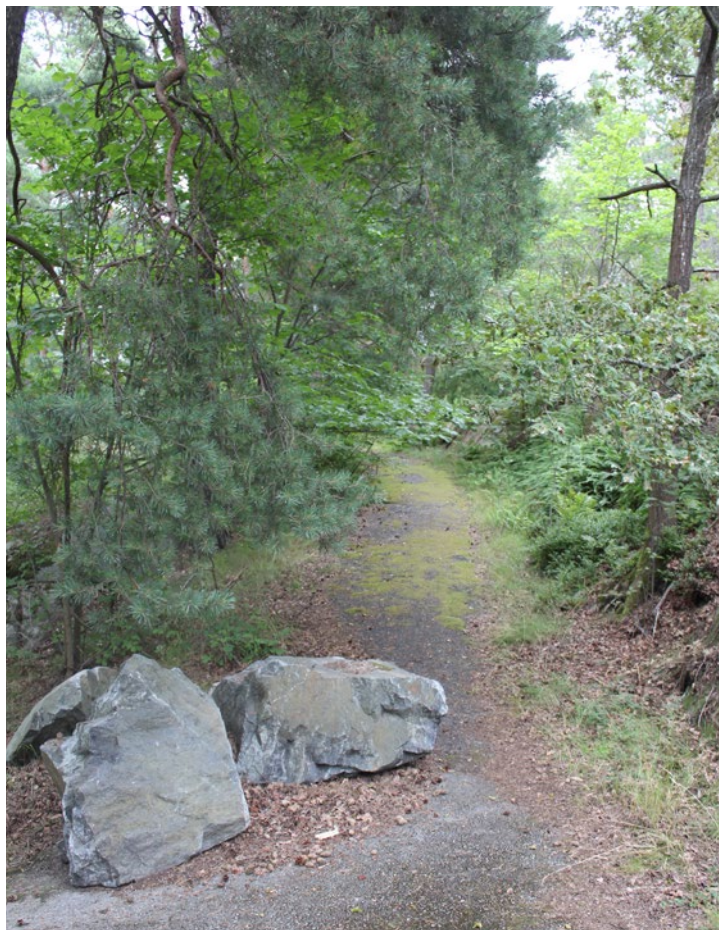

2. Till vänster
Längs de aktiva stråken finns det möjlighet att sitta ner och kontempera en stund för besökare på genomfart. Bänkarnas placering är mer eller mindre rumsskapande.

3. Gravstenarna är ett tydligt visuellt inslag på kyrkogården, jag upplevde det som att gravstenarna kändes närmare på Stockholms Norra Begravningsplats än på de andra kyrkogårdarna. Detta tror jag har att göra med det stora antalet gravar men också öppenheten. Med det sagt är det ju en kyrkogård och där finns det gravstenar men det är intressant hur upplevelsen av gravarna kan variera och på så sätt göra det mer eller mindre inbjudande att besöka i ett rekreativt syfte.

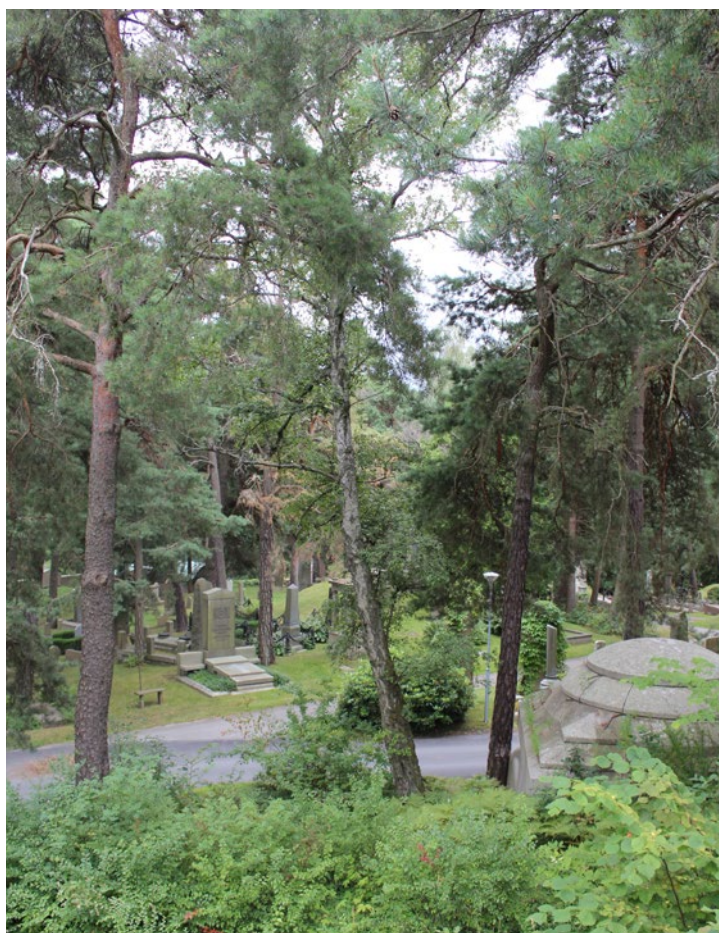
4. Till höger
Den breda och aktiva vägen upp till minneslundan är brant och vegetationen trolsk. Parkbänkarna på övriga kyrkogården byts här ut mot en mer spartansk och hemmasnickrad modell. Något som också bidrar till stämningen.

5. Till vänster
Från den stora stigen upp mot minneslundan kan besökaren välja att vika av på en stig och gå in i skogen, ett passage landskap. Idag är stigen eftersatt och knappt synlig.

6. Till höger

Om besökaren viker av och tar stigen in mot skogen möts hen av öppna, konstgjorda platåer med ängsvegetation. Platåerna upplevs som ett udda inslag. Bygda konstruktioner i skogen men som inte används eller får beträdas, likt ruiner.

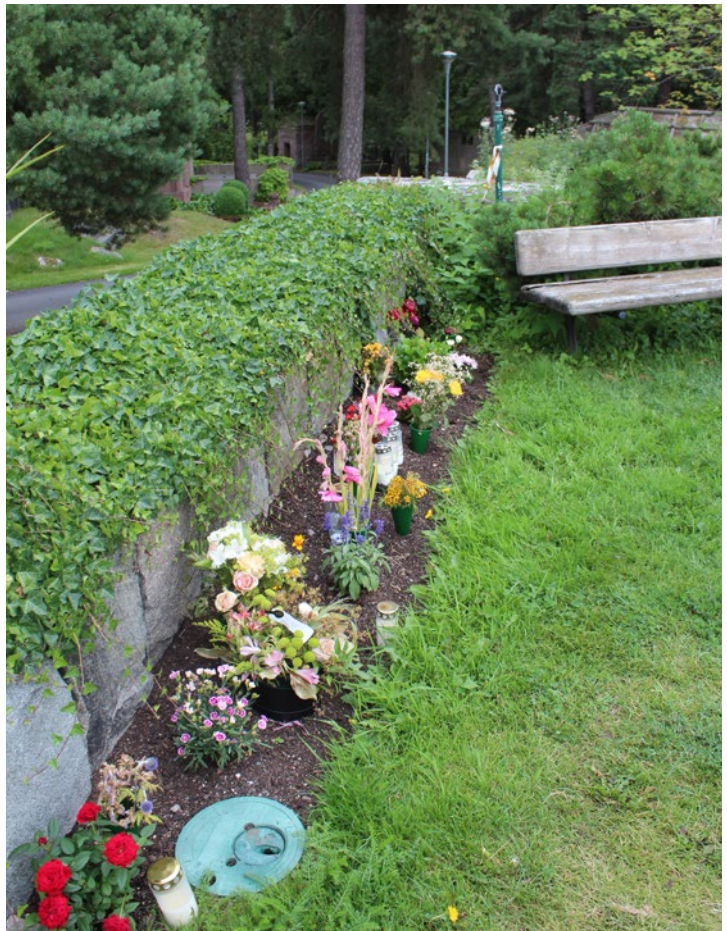
7. Till vänster

Besökaren fortsätter längs stigen och till slut öppnar den upp sig och besökaren kommer ut på en avsats med utsikt över mausoleumen nedanför. Varje mausoleum fungerar här som ett minnesobjekt.

8. Till slut kommer besökaren fram till minneslunden. Den mer aktiva vägen hen gick på tidigare passerar i förgrunden på bilden. Minneslunden är upphöjd och byggd lik en avhuggen bergstopp. Tallarna runt om ringar in himlen och solen. Även här är det förbjudet att beträda gräset. På vardera sida om minneslunden, lägre ner, är två ytterligare platåer. Dessa är inte tillgängliga för besökare. Den här bilden är tagen under platsbesöken i mars.

9. Till höger
Inne i minneslunden har besökare själva placerat blommor och tända ljus. Den stora mängden och den brokiga färgskalan ger ett något stökigt intryck. Upplevelsen är inte direkt anonym utan har stor personlighet. Stockholms Norra Begravningsplats är den enda där besökare är tillåtna att plantera blommor.

10. I mitten av minneslunden hittar vi en skulptur av Anita Brusewitz-Hansson. Skulpturen föreställer en man, en kvinna och ett barn. I varje hörn av den kvadratiska lunden är en parkbänk placerad, bänkarna är nedgångna och extremt låga.

11. Vägen som separerar minneslundsberget och den övriga kyrkogården skapar en uppdelning av vegetationerna som definierar de två områdena. Minneslundsberget definieras av tall och gravkvarteren definieras av lövträd.

Promenaden upp genom skogen, med mausoleum överväxta likt de var skapade ut berget, bidrar till en lugn sinnestämning när besökaren kommer upp till platsen.

Minneslunden består av en kvadratisk, upphöjd, inramning av en bred och låg mur, fyra bänkar och en skulptur i mitten. Att alla bänkar är riktade in mot skulpturen i mitten gör att man nog kan känna sig iakttagen av de andra på platsen. Minneslunden är också så pass liten att det känns obekvämt om en annan främmande person är där samtidigt. Under min första vistelse på minneslunden var jag ensam och det var bara en person som passerade förbi utanför minneslunden. Personen promenerade i snabb takt samtidigt som att han talade i telefonen på högtalare med hög volym, något som absolut upplevdes störande. Huruvida jag hade upplevt honom som störande om han passerade mig i de mer aktiva delarna vet jag inte men jag tror så är fallet.

De slutsatser jag drar av min kartering är att minneslunden fungerar väl och att den uppfyller de flesta av de värden som jag identifierat. Däremot skulle platsen kunna förbättras genom att skapa en större variation av platser runt om på kyrkogården, men också i anknytning till minneslunden då det skulle sprida ut mänsikor och skapa möjligheten för besökaren att vara själv. Den promenad genom skogen som leder till minneslunden är i dagsläget bara en liten stig utan platser att vistas på men genom att rusta upp den skulle minneslunden kunna tillgodose värdena gällande flera olika platser samt möjligheten att modifiera sin plats och att vara ensam.

Förbättringar som jag därför ser som möjliga vad gäller minneslunden handlar om att platsen idag känns intim. I stället för att bänkarna är riktade in mot centrumunkten tycket jag att man bör utnyttja den upphöjda placeringen och rikta de så besökaren kan se ut över landskapet som idag skyms av vegetation. Jag tror också att det skulle kunna förstärka den högtidliga känslan av bergstopp som redan infinner sig på platsen. Man skulle också kunna rusta upp stigen genom skogen upp till minneslunden och på så sätt skapa platser för vistelse och på det sättet vidga minneslunden och skapa mer privata platser.

STOCKHOLMS NORRA BEGRAVNINGSPLATS

AKTIVITET

PÅTA/SKÖTA OM

På minneslunden finns en öppen jorดยта där besökare får plantera blommor, det finns också möjlighet att placera ljus.

PASSAGE LANDSKAP

Kyrkogårdens struktur förändras ju närmre minneslunden besökaren kommer. Den mer lundlika vegetationen blir vilda och höga tallar och gör att besökaren upplever ett skifte till något mer trolskt och hemligt.

PROMENAD

Det finns goda möjligheter till promenad på kyrkogården, och flera vägar att välja bland på sin väg till minneslunden.

GRÖN MILJÖ

DE ÅTTA PARKKARAKTÄRERNA

ROFYLLDHET

RYMD

ARTRIKEDOM

VILDHET

RUMSLIGA ELEMENT

CENTRUMPUNKT

Ja, en skulptur av Anita Brusewitz-Hansson med tillhörande vattenspel.

MODIFIERING

Nej, de fyra bänkarna är inte flyttbara.

AVSKALAT

Minneslundens gestaltnign är i sig avskalad men den lilla storleken gör att de privata tillägen upplevs som stökiga.

ANDLIGHET

SINNEN

LUKT: Varm tallskog

SMÅK: Nej

SYN: Blågrön, grå. En kall färgskala

HÖRSEL: Sus från trädkronorna, bilar i hög hastighet på avstånd.

KÄNSEL: Träbänken är flisig, Gräset mjukt under fötterna fråån det hårda gruset och trätrappan på vägen upp.

SKALA

Platsen skala är mänsklig men med en storskalig himmel ovanför. Vilket förstärker ens känsla av litenhet inför naturen.

PAUS PÅ GENOMFART

Det finns flera bänkar utplacerade på ett sådant sätt att den kan vara en plats att slå sig ner för en förbipasserande. Det finns däremot ingen skillnad i utseende på bänkarna som är platsskapande och de som är vilobänkar

VARA ENSAM

Både minneslunden och kyrkogården känns publika, och saknar en känsla av "min" plats. Med det går nog att hitta för någon som regelbundet beökar platsen.

ÄNTRA EN ANNAN VÄRLD

När besökaren börjar promenera upp för berget mot minneslunden är denna känsla stark.

RÖRD/ORÖRD NATUR

Ja, skogen runt minneslunden i mötet med den tuktade naturen nere bland gravarna.

VEGETATION MED KARAKTÄR

Ja ett stort utbud.

UTBLICK

Nej, bänkarna är riktade mot centrumunkten. Om besökaren står upp finns möjlighet att se ut över promenadstråken. Det finns dock goda möjligheter att skapa en utsikt över Solna genom en gallring av två träd.

LJUSBILD

Mellan träden skapas en glänta som minneslunden är placerad i. Tallarnas höjd skapar en ljusgång och himlen upplevs som ljus gentemot tallarnas blågröna barr.

LJUDBILD

Inte särskilt, en svagt susande från tallarna. Vattenspelet, som inte är aktivt, skulle vara en möjlig ljudkälla.

EVIGA MATERIAL

Materialen är permanenta, sten, metall, vegetation. Bänkarna är av parkmodell och slitna. Platsens struktur, som speglar himlen, gör att den på platsen känns naturlig men också konstruerad. Vilket inger en speciell känsla.

ÅRSTIDER

Hårda material och städsegrön vegetation gör att platsen upplevs som statisk.

SYMBOLISM

Platsens placering, skogen, kontakten med himlen, solen.

MINNESOBJEKT

Mausoleumen på vägen upp till minneslunden fungerar som minnesobjekt.

För att förtydliga vilka värden som återfinns på minneslundarna har de färgkodats i kartan:

- █ Värdet återfinns inte
- █ Värdet återfinns till viss del
- █ Värdet återfinns

Stockholms Skogskyrkogård

Besöktes: 11 mars klockan cirka 12.10-14.10 och igen 14 april klockan cirka 10.00-11.00

Foton togs 13 juli.

AKTIVITET

Stockholms Skogskyrkogård är troligtvis Sveriges mest kända och har fått internationell uppmärksamhet då den återfinns på Unescos världsarvslista. Kyrkogården invigdes 1920 och ritades av Gunnar Asplund och Sigurd Lewerentz. Minneslunden, i sitt originalutseende, ritades av Sigurd Lewerentz och stod klar 1961 men kompletterades sedan efter hand av Göran Bergquist och Jan Wahlman (Stockholms Stad 2021).

Under mina platsbesök fann jag att de aktiva och de mer kontemplativa delarna av Stockholms Skogskyrkogård är tydligt separerade och att kyrkogården därför fungerar väl som multifunktionell. Minneslunden är belägen uppe på en konstgjord kulle och skapar på så sätt en fysisk separation. Det finns också en strukturell skillnad som fungerar som *passage landskap* och *zoning*. Till skillnad från kyrkogårdens tallskog är området runt minneslunden mer öppet och mer lundlikt. Även på Skogskyrkogården är de olika storlekarna på vägarna en tydlig indikator på dess aktivitetsnivå. Runt kyrkogården finns bilvägar, dessa får ses som de mest aktiva, här passerar också en buss. Sen finns ett nät av mindre gångvägar och stigar, dessa har olika aktivitetsnivå på olika delar av kyrkogården. Gångarna mellan gravarna utgörs endast av gräsmatta och det ger dem ett väldigt inofficiellt och privat uttryck. Utöver de tydligt markerade kontemplativa platserna, minneslunden och Almhöjden finns där flera mindre platser avsedda för kontemplation i anslutning till gravarna. I dessa fall gynnas avskildheten av den höga densiteten av tallar och annan vegetation. Detta gör att sikten är skyddad från vägarna in i gravkvarteren, vilket betyder att man kan sitta vid en grav i ensamhet och inte bli sedd av de som går förbi.

Vid besöket på Skogskyrkogården är promenaden ett stort inslag. Promenaden är orkestrerad och leder besökaren genom olika skalor och taktilitet. På så sätt placeras den besökande i olika sinnesstämningar. Ett exempel är Almhöjden som är en meditationsplats uppe på en hög konstgjord kulle belägen mitt emot de tre större kapellen. På toppen av kullen finns en inhägnad kvadratisk plats, nästan identisk med Norra Begravningsplatsens minneslund med den omgärdande breda stenmuren. Upp till platsen leder dels en brant backe, dels en trappa, i trappan är trappstegens utformning modifierade så att ju högre upp besökaren kommer blir trappstegen lägre och längre. Detta för att besökaren ska känna ett lugn när hen kommer upp till platsen. På det sättet är indikationerna till hur platserna används inte bara visuella utan också undermedvetna. Almhöjdens struktur med fyra träd i en kvadrat är också något som återkommer runt om på kyrkogården. Då för att definiera de mindre kontemplativa platserna bland gravkvarteren.

1. Till höger
Almhöjden ligger på en konstgjord kulle med utsikt över de tre kapellen, Trons-, Hoppets- och Det Heliga Korsets Kapell. På toppen är en kvadratisk meditationsplats anlagd. Det var denna backe som användes som pulkabacke under vintern 2021.

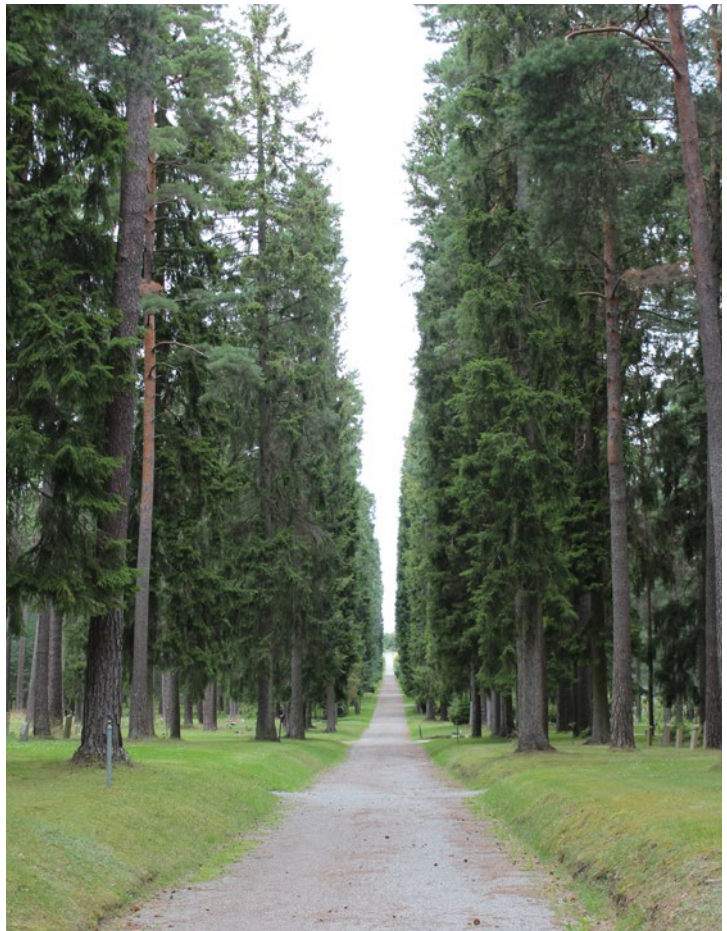
2. Till vänster
Vägen mellan Almhöjden och minneslundskullen skär mellan de två konstgjorda höjderna. På så sätt skymms sikten, och vyn öppnar upp sig succesivt.

3. Slutningen från Almhöjden till kapellen är en stor yta. När en besökare anländer till Stockholms Skogskyrkogård är det den här vyn hen möts av. Platsens skala gör att besökaren känner sig liten och där finns en känsla av något större än en själv.

4. Till höger

När besökaren sedan går in i tallskogen och genom det kommer till gravområdet förändras skalan. Tallarna skapar igenkänning och här känns det helt plötsligt ombonat. Genom tallskogen går flera större gångar. En av dem är tallallén till vänster. Noteras bör hur gravarna skymts av tallarna. Detta gör gravarna mindre påtagliga och mer privata. Även de som besöker gravplatserna skymts av tallarna. Detta gör upplevelsen mer behaglig då besökaren kan vara ostörd.

5. Till vänster

Från de stora gångarna där bilar kan köra, om än långsamt, viker mindre gångar av. Från dessa kan besökaren sedan ta sig vidare till gravarna. Detta görs genom att beträda gräset, något som förhindrar utomstående från att komma för nära och vara på en plats där den inte ska vara. Jag själv upplevde det nästan obehagligt att gå på gräset, i en rädsla att trampa fel.

6. Korset, en religiös symbol, skulle kunna upplevas som något störande för en person som inte är kristen. Att skymma utsikten mot den från minneslunden, med hjälp av nyplanterade hasselbuskar, kan därför vara ett sätt att vara inkluderande.

7. Till höger

För att komma upp till minneslunden tar besökaren stigen upp längs den konstruerade kullen. Stigen ligger böjd längs kullen och först när toppen är nådd ser besökaren vart hen har hamnat. Som komplement till den lilla stigen finns också en större gångväg upp på kullen.

8. Minneslunden är i sammanhanget liten. Bänkarna är av klassisk barkbänkmodell med klotter på och soptunnorna är ett stort visuellt inslag. Gångvägen som går rakt igenom minneslunden är välbesökt och många går snabbt eller till och med springer.

9. Till höger

Centrumpunkten utgörs av ett vattenspel i en rutnätsform. För att få plats med alla besökarnas blommor har ytterligare ställningar med detta syfte fått placeras. Ställningar för blommor återfinns också längs gångstigen. Det finns god potential att få en fin utsikt och överblick på platsen men i stället så skymms vyn av planterade hasselbuskar.

10. Till vänster

I angränsning till minneslunden fanns spår av att besökare hade gått in och placerat ljus och blommor inne i skogen. Detta trots att det finns förbudsskyltar för att beträda skogen av pietetskål. En varm sommardag kan det också utgöra en brandrisk. Exemplet på bilden var placerat intill gångvägen men flera stigar ledde in i skogen och på håll kunde jag se fler ljus.

När man besöker minneslunden är det tydligt att gångvägen som passerar den är välanvänd. Under min vistelse på platsen var det många som passerade, de flesta gick fort och lyssnade i hörlurar. Det slog mig också att minneslunden är ett udda inslag på Skogskyrkogården som helhet då den inte besitter samma "bortom denna värld"-känsla. Den är i sammanhanget liten, upplevs som väldigt vanlig och liknar många andra minneslundar jag sett. Tre träbänkar riktade mot en upphöjd cirkel i mitten där personer lagt kransar och ljus. Min känsla bekräftades av en man och en kvinna som kom till minneslunden när jag satt där. De började båda sucka besviket och frågade mig om det här var allt. När jag sa "Ja" började de cirkulera platsen samtidigt som de högljutt och irriterat pratade om hur dåligt utformad den var innan de vandrade vidare. En upplevelse som nog inte är helt önskad om jag faktiskt varit en person som besökte platsen i sorg. Jag finner Almhöjden och de mindre kontemplationsplatserna på kyrkogården som mer attraktiva platser för kontemplation. Däremot märkte jag, under mitt andra platsbesök, att personer använde skogen bakom minneslunden för vistelse. Skogen är den plats där askan från de döda placeras och den är därför av pietetsskäl förbjuden att beträda, något som görs tydligt genom flera olika skyltar. Trots det så kan man från gångvägen skymta flera spår av besökare, till exempel ditplacerade blommor och ljus. Detta kan man se som ett tecken på att det finns besökare som skulle vilja ha en mer personlig och avskild plats. Kanske återkommer besökaren till ett och samma träd som de känner tillhörighet med.

Jag tycker att Stockholms Skogskyrkogård passar som mångfunktionell. Detta på grund av en rad olika orsaker, dels kyrkogårdens storlek, den är så pass stor att man sällan upplever andra människor som nära, dels för den höga densiteten av träd, att man helt enkelt inte ser de sörjande och dels för att det är en aktiv plats och att dimensionerna initierar det, till exempel att det går en buss rakt igenom kyrkogården och att vägarna är breda. Däremot finns ett allvar på platsen, att platsens olika beståndsdelar nästan skapar samma stämning som när man går in i en kyrka eller katedral. Man är, som besökare, ständigt påmind om platsens faktiska funktion.

Med det sagt tycker jag inte att minneslunden fungerar i ett multifunktionellt sammanhang, den brister på flera plan och blir idag lite av en genomfart. Platsen utnyttjar inte de naturliga tillgångar som finns tillgängliga på platsen, till exempel att den är placerad på en höjd. Utsikten skymms av hasselbuskar och den tallskog som annars genomsyrar hela kyrkogården och som ligger angränsande minneslunden är inte heller i blickfånget för hur bänkarna är placerade. Minneslunden saknar också en känsla av permanens, en känsla som det annars finns gott om på kyrkogården. Detta

på grund av att platsen inte upplevs som integrerad och att bänkarna är av vanlig parkbänksmodell och rätt så slitna. Jag tror att man därför hade tjänat på att ha bänkar i till exempel sten för att de skulle upplevas som en naturlig del av kyrkogården men också för att skapa en känsla av permanens.

Att föreslå förbättrade åtgärder på detta världsarv känns skrämmande, men jag upplever absolut minneslunden att vara i behov av förbättring. En förbättring skulle vara att minimera känslan av att minneslunden är en genomfart. Jag skulle därför öppna upp lunden närmare kullens kant, så att gångvägen passerade förbi bakom minneslunden i stället för igenom den. Att placera minneslunden närmare kullens kant skulle också leda till att man öppnar upp den stora utsikten som idag skymms av hasselbuskar. Som komplement till den cirkulära fontänen som centrumpunkt skulle då utsikten över Almhöjden och kapellen att vara blickfång, däremot skulle det stora korset få en stor visuell roll på platsen, något som skulle kunna upplevas problematiskt för någon icke-kristen som besöker minneslunden. Jag tror också att bänkarna kan bytas ut till ett mer hållbart material för att bättre passa in med resterande kyrkogårds platsspecifika inredning. Det skulle också leda till att platsen fick ett mer permanent och högtidligt utseende. Det skulle också vara intressant att följa människornas beteende och utveckla skogen bakom och på så sätt bjuda in till en mer intim vistelse där. Då på ett sätt som inte går emot pietetsskålet.

STOCKHOLMS SKOGSKYRKOGRÅRD

AKTIVITET

PÅTA/SKÖTA OM

Det finns inte möjlighet att pyssla om eller påta, mer än tända ljus och lägga blommor.

PASSAGE LANDSKAP

Skalor och rumslighet definierar. Både minneslunden och Almhöjden är belägna på höjder för att skapa en promenad upp. Till Almhöjden är trappstegen lägre ju högre upp en kommer för att besökaren inte ska vara andfådd när hen kommer upp till platsen.

PROMENAD

Det finns goda möjligheter för en besökare att promenera, flera olika vägar och storlekar.

GRÖN MILJÖ

DE ÅTTA PARKKARAKTÄRERNA

ROFYLLDHET

RYMD

ARTRIKEDOM

VILDHET

RUMSLIGA ELEMENT

CENTRUMPUNKT

Ja, en vattenspegel i rutnät.

MODIFIERING

Nej, bänkarna är fasta och utsikten är skymd.

AVSKALAT

Inte avskalad, snarare spartansk.

ANDLIGHET

SINNEN

LUKT: Varm tallskog

SMAK: Nej

SYN: Grön, den blågröna tallskogen mot de mer ljusa lövträden planterade mot branten.

HÖRSEL: Sus, vind i träd, bilar i hög hastighet och sporadiska tunnelbanor.

KÄNSEL: Flisig träbänk och stenmjöl undet fötterna, underlaget skiljer sig inte i sin taktilitet från de övriga gångarna på kyrkogården.

SKALA

Skalan på minneslunden påverkar en inte

PAUS PÅ GENOMFART

Det finns gott om sittmöjligheter för en besökare på genomfart.

VARA ENSAM

Den täta vegetationen skapar skydd från andra besökare, kyrkogårdens storlek gör att andra aldrig kommer särskilt nära.

ÄNTRA EN ANNAN VÄRLD

Hela kyrkogården är en annan värld. Den regisserade turen från entrén förbi den öppna gröningen mellan kullarna genom den strikta allén in i tallskogen.

RÖRD/ORÖRD NATUR

Det finns balans. Kopplad till mer eller mindre publika platser.

VEGETATION MED KARAKTÄR

Ja, tallarna tillsammans blir nästan som en enda stor individ.

UTBLICK

Besökaren kan skymta den mellan planterade hasselbuskar.

LJUSBILD

Nej

LJUDBILD

Ett svagt tråsus, bilar i hög hastighet och tunnelbanan.

EVIGA MATERIAL

Minneslunden sticker ut på platsen med sitt temporära utseende. Övriga kyrkogården genomsyras av en känsla av permanens och att platsen nästan är skapad av något omänskligt.

ÅRSTIDER

Genom lövträden

SYMBOLISM

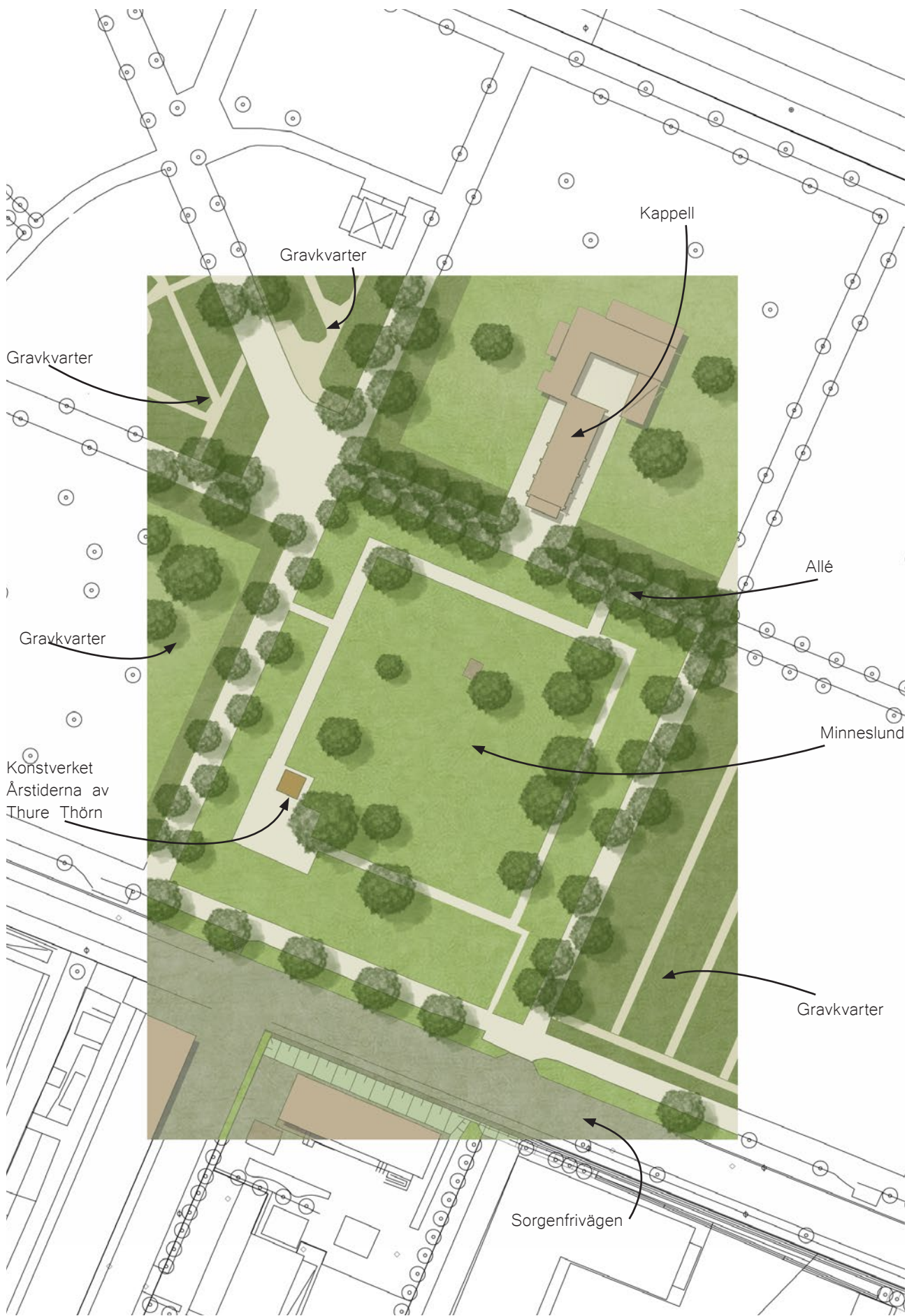
Inte på just minneslunden, genom hasselbuskarna kan besökaren skymta det stora korset och kapellen.

MINNESOBJEKT

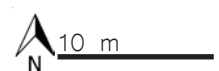
Ovanstående byggda konstruktioner men också centrumpunkten som talar om för besökaren vilken typ av plats det är.

För att förtydliga vilka värden som återfinns på minneslundarna har de färgkodats i kartan:

- █ Värdet återfinns inte
- █ Värdet återfinns till viss del
- █ Värdet återfinns

Befintligt utseende på St. Pauli kyrkogårdarnas minneslund. CAD-underlaget är tillhandahållet av Malmö Stad.

Del fyra: Designförslag

St. Pauli: Kullarna

I ett försök att förbättra minneslunden på St. Pauli kyrkogårdarna utefter de värden som minneslunden inte uppfyllde i Värdeordskartan ser jag två tillägg som möjliga. Som tidigare nämnt upplevs det som ett problem att avdelningen mellan minneslunden och övriga kyrkogården inte är speciellt tydlig. För att ge minneslunden ett säreget uttryck föreslår jag en starkare entré sett från kapellet och det större gångstråket. Inne i minneslunden föreslår jag också att det kan skapas konstgjorda kullar, på det sättet skapas en distans mellan dem som sitter på minneslunden och de som är på genomfart. Jag tror att högtidlighet på platsen kan skapas genom större och mer permanenta element på så sätt får minneslunden ett eget uttryck som stärker dess syfte.

Ensamhet skapas genom en skillnad i nivåer. Uppe på kullarna skapas en distans från besökarna på markplan som gör att det känns att man är ifred. Tidigare kom de andra besökarna lite för nära när de passerade på gångvägen förbi en bänk. De upphöjda kullarna skapar också fler sittplatser vilket leder till en större valfrihet och därmed spridning av besökarna.

Upplevelsen av att *Äntra en annan värld* skapas genom en förstärkt entré. Entrén blir tydligt markerad i form av en passage med väggar på båda sidorna. På detta sätt skapas ett litet **passage landskap** som ska indikera att besökaren kommer till en annan plats. En plats med andra lagar och regler. Likt förrummet på ett religiöst rum är entrén trång och lite mörk. Detta för att förstärka rymden av minneslunden. Förutom entrén blir kullarna en tydlig indikator på att den här platsen skiljer sig från den övriga kyrkogården, som annars både är kantig och platt. Dessa uppskjutande organiska former blir unika för minneslunden. Däremot är det viktigt att de inte blir ett så pass udda inslag att de känns konstgjorda utan snarare att de alltid varit där men att den här platsen är speciell.

Kvalitén att **modifiera själv** skapas genom att besökaren kan bestämma sin egen sittplats. Uppe på kullarna placeras bänkar men endast som ett förslag eller för de med dåliga knän. Den sluttande formen bjuder in till vistelse på gräset.

Utblick skapas genom de upphöjda kullarna, kullarnas höjd gör att människorna på marknivån placeras på ett sådant avstånd att de bidrar till en känsla av att livet pågår men inte så nära att de känns inkräktande.

Kullarna förändrar också platsens **ljusbild**. Uppe på kullarna skapas en distans till marknivån och därmed ljudet från det som pågår där, men besökaren placeras också närmre trädkronorna vilket förstärker upplevelsen de naturliga ljuden som fågelsång och bladprassel något som kan maskera de mer bullriga ljuden från staden. Jordmassorna i kullarna fungerar också ljuddämpande gentemot den övriga kyrkogården.

Den nya gestaltningen berör flera av besökarens **sinnen**. Känslan genom att fler markmaterial används. Besökaren går från grus till marksten till gräs och både känslan och ljudet som det för med sig. Den ovanstående förändringen av ljusbilden förändrar också platsens doftbild då trädkronorna kommer närmre och på det sättet är lättare att känna doften av.

Skalan förändras genom att den annars både öppna och stora ytan delas upp. Kullarna ramar in men gör också att platsen upplevs som större. Även kontrasten från den trånga entrén gör att platsen upplevs som större. Skalan upplevs sedan som mindre när besökaren kommer upp på en kulle och får en överblick över minneslunden.

Tanken är att kullarna ska **symbolisera** bergstoppar. En ensam och något utsatt plats. Där man är närmre solen, mitt uppe i naturen och dess trädkronor.

För att förtydliga vilken inverkan som förändringarna skulle kunna ha på platsen presenteras en uppdaterad version av Värdeordskartan på nästa sida.

ST. PAULI NYA MINNESLUND

AKTIVITET

PÅTA/
SKÖTA OM

P A S S A G E
L A N D S K A P

P R O M E N A D

PAUS
PÅ
GENOMFART

V A R A
E N S A M

ÄNTRA EN
ANNAN VÄRLD

GRÖN MILJÖ

DE ÅTTA
PARKKARAKTÄRERNA

ROFYLLDHET
RYMD
ARTRIKEDOM
VILDHET

R Ö R D /
O R Ö R D
NATUR

VEGETATION
MED KARAKTÄR

RUMSLIGA ELEMENT

CENTRUMPUNKT

MODIFIERING

AVSKALAT

UTBLICK

LJUSBILD

LJUDBILD

EVIGA
MATERIAL

ANDLIGHET

SINNEN

SKALA

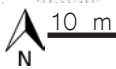
ÅRSTIDER

SYMBOLISM

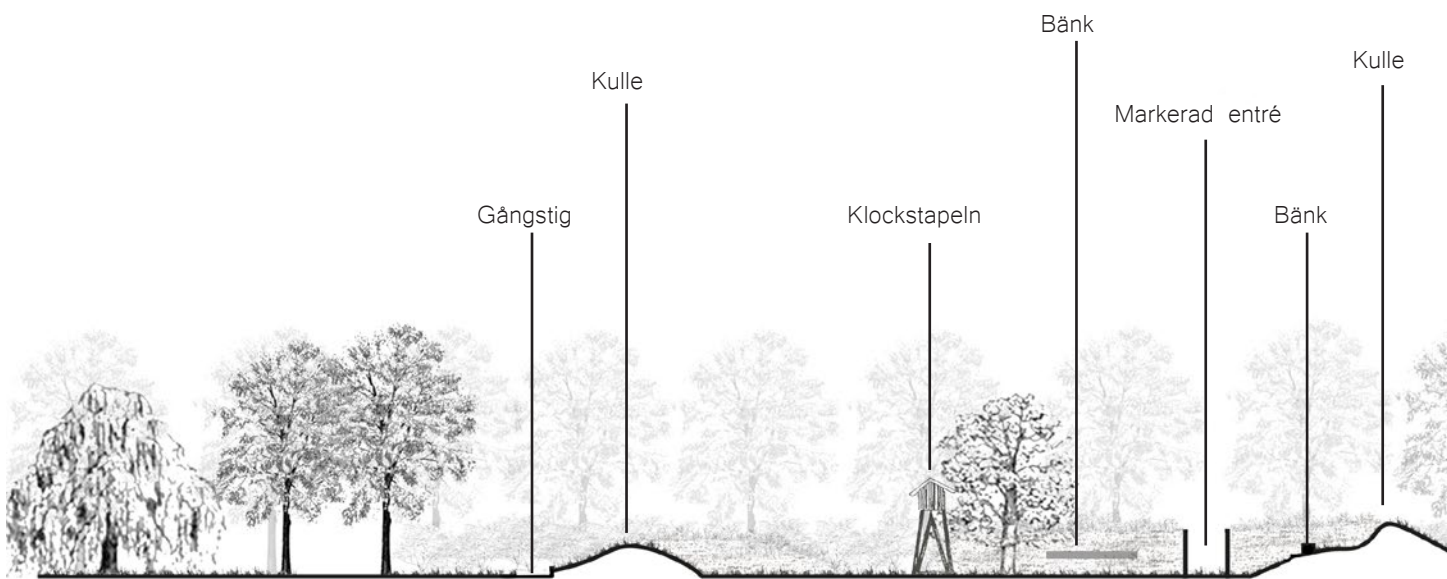
MINNESOBJEKT

LUKT
SMAK
SYN
HÖRSEL
KÄNSEL

- Värde återfinns inte
- Värde återfinns till viss del
- Värde återfinns

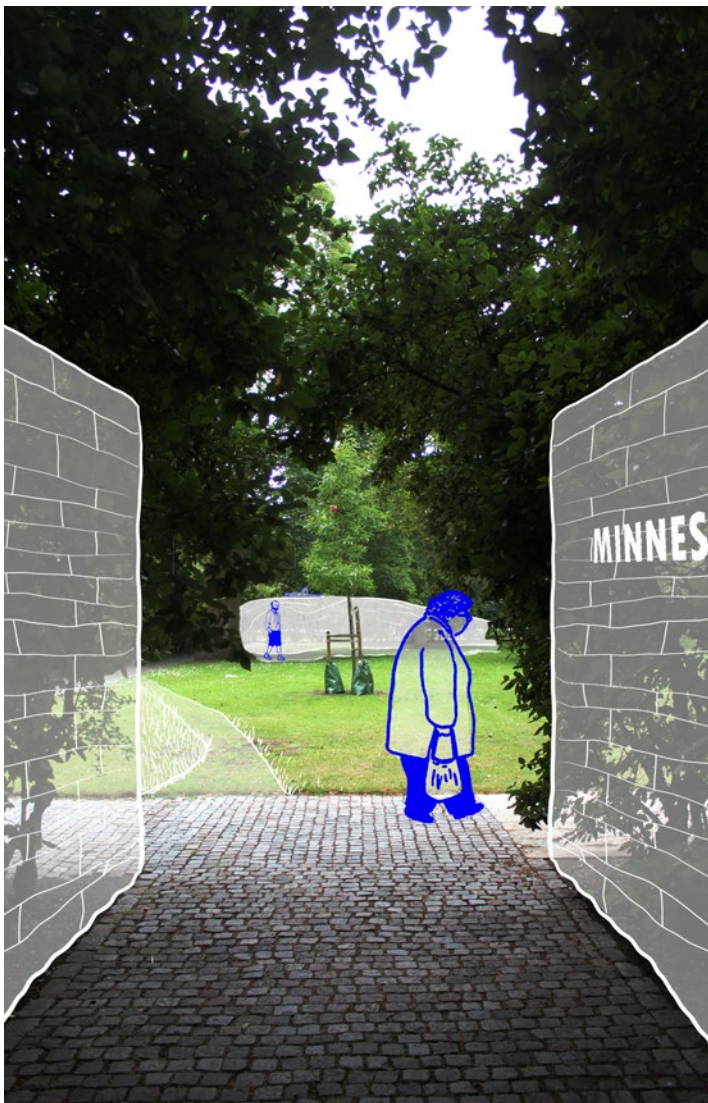

Plan, St. Paulis modifierade minneslund. Tilläggen består av tre kullar, nya och mer slingrande gåingar och en mer definierad entré.

A

Minneslundens rumslighet förändras drastiskt med de nya kullarna. Entrén skär genom en av kullarna och skapar en tydligare känsla av att träda in i ett nytt rum. Kullarna ramar in minneslundens öppna yta och skapar en mer ombonad känsla.

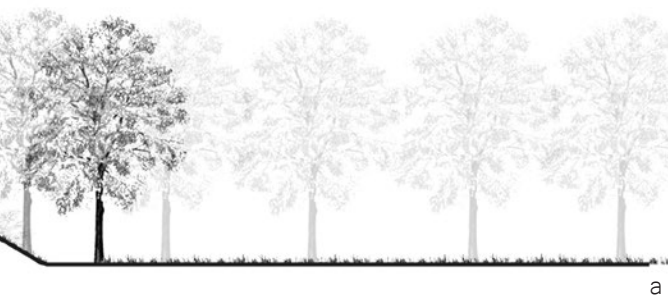

Till vänster

Perspektiv sett från minneslundens nya entré. Entrén får ett mer markerat utseende med stenmurar längs sidorna. Ett sätt att förlänga kapellet mitt emot och på det sättet skapa en mer högtidlig känsla. Entrén behålls trång för att sedan öppnas upp och göra ljuset på minneslundan mer betonat. I bakgrunden av bilden ser vi den högsta kullen, placerad i det sydöstra hörnet. Kullen har sittplatser i två nivåer med utsikt över lunden. Till vänster i bild ser vi en av de nya gångarna som skapas då kullarna läggs ovanpå befintlig gångbana.

Nedan

Om besökaren svänger till höger efter entrén får hen nedanstående vy. Den nordvästra kullen är den lägsta. Den svaga lutningen är tänkt att bjuda in besökare till att finna sin egen plats i gräset och att göra rummet till sitt eget, om än för en kort stund.

10 m

St. Pauli kyrkogårdarnas minneslund med en ny gestaltning. Gestaltningen är baserad på platsbesöken samt Värdeordskartan och syftar till att skapa en mer tröstande miljö. Den konceptuella gestaltningen utgörs av en mer betonad entré och tre kullar som ramar in platsen.

Minneslundens nuvarande utseende på Malmö Östra kyrkogård, CAD-underlaget är tillhandahållet av Malmö Stad.

Malmö Östra kyrkogård: Årstidsfontänen

I ett försök att förbättra minneslunden på St. Pauli kyrkogårdarna utefter de värden som minneslunden inte uppfyllde i Värdeordskartan ser jag ett mindre tillägg som möjligt. Mitt förslag är att förändra vattenspegeln i minneslundens mitt till att vara en upphöjd fontän som förändras över året. Detta för att skapa en föränderlig aspekt på denna annars ganska statiska plats. Fontänen konstrueras till att ha fem olika lägen, under våren är den porlande med små trubbiga strålar, likt en pigg vårbäck. Denna vårbäck övergår sedan i en spegeldamm, som ibland krusas av vinden, ibland smattrar av ett sommarregn. Vid den tidiga hösten värms vattnet upp och en ånga stiger, likt dimma som ligger på ängarna en tidig morgon. På senhösten övergår den stilla dimman till vågor som kluckar och skvätter, när vintern kommer fryser dessa vågor till is. Som en isskulptur, som sedan snart smälter och övergår till ett piggt porlande igen.

Visualiseringen av **årstider** och tidens passerande är förslaget huvudfokus. Minneslunden, med sina murar, gräs och vinter-bruna häck förändras bara marginellt över året. Därför skapar jag Årstidsfontänen som visar årets gång.

Visualiseringen av årstider skapar också en **symbolik**. Fontänen blir en påminnelse om att tiden går vidare och att sinnesstämningen besökaren befinner sig i exakt nu kommer att förändras. Saker i livet kommer att komma och gå och ändra skepnad som vattnet i fontänen. Kanske börjar man besöka minneslunden efter en närståendes bortgång, fontänen är då bara is men samtidigt som fontänen övergår till dimma börjar besökaren känna att livet känns lättare. I takt med att fontänen sen fryser till is igen kan besökaren se tillbaka på var hen befann sig för ett år sedan och se hur livet nu känns lättare.

För att förtydliga vilken inverkan som förändringarna skulle kunna ha på platsen presenteras en uppdaterad version av Värdeordskartan på nästa sida.

MALMÖ ÖSTRA KYRKOGRÅRDS NYA MINNESLUND

AKTIVITET

PÅTA/
SKÖTA OM

P A S S A G E
LANDSKAP

PROMENAD

PAUS PÅ
GENOMFART

VARA
ENSAM

ÄNTRA EN
ANNAN VÄRLD

GRÖN MILJÖ

DE ÅTTA
PARKKARAKTÄRERNA

R Ö R D /
O R Ö R D
NATUR

VEGETATION
MED KARAKTÄR

ROFYLLDHET
RYMD
ARTRIKEDOM
VILDHET

RUMSLIGA ELEMENT

CENTRUMPUNKT

MODIFIERING

AVSKALAT

UTBLICK

LJUSBILD

LJUDBILD

EVIGA
MATERIAL

ANDLIGHET

SINNEN

SKALA

ÅRSTIDER

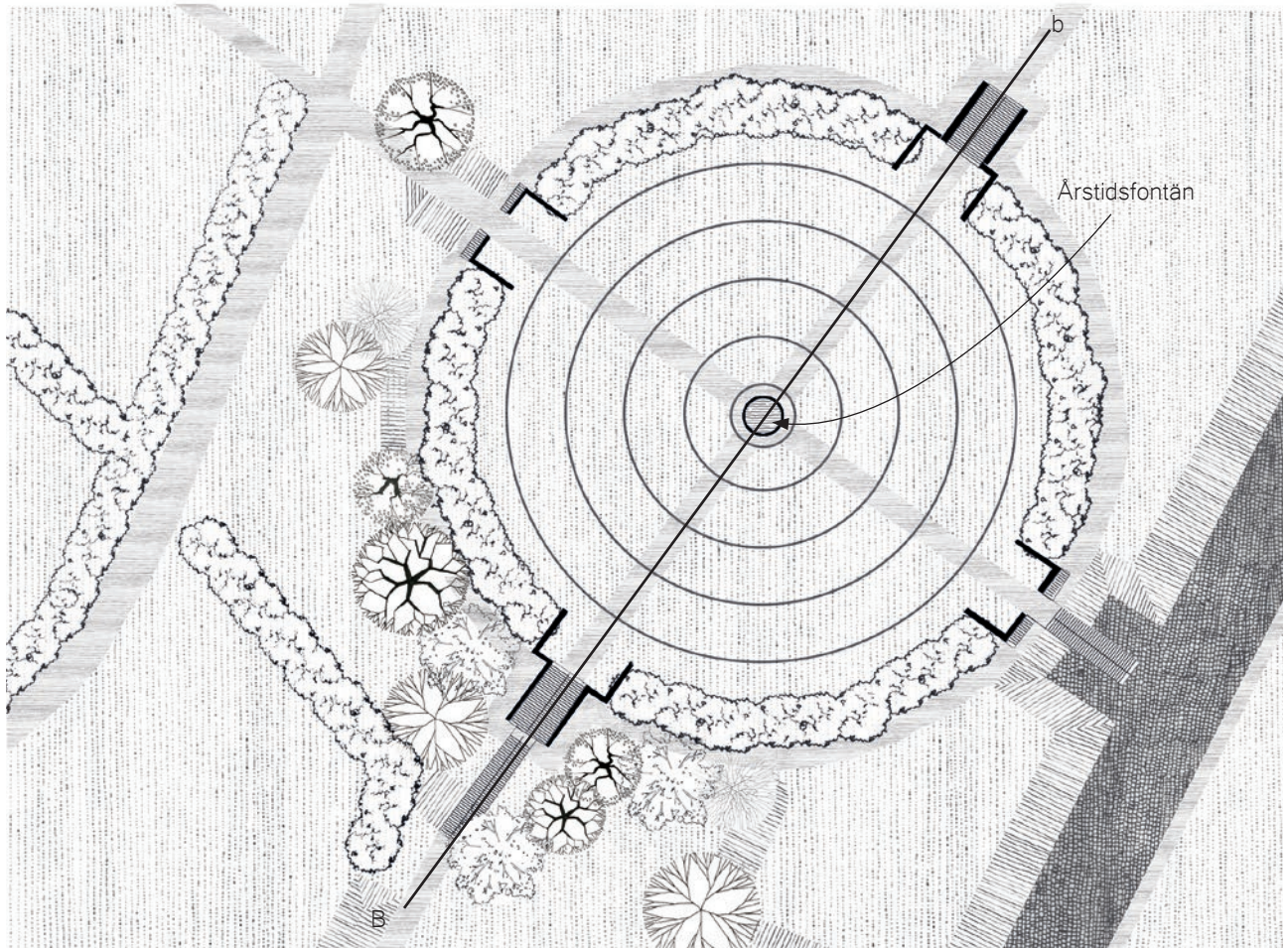
SYMBOLISM

MINNESOBJEKT

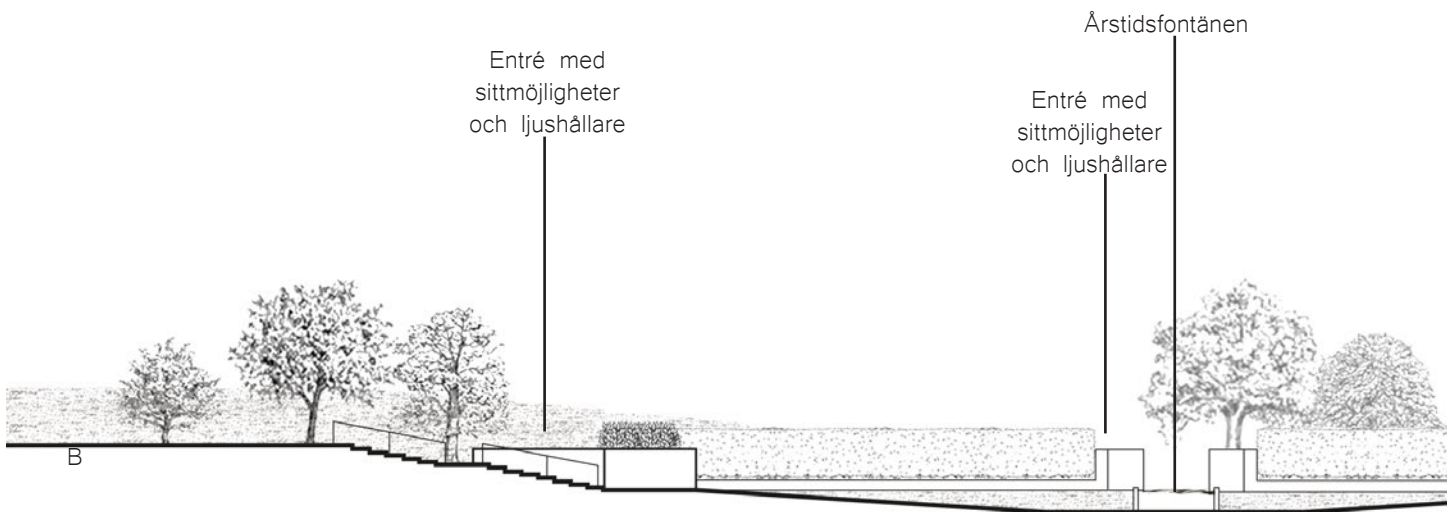
LUKT
SMAK
SYN
HÖRSEL
KÄNSEL

- Värde återfinns inte
- Värde återfinns till viss del
- Värde återfinns

Plan, Malmös Östra kyrkogårds modifierade minneslund. Tillägget består av en ny fontän, Årstidsfontänen, som centrumpunkt.

Minneslundens strikta struktur är skålformad, Årstidsfontänen är placerad centrerat på den cirkelära ytan.

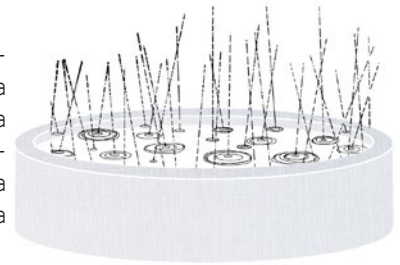

Tillägget på Malmös Östra Kyrkogård är ett nytt, upphöjt, vattenspel.

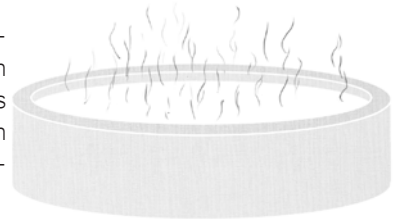
VÅR flera små trubbiga strålar som skapar asosiationer till en pigg vårbäck. Ljudet är konstant och porlande.

SOMMAR under sommaren stängs strålarna av för att symbolisera de stora väderskillnaderna på sommaren, ena sekunden stilla och nästa hårt piskad av regnet.

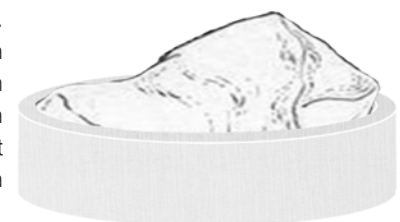
SENSOMMAR när dagarna blir kortare och nätterna kallare skapas en dimma ut fontänen när det uppvärmda vattnet möter luften.

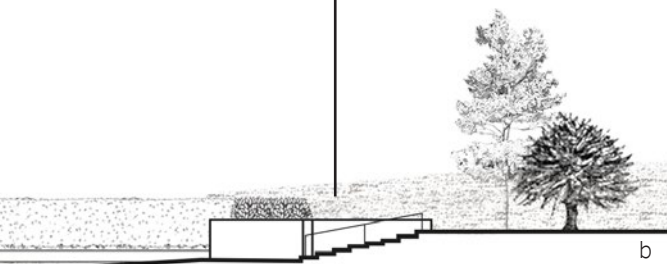
HÖST när hösten tagit fart på alvar skapas en storm i fontänen. Vattnet skvätter och ljudet av det är högre och mer oregelbundet.

VINTER till slut mojar stormen och lämnar efter sig en frusen skulptur. Som att tiden stod stilla på samma sätt som naturen ligger och bidar sin tid på vintern. I väntan på att de pigga vårbäckarna ska återvända igen.

Entré med
sittmöjligheter
och ljushållare

b

10 m

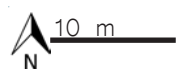

Malmö Östra Kyrkogårds minneslund med en ny gestaltning. Gestaltningen är baserad på platsbesöken samt Värdeordskartan och syftar till att skapa en mer tröstande miljö. Den konceptuella gestaltningen utgörs av ett nytt vattenspel som skall visa årets gång på platsen.

Minneslundens nuvarande utseende på Stockholms Norra Begravningsplats, CAD-underlaget är tillhandahållet av Malmö Stad.

Stockholms Norra Begravningsplats: Tanketrädet

I ett försök att förbättra minneslunden på Stockholms Norra Begravningsplats utefter de värden som minneslunden inte uppfyllde i Värdeordskartan ser jag ett rumsligt tillägg som möjligt. Vid platsbesöken upplevdes minneslundens storlek som ett problem. Som besökare upplever man det som för nära om en annan besökare sätter sig på en av bänkarna. Platsen skulle därför gynnas av att innehålla flera olika platser. Uppför berget som minneslunden är belägen på finns en stig. Stigen är tydligt utmärkt som en gångväg på CAD-underlaget på föregående sida, men vid mitt besök på platsen upplevde jag gången mer som en stig och som något dolt. Tillägget jag föreslår är därför att öppna upp den stigen. På det sättet skulle man kunna utvidga minneslunden och skapa mer intima rum. På så sätt skapas ett *passage landskap* och en promenad som kan hjälpa besökaren att komma in i rätt sinnesstämning. Promenaden förlänger också vistelsen. Längs promenaden skapas två rum, med plats att sätta sig ner. I det ena rummet placeras också ett träd där besökaren kan hänga upp små brev eller dikter skrivna på plats, Tanketrädet.

För att skapa en plats där besökaren kan **sköta om eller påta** är tanken med Tanketrädet att det ska bidra med de kvaliteter som en gravsten har. Att besökaren kan känna tillhörighet med trädet men också att det kan upplevas som terapeutiskt att få skriva av sig och se andra som gjort likadant. Att breven i trädet kan bli ett bevis på att besökaren inte är ensam i sin sorg utan att flera är i dennes sits.

Intentionen är att gestaltningen ska skapa ett **passage landskap** och på så sätt förlänga vistelsen. Om man ser den ursprungliga vistelsen som att en besökare kom till platsen, tände ett ljus, satt ner en stund och sen gick hem, är tanken att den nya vistelsen börjar redan på vägen till minneslunden när besökaren viker av från den större vägen för att sen passera längs stigen, slå sig ner en stund skriver ner en tanke som hen sedan hänger på en gren. Besökaren promenerar sen vidare genom skogen för att sedan komma ut i höjd med den befintliga minneslunden. Där kanske besökaren tänder ett ljus, sätter sig ner och sen går hem.

Genom att öppna upp skogen skapas en möjlighet för besökaren att vara **ensam**. Då gestaltningen utvidgar minneslunden skulle det uppstå fler platser att vistas på och på det sättet skulle besökaren kunna sitta enskilt om den ville det.

Genom att addera ett lövträd synliggörs **årstiderna**, löven växer och blir stora, sen röda och sen faller de av. På det viset blir årets gång tydlig i den annars städsegröna tallskogen, på det sättet blir besökaren påmind om hur livet går vidare.

Genom att gallra och öppna upp **utsikten** från den befintliga minneslunden skapas också en utblick och en vidgning av rummet.

För att förtydliga vilken inverkan som förändringarna skulle kunna ha på platsen presenteras en uppdaterad version av Värdeordskartan på nästa sida.

STOCKHOLMS NORRA BEGRAVNINGSPLATS NYA MINNESLUND

AKTIVITET

PÅTA/
SKÖTA OM

P A S S A G E
L A N D S K A P

PROMENAD

PAUS
PÅ
GENOMFART

VARA
ENSAM

ÄNTRA EN
ANNAN VÄRLD

GRÖN MILJÖ

DE ÅTTA
PARKKARAKTÄRERNA

ROFYLLDHET
RYMD
ARTRIKEDOM
VILDHET

R Ö R D /
O R Ö R D
NATUR

VEGETATION
MED KARAKTÄR

RUMSLIGA ELEMENT

CENTRUMPUNKT

MODIFIERING

AVSKALAT

UTBLICK

LJUSBILD

LJUDBILD

EVIGA
MATERIAL

ANDLIGHET

SINNEN

SKALA

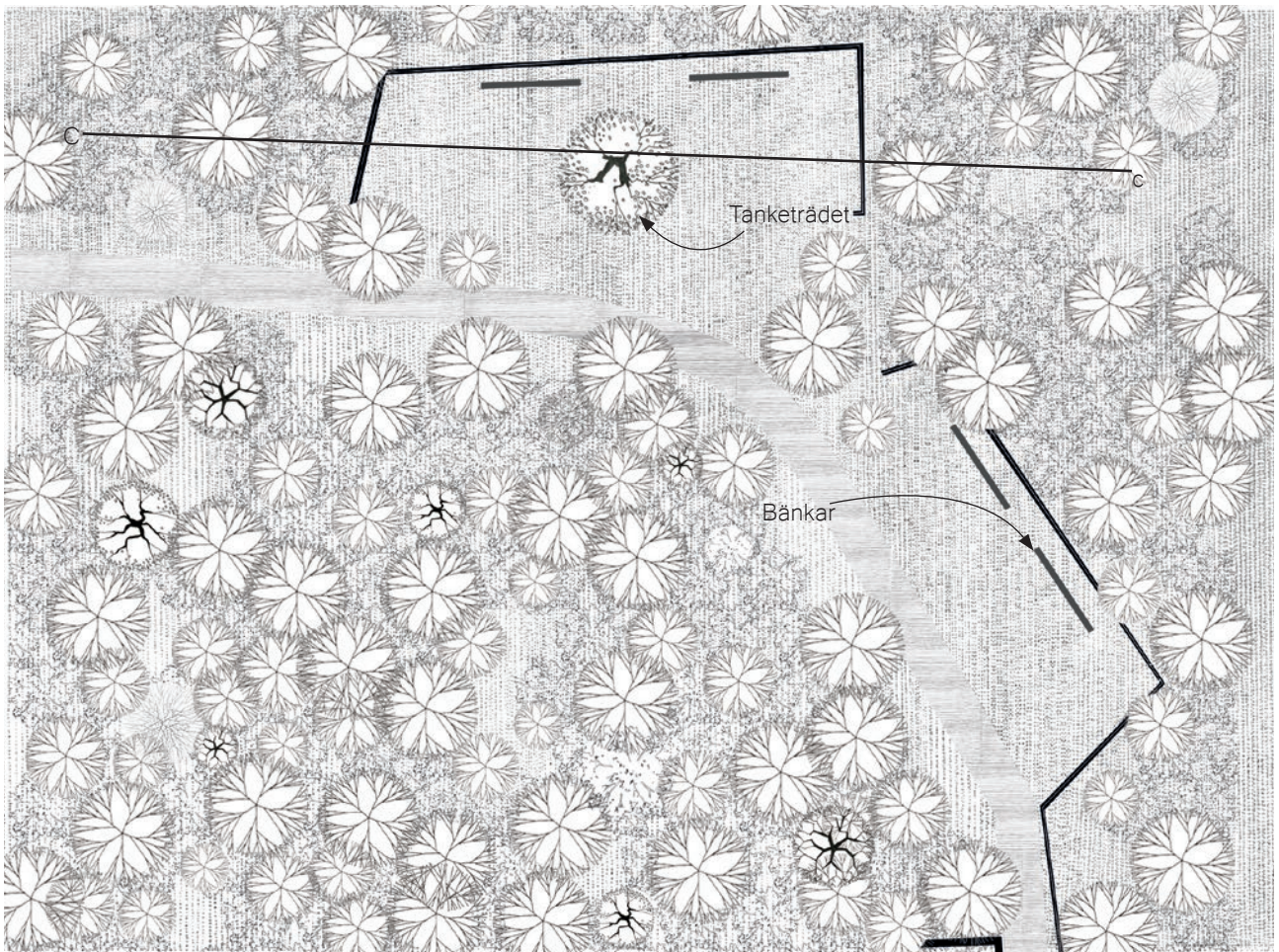
ÅRSTIDER

SYMBOLISM

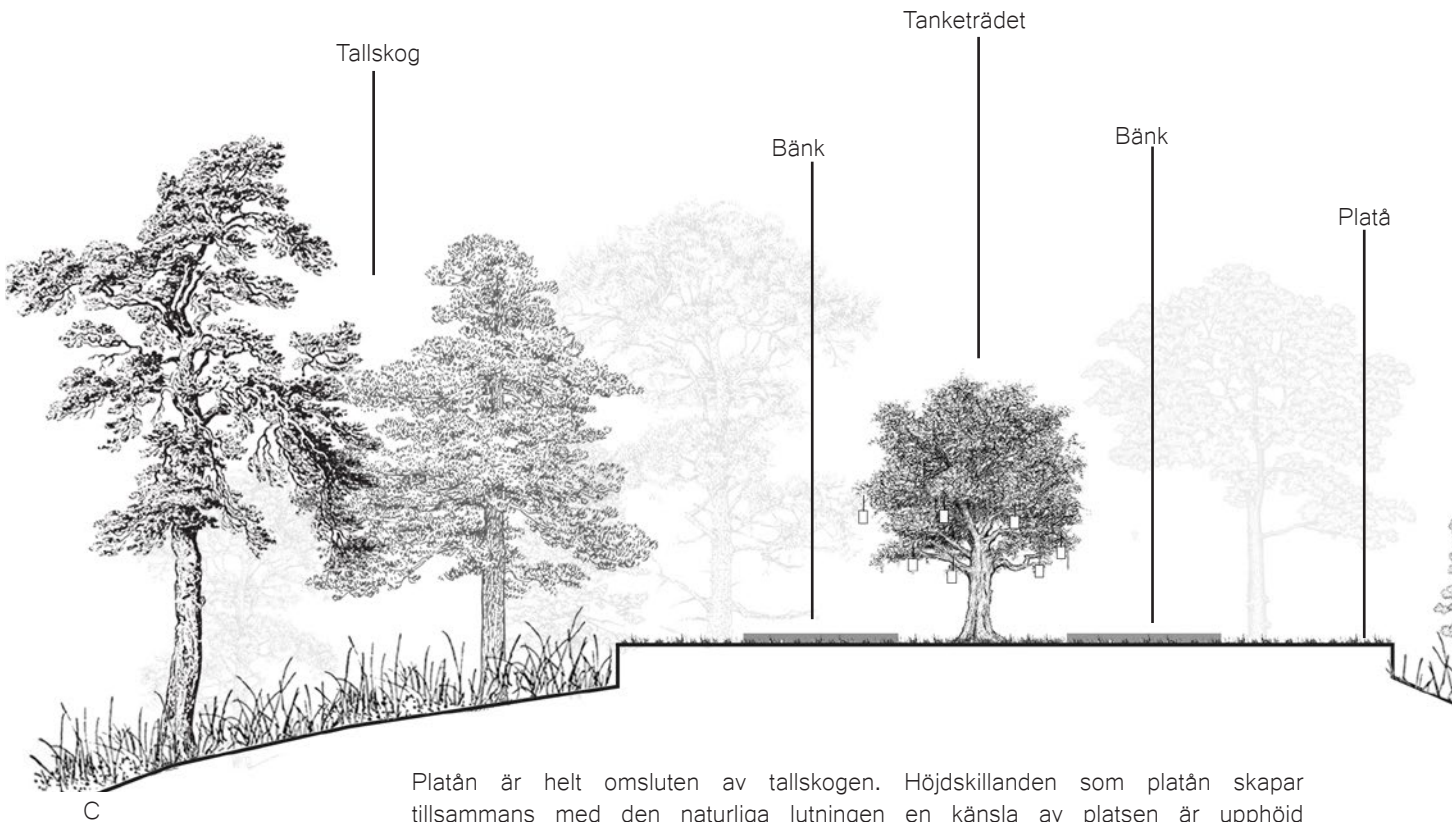
MINNESOBJEKT

LUKT
SMAK
SYN
HÖRSEL
KÄNSEL

- Värde återfinns inte
- Värde återfinns till viss del
- Värde återfinns

Plan, Norra Begravningsplatsens modifierade minneslund. Tillägget består av att två av platåerna öppnas upp och två nya platser skapas med bänkar. På den ena placeras Tanketrädet där besökare kan hänga egna texter eller tankar.

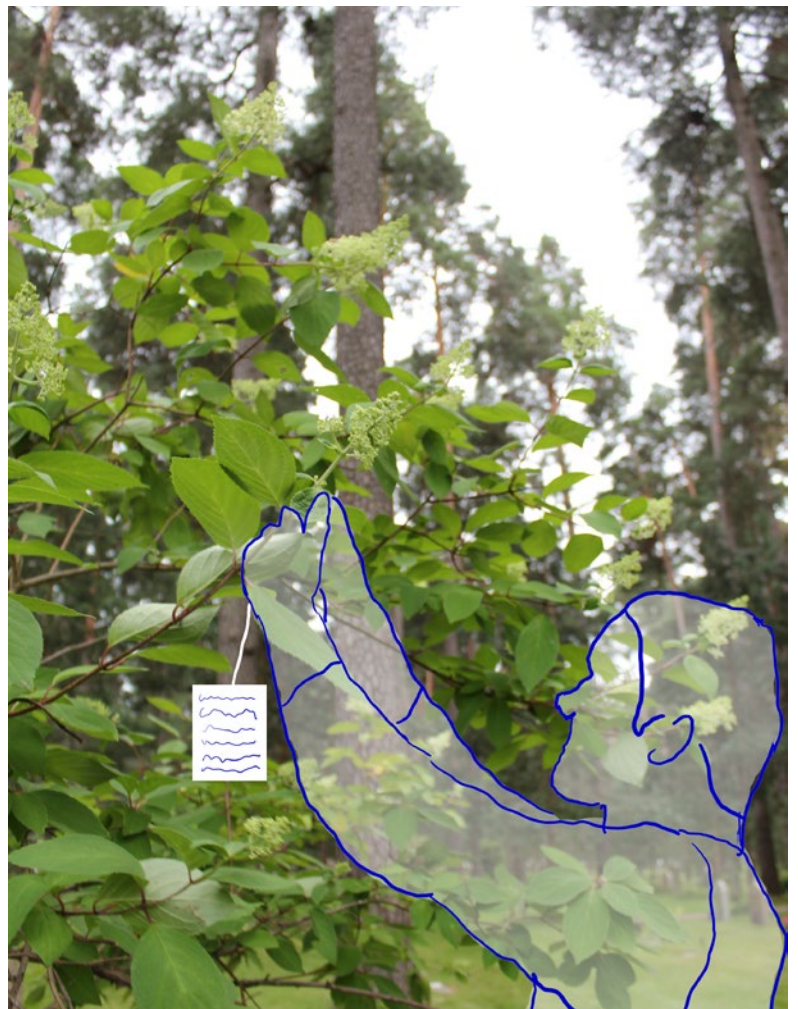
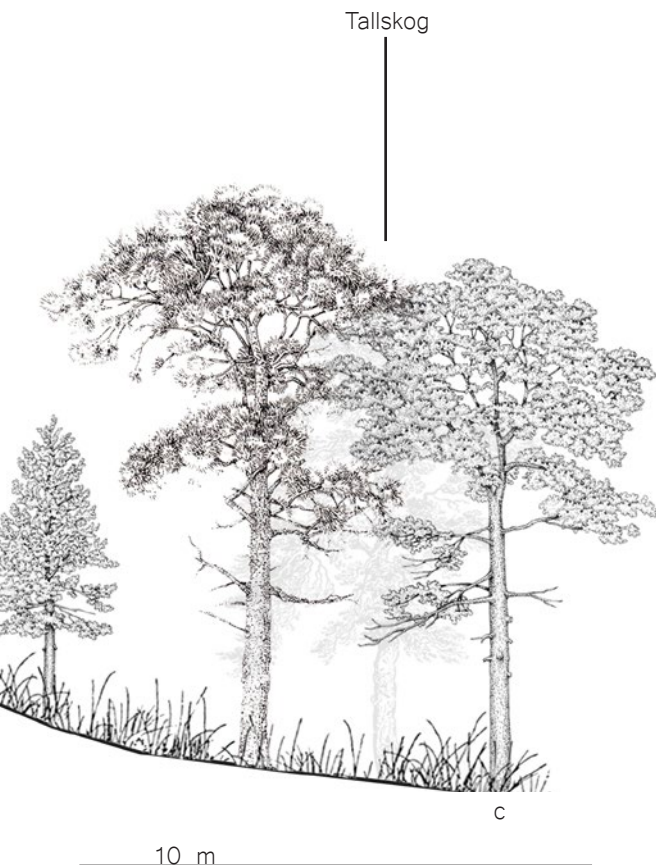

Platån är helt omsluten av tallskogen. Höjdskillanden som platån skapar tillsammans med den naturliga lutningen en känsla av platsen är upphöjd konstruktion.

Till vänster
 Perspektiv över Tanketrädet.
 Trädet har lågt hängande grenar där besökare kan hänga en dikt, ett brev eller ett personligt föremål. Längs platans norra sida är två bänkar placerade med utsikt över platsen. Den nya platsen blir ett stopp på vägen och en mer intim utvidgning av den befintliga minneslundan.

Nedan
 Papper med snören och pennor är tänkta att tillhandahållas på platsen. På så sätt kan en besökare sitta ner på en bänk, skriva av sig och sen hänga upp i trädet. På så sätt kan besökaren känna tillhörighet till platsen genom sin egen addering.

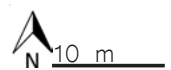

Stockholms Norra Begravningsplats minneslund med en ny gestaltning. Gestaltningen är baserad på platsbesöken samt Värdeordskartan och syftar till att skapa en mer tröstande miljö. Den konceptuella gestaltningen utgörs av en upprustning av stigen som leder in i skogen samt två nya platser samt tillägget av Tanketrädet.

Minneslundes nuvarande utseende på Stockholms Skogskyrkogård, området runt minneslundan och Almhöjden. CAD-underlaget är tillhandahållet av Stockholms Stad.

Stockholms Skogskyrkogård: Stigarna

I ett försök att förbättra minneslunden på Stockholms Skogskyrkogård utefter de värden som minneslunden inte uppfyllde i Värdeordskartan ser jag ser jag två ingrepp som nödvändiga. Det första är att öppna upp skogen bakom minneslunden och på så sätt skapa utrymme för besökarna att finna egna platser bland träden. Detta kan göras med enkla stenläggningar som visar vägen och på så sätt skapar platser där besökarna får och inte får gå av pietetsskäl. Lösa stolar, likt i gravkvarteren, skulle kunna vara ett sätt för besökarna att själva kunna modifiera platsen och på så sätt bli aktiva. Men också ett sätt att markera en tillhörighet och en familjaritet mellan skogskyrkogårdens olika delar. Det andra tillägget består av en utsiktsplats öster om den nuvarande minneslunden. Där mellan träden stenläggs en yta med sittplatser med utsikt över gräsmattan nedanför.

På det sättet skapas tre olika platser med tre olika aktivitetsnivåer. Den första, den befintliga minneslunden, är publik och människor passerar förbi och det ligger mycket blommor på centrumunkten. Här nickar besökarna till varandra när de passerar och ett samtal kanske till och med uppstår. Den andra platsen, Utsiktsplatsen, är till för personer som kan tänka sig att se andra människor men inte interagera med dem. Här är besökaren skyddad från gångvägen med hjälp av vegetation. Den tredje platsen är flera platser inne i skogen. Här är man helt omsluten av vegetationen och ensam. Ett problem som kan uppstå är att korset blir en stor visuell spelare på utblicksplatsen, vilket kan bli problematiskt i ett försök att göra platsen inbjudande till alla oavsett religionstillhörighet.

På samma sätt som på Stockholms Norra Begravningsplats är intentionen att besökaren ska vara aktiv på minneslunden. Intentionen är att gestaltningen ska utnyttja samtliga nivåer i **de åtta parkkaraktärernas** pyramid. Tanken är att besökaren ska få ett val när hen besöker minneslunden. Att antingen besöka den befintliga och mer publika minneslunden, gå till den mer intima platsen en bit bort från gångvägen eller om besökaren önskar vara helt i fred och sitta i skogen. På det sättet gör besökaren ett medvetet val baserat på hur mycket energi hen har för möten.

Möjlighet till **ensamhet** går att finna inne i skogen men också på de andra platserna. Då minneslunden utvidgas sprids också besökarna.

Stockholms Skogskyrkogård och dess regisserade promenader fungerar redan som **passage landskap** och en gradient från publikt till privat. Med dessa tänkta tillägg skapas en gradient av olika aktivitetsnivåer även inom platserna. Från publikt till avsides till enskilt.

För att ge dessa nya platser en känsla av permanens blir de **eviga materialen** viktiga.

Stenläggningen på Utsiktsplatsen smälter samman med stenbänken och ger en känsla av att de vuxit ur marken. Till skillnad från den befintliga minneslunden som har träbänkar och stenhöl. De mindre platserna i skogen upplevs som mindre permanenta med flyttbara stolar men även här gör stenbeläggningen att platserna känns naturliga, som en naturlig del av skogen.

Genom dessa stolar kan besökaren **modifiera platsen själv**. Baserat på vad besökaren vill ha i ryggen och vara vänd emot kan stolen flyttas runt. På det sättet kan besökaren utgå från sina egna känslor gentemot vegetationen, om det är ett speciellt träd besökaren vill titta på. På det sättet kan besökaren känna en känsla av tillhörighet till platsen.

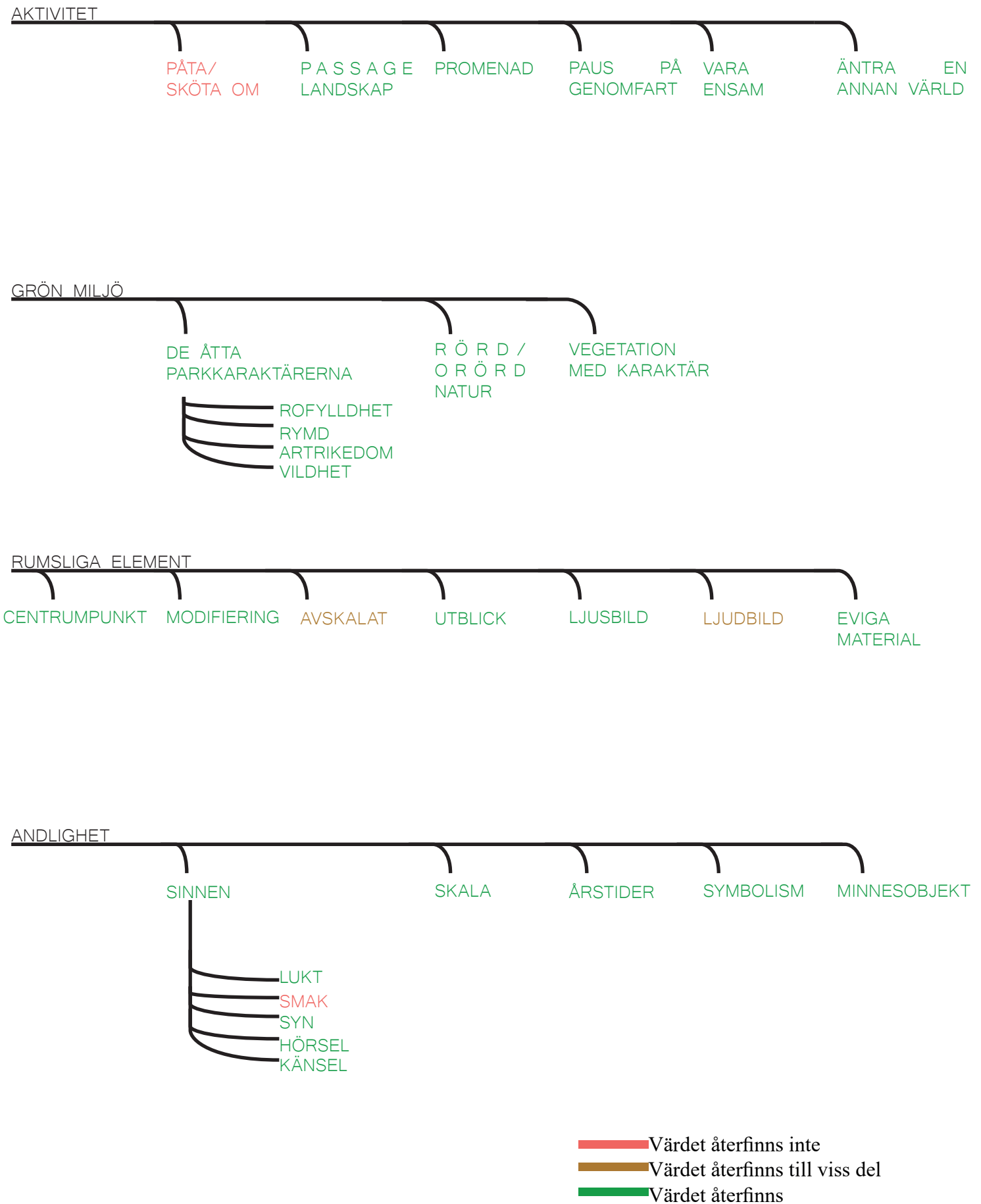
På de två platserna ska fokus ligga på **utsikt** och insikt. Därför är gestaltningen **avskalad**. Utsikten över kyrkogården och vegetationen ska ligga i fokus.

Två olika **ljusbilder** skapas. Vid utsiktsplatsen, där träden utgör ett tak kommer ljuset framifrån, den stora rymden som gräsytan utgör gör att besökaren nästan bländas. I skogen kommer ljuset ovanifrån och silas ner mellan trädskronorna och skiftar vartefter träden svajar.

Platserna öppnar upp för **symbolism**. Från Utsiktsplatsen kan besökaren både se de pulkaåkande barnen och begravningsbesökarna. Ibland även röken från krematoriet. På så sätt har man hela livet framför sig när man sitter där. Inne i skogen blir besökaren omsluten av natur och ser tydligt hur en själv på samma sätt som myran som bär på barret och röken från krematoriet är en del av samma kretslopp.

För att förtydliga vilken inverkan som förändringarna skulle kunna ha på platsen presenteras en uppdaterad version av Värdeordskartan på nästa sida.

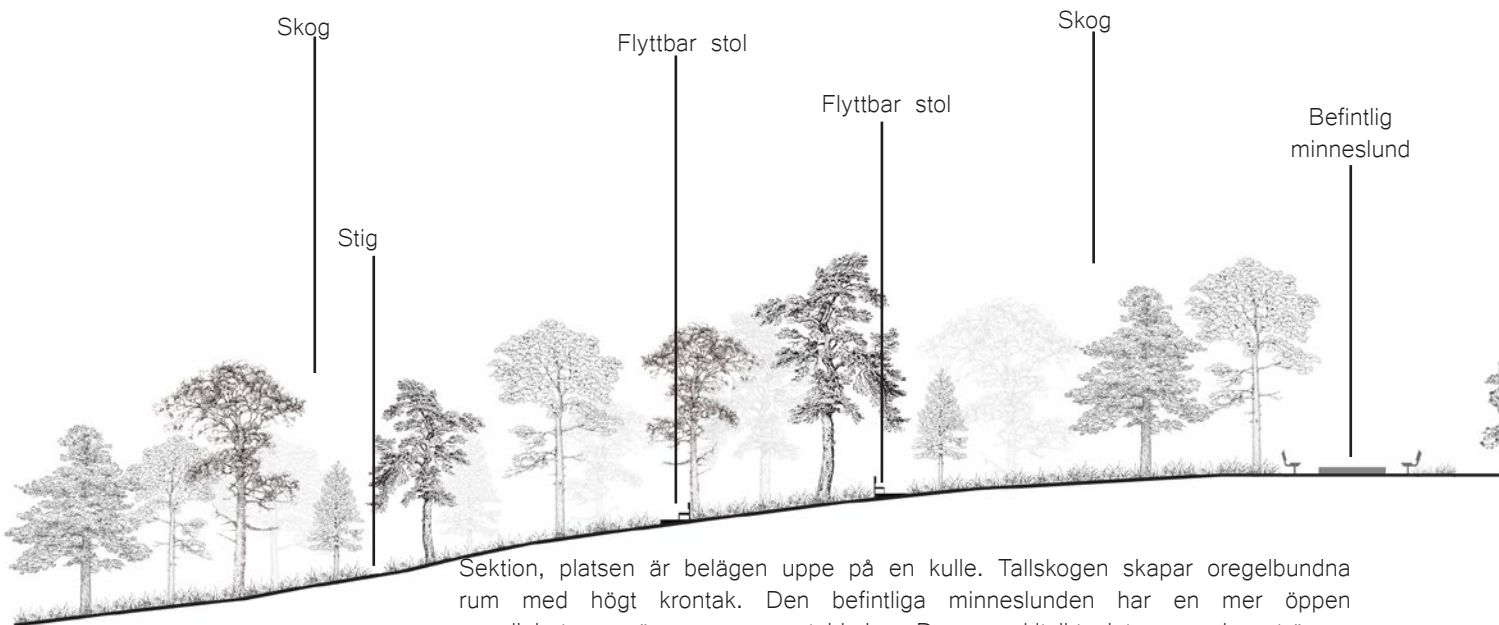
STOCKHOLMS SKOGSKYRKOGRÅRDS NYA MINNESLUND

10 m
N

Plan, Stockholms Skogskyrkogårds modifierade minneslund. Tillägget består av den nya Utsiktsplatsen och stigsystemet i skogen med tillhörande platser och flyttbara stolar.

D

Sektion, platsen är belägen uppe på en kulle. Tallskogen skapar oregelbundna rum med högt krontak. Den befintliga minneslundan har en mer öppen rumslighet som öppnar upp mot himlen. Den nya Utsiktsplatsen upplevs trängre men öppnar sen upp mot en stora rymden och slänten ner mot gröningen

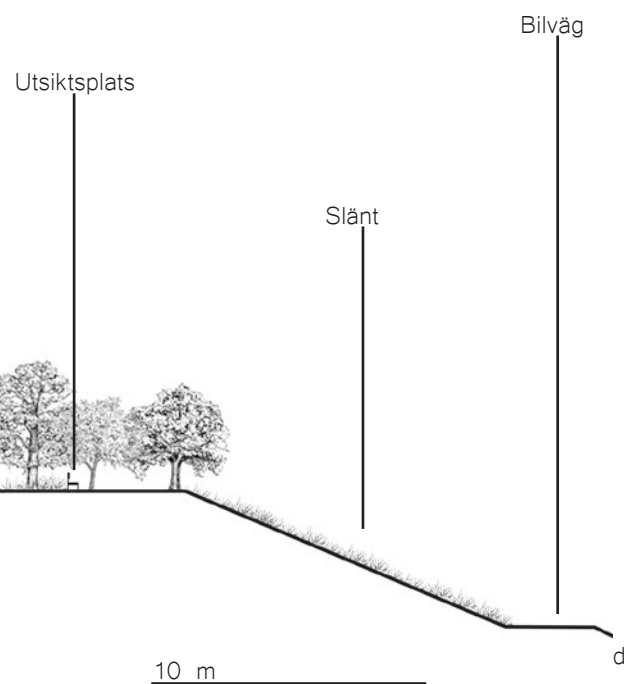

Till vänster

För att tillgängliggöra och öppna upp utsikten, men också för att skapa en mer privat och avskild plats, skapas Utsiktsplatsen inne i buskaget i anslutning till den befintliga minneslunden. För att göra platsen lite gömd kommer man dit genom att vika av från den smala stigen upp för kullen. Ur tillgänglighetshänsyn finns det också en väg till platsen från gångvägen vid den befintliga minneslunden. Fokus ligger på utsikt och lugn.

Nedan

Vid mina platsbesök fann jag att människor gått in i skogen bakom minneslunden och tändt ljus vid olika träd. Detta trots ett förbud för att beträda skogen. Därför skapas ett kontrollerat stigsystem, där det är tillåtet att gå medan resterade skog kan lämnas ifred. Inne i skogen placeras lösa stolar så besökaren kan modifiera sin sittplats och på så sätt skapa sitt eget ställe, kanske vid ett speciellt träd som hen tycker extra mycket om.

Stockholms Skogskyrkogårdens minneslund med en ny gestaltning. Gestaltningen är baserad på platsbesöken samt Värdeordskartan och syftar till att skapa en mer tröstande miljö. Den konceptuella gestaltningen utgörs av en ny utsiktsplats samt ett nytt gångsystem inne i skogen med tillhörande platser och flyttbara stolar.

Diskussion

Metoddiskussion

I insamlandet av litteratur till litteraturstudien använde jag mig av snöbollsmetoden, där en källa ledde vidare till fler och så vidare. Jag har funnit att det finns mycket skrivet om kyrkogårdar i allmänhet men inte så mycket om just minneslundar vilket har lett till att jag bestämde mig för att utforska fyra olika teman, *Aktivitet*, *Grönmiljö*, *Rumsliga element* och *Andlighet*. Jag ansåg, efter mina fem år av studier, att de var fyra områden som var värda att undersöka på temat. Man kan därför vara kritisk mot mitt urval, vad jag valt att ta med men också vad som inte tagits med, detta speciellt eftersom dessa kategorier utgjorde grunden för hela arbetet.

Värdeordskartan som verktyg tycker jag fungerade i min studie. Jag tycker att den tydligt belyste platsernas brister men också tillgångar. Det är dock viktigt att notera att Värdeordskartan inte är ett redskap för att mäta huruvida en kyrkogård fungerar som multifunktionell eller inte utan enbart ett sätt att identifiera god minneslundsgestaltning med tröstande kvaliteter. God minneslundsgestaltning kan vara en indikator på att platsen fungerar väl som multifunktionell men det krävs ytterligare undersökningar för att säkerställa det. Platsbesöken där jag satte mig in i rollen som sörjande och aktivitetssökande blir därför ett viktigt komplement.

Jag ser utvecklingspotential i Värdeordskartan, den skulle till exempel bli mer tillförlitlig genom att den användes under en längre tid. Om jag hade återkommit till platserna en gång i månaden under ett halvår hade jag fått en mer verklig bild av hur platsen förhåller sig till värdeorden. Under mina tre platsbesök upplevde jag stor skillnad i hur platserna uppfattades och det hade varit intressant att undersöka dem kontinuerligt. En brist som jag upplevde kartan hade var distinktionen mellan kyrkogården och minneslundan. Det blev tydligt för mig att man inte kan prata om minneslundan utan att prata om kyrkogården. De frågor som jag formulerat tyckte jag hjälpte i separationen av de två men i slutändan blev det ändå rörigt. Uppdelningen är också problematisk i det att de platser som på den övriga kyrkogården är tänkta för kontemplation inte analyserades. För att skapa en mer rättvis bild av kyrkogårdarna och dess kontemplativa rum borde alla platser inkluderas i analysen.

Under projektet *Tänk på döden* så utförde jag tre platsbesök på varje kyrkogård. Ett mer övergripande besök i mars månad, där hela kyrkogården och dess delar analyserades och ett mer

inzoomat platsbesök i april månad, med fokus på minneslundan och dess relation till kyrkogården. De tredje platsbesöken utfördes i juni i Malmö och juli i Stockholm och bestod enbart av dokumentation i form av fotografering. Att det blev så många platsbesök hade till stor del att göra med att designförslagets utformning förändrades under projektets gång. Denna förändring ledde till att ytterligare undersökningar och inventeringar var nödvändiga. I efterhand ser jag det dock som en fördel i projektet då jag under mina andra besök upptäckte saker jag missat under det första. Jag tror också att det var en fördel att få besöka platserna under varmare dagar än det besöket som utfördes i mars där det, på kyrkogårdarna i Stockholm, låg snö och is på vägarna som förhindrade framkomligheten. Det var också stor skillnad att besöka platserna i lövat och avlövat tillstånd.

Värdeordskartan blev ett sätt att synliggöra värden men för att faktiskt kunna dra några slutsatser från det så var jag tvungen att sätta kunskapen i en gestaltningskontext. Som avslutning på mitt resultatavsnitt har jag skapat fyra olika gestaltningsförslag till de minneslundor jag besökt. Gestalningarna är konceptuella och utgår från Värdeordskartan som skapats genom min litteraturstudie. Planen var initialt att göra en konceptuell gestaltning utan platsanknytning men det fann jag dock, efter olika försök, väldigt svårt då det skapade en statisk konstruktion fri från vegetation. Inte alls den helande, anpassningsbara och gröna plats som beskrivs i litteraturstudien. Jag beslutade mig då i stället för att föreslå små konceptuella modifieringar på de redan existerande minneslundorna för att på så sätt visa upp hur värdena kan se ut i praktiken. Modifieringarna är på en konceptuell nivå och har kommit till genom de analyser jag utfört med hjälp av Värdeordskartan och platsbesöken. Man kan därför vara kritisk till modifieringarna då de är gjorda med ganska så grunda analyser av platsen. Här blir det tydligt att jag bytte spår lite senare i min process eftersom jag i efterhand hellre hade jobbat med färre platser och då gjort mer omfattande analyser och mer ingående designförslag. Samtidigt så skapade jag på det här sättet flera olika exempel på hur informationen från litteraturstudien kan användas på och på det sättet skapas också en större diskussion och förståelse för vad jag faktiskt kommit fram till i det här arbetet. Intentionen har inte varit att ge konkreta förslag på förbättring utan snarare visa upp hur en landskapsarkitekt kan tänka vid gestaltningen av en tröstande miljö.

Inte i något gestaltningsförslag lyckades jag uppfylla alla värden i Värdeordskartan. Då jag arbetade med befintliga minneslundor begränsades gestaltningarna till vilka förutsättningar som platserna redan besatt. Detta gjorde förslagen mer realistiska och utmanande för Värdeordskartan som

verktyg men förhindrade också alla värden från att bli uppfyllda. I stället föll det sig så att jag kunde arbeta utifrån de olika avsnitten i litteraturstudien, på St. Pauli kyrkogårdarna i Malmö fokuserade jag på den minneslundens rumsliga element, på Malmö Östra kyrkogård låg fokus på symbolik. Inte så mycket för att det saknades på platsen men för att det där fanns störst utvecklingspotential. På Stockholms Norra begravningsplats låg fokus på aktivitet och på Stockholms Skogskyrkogård låg fokuset på grönmiljö.

Resultatdiskussion

I den här uppsatsen har jag arbetat utifrån frågeställningen *Hur kan man, inom landskapsarkitekturens praktik, freda minneslundan från kyrkogårdens mer aktiva och multifunktionella användning och på så sätt skapa helande och tröstande miljöer?* För att kunna resonera kring frågan måste jag först ställa mig frågan: När blir minneslundan ofredad? När blir den mångfunktionalitet jag beskrivit i det inledande kapitlet av den här uppsatsen ett problem i mötet med de sörjande? Jag identifierar det som att en konflikt först uppstår när en sörjande upplever sig störd. Under mina platsbesök, då jag satte mig in i upplevelsen hos en person som besökte kyrkogården i sorg, upplevde jag det störande när människor kom för nära, när där fanns buller samt när jag kände mig iakttagen och på så sätt exponerad. Alla dessa företeelser går att förbättra med hjälp av gestaltning. Arbetet kom därför att handla om hur man genom god minneslundsgestaltning kunde stärka minneslundans identitet, rumslighet och syfte och på så sätt freda minneslundan samtidigt som kyrkogården i stort får en mer aktiv användning. Med det sagt är gestaltning bara en aspekt. Givetvis finns där flera andra aspekter som är viktiga att titta på för att skapa så fungerande kyrkogårdar som möjligt, till exempel om en särskild aktivitet uppfattas som störande kan man undersöka om det finns en möjlighet att skapa en plats för just den aktiviteten utanför kyrkogårdens murar och på så vis förflytta aktiviteten dit.

Men hur ser då denna kvalitativa gestaltning ut? Genom litteraturstudien tog jag fram Värdeordskartan, ett redskap för att se hur minneslundarna i verkligheten stod sig mot litteraturen och vilka värden de uppfyllde. Med det sagt är det inte bara minneslundan som behöver vara av god kvalitet, kyrkogården i helhet spelar en viktig roll även den. Jag tror att det behövs åtgärder på flera olika nivåer. I den stora skalan krävs en övergripande strategi för kyrkogården där intentionen är att rekreativa och kontemplativa värden får plats. Genom att använda Wingrens (2009) begrepp *passage landskap* kan man på så sätt skapa en promenad till platsen som sänker besökarens

tempo men som också längs vägen ger möjlighet att välja en annan väg än genom eller till minneslunden. Kanske genom att man skapar en mer och mer intim eller högtidlig känsla med hjälp av *minnesobjekts*. En känsla som signalerar att detta är plats för kontemplation och inte aktivitet. På samtliga kyrkogårdar som jag besökt fanns där en hierarki i storleken på gångvägar, från bilväg till smal liten stig, dessa fungerade som en del av en *zoning*. Jag upplevde det som ett effektivt sätt att initiera olika tempon. På så vis kan en övergripande struktur visa besökaren tydligt vilka aktivitetstyper som är passande, var de är passande och på så vis hålla vissa aktiviteter på avstånd.

I den mindre skalan, när det gäller gestaltningen av själva minneslunden, behöver den vara tydlig så att besökaren direkt förstår premissen för detta rum samt att den bör ha en tröstande inverkan. Med det sagt så började jag, när jag läste intervjuerna i Berglunds (1994) undersökning, att ifrågasätta minneslunden som koncept. Aktiviteten och möjligheten att anpassa platsen och att få sköta om något framgår som väldigt viktigt. Med det sagt tror jag att det absolut är möjligt att inkludera mer aktiva element på minneslunden samtidigt som det kan bli problematiskt om besökare börjar känna ett allt för starkt ägandeskap över platsen. Att de då kan bli irriterade på andra besökare eller känna att de har mer rätt till den för att just de skött om den. Allt för personliga attribut går heller inte i linje med minneslundens anonymitetsprincip.

Även det faktum att informanterna ville vara ensamma (Berglund 1994) under sitt besök ifrågasätter minneslunden som vi känner den, som en struktur där besökarna är exponerade med sittplatser riktade mot andra sittplatser. Med det sagt är allas behov olika och det kan komma att bli ett ställningstagande av olika besökares sorgprocess. Man kan till exempel ifrågasätta om det är önskvärt för en person i djup sorg, som bara vill vara i fred i tystnad, att behöva dela yta med en person som frenetiskt påtar och fejar. Trygghet är också något som man får ha åtanke när man diskuterar ensamhet och avskildhet. När alla de kyrkogårdarna jag besökte anlades placerades de i utkanten av staden, idag är deras placering mer central vilket också höjer kravet på trygghetsskapande åtgärder.

Jag är uppvuxen i Sverige och även fast jag inte har haft en uttalat kristen uppväxt, jag är dock både döpt och konfirmerad, så är mina referenser till andaktsfulla eller heliga rum just kyrkorum. Dessa rum med sin mörka och trånga entré som sedan övergår i en stor rymd, smyckade väggar och färgade fönster, bänkar riktade mot en centrumpunkt, altaret. Jag håller med Jakob Hertzell

om att det ställer till med problem i skapandet av religiöst neutrala andliga rum. Mina referenser för vad som uppfattas som heligt har ju med min kultur att göra medan någon annans associationer ser annorlunda ut. Helighetsbegreppet blir snårigt när det ska skapas en plats fri från religiösa konnotationer som ska inkludera alla. Kan man uppfatta något, som inte är religiöst, som heligt eller urvattnas då hela begreppet? Jag tror att man får placera attribut som man förknippar med dessa typer av religiösa högtidsrum i en ickereligiös kontext. Till exempel är en rymd, en permanens och ett vackert ljus är alla attribut som återfinns både i kyrkor, moskéer och synagogor. På det sättet läser jag in många av elementen under kapitlet Rumsliga element som kopplade till hur vi upplever något som heligt eller högtidligt. Att minneslunden bör vara upphöjd med utsikt kan vara att man söker den där rymden, där man kan vila blicken på något längre bort men sitta skyddad på sin plats. På samma sätt är det med ljuset, exemplet som tas upp i Winston Spirns text (1998) beskrivs som ett kyrkorum.

Ett annat sätt att skapa religiöst neutral högtidlighet är naturen. Att naturen, till exempel gamla träd, blir en påminnelse om det som varit men också det som ska komma. Jag tror absolut att vegetationens ålder spelar en stor roll, något som också återkommer i Uddenbergs forskning (1995), men att det också handlar om människans inställning till naturen över lag. Naturen växer, har liv och gör så utan att behöva bli skapad av människan.

Att designa något nytt men samtidigt få det att kännas permanent tror jag kan skapas genom ett gediget förarbete. En gestaltning som är så pass väl integrerad i den befintliga strukturen att det känns som att den alltid varit där. Jag tror också att materialvalen blir viktiga, att det är stabila material som håller länge och som genom patina blir vackrare med åren. Att inkludera alla besökarens sinnen känns som en enklare uppgift. Här kan man arbeta med taktilitet, att gå på grus eller gräs både för känseln och hörseln, lika så vilken vegetation man väljer att bevara eller plantera, löv som prasslar eller buskar där småfåglar kan kvittra. Gällande att brukaren själv ska kunna modifiera kan man koppla ihop det med tidigare avsnitt om skötsel allt det finns möjlighet att ta hand om platsen som helhet men också att där finns flyttbara sittplatser så besökaren själv kan välja var hen önskar sätta sig.

Under mina platsbesök undersökte jag fyra olika kyrkogårdar placerade i Malmö och Stockholm för att skapa en inblick i hur det ser ut runt om i Sverige. Jag identifierade tre av de fyra kyrkogårdarna

som välfungerande multifunktionella. St. Pauli kyrkogårdarna var den som jag ansåg inte fungerade. Detta tror jag har att göra med det stora genomflödet av människor i förhållande till platsen storlek. Kyrkogården är platt och översikten är god vilket leder till att besökaren kan ha svårt att hitta sin egen plats samt att det inte finns så mycket andra grönområden i den delen av Malmö. Med det sagt hade St. Paulis minneslund, precis som alla andra minneslundar i undersökningen, goda resultat sett från Värdeordskartan. Alla kyrkogårdar jag undersökte hade fler gröna- än orangea- och röda värden tillsammans. Vilka värden som inte var uppfyllda skilde sig mellan de olika minneslundarna vilket jag tolkar som att det inte något speciellt värde som var omöjligt att uppfylla. Det kriterium som visade sig svårast att uppfylla var sköta om/påta vilket jag fann intressant eftersom just det kriteriet tog stort utrymme i litteraturstudien. Jag tror att den typen av aktivitet lätt kan skapa en känsla av ägandeskap. Ifall jag sköter om den här plätten har jag större rätt till den än någon annan. Speciellt om där också är starka känslor involverade, som det ju ofta är med sorg. Därför tänkte jag att exemplet med Tanketrädet som en intressant idé. Där kan besökaren känna ägandeskap över pappret i stället för den fysiska miljön och på det sättet känna tillhörighet till en plats men samtidigt inte påverkas av andras närvaro. Värdeordet *smak* blev inte uppfyllt på någon minneslund, men det tycker jag är förståeligt.

Trots att alla minneslundarna fick olika värden uppfyllda i sin respektive kartering var det ändå mycket som visade sig vara återkommande vid mina platsbesök. Det kan så klart ha att göra med att Sigurd Lewerentz var inblandad i gestaltningen i tre av dem och Gunnar Asplund i två, bidragande kan också vara stilideal under det århundrade som de anlades. En tydlig struktur som återfinns på samtliga kyrkogårdar är gångväg- och väghierarkin som visar var en bör vistas och inte. Jag upplevde det som mest effektivt på Stockholms Skogskyrkogård där de mest intima platserna, inuti gravkvarteren, saknade gångvägar helt och utgjordes av gräsmatta. Detta förhindrade människor som inte är där för att besöka en grav från att vistas där. På i stort sett alla kyrkogårdar definieras också den mest aktiva gångvägen av en allé, något som skapar en betryggande tydlighet men som också skapar en högtidlig känsla och en rymd. Andra strukturer som fungerade effektivt för att dela upp de sörjande och de som besökte platsen för rekreation var höjdskillnader, som på Stockholms Norra Begravningsplats och Stockholms Skogskyrkogård. Något som fungerade sämre var öppenheten på St. Pauli kyrkogårdarna i Malmö där överblicken var för stor. Dessa höjdskillnader förlänger också promenaden till minneslundan och bidrar till att skapa ett *passage landskap*.

Den tydligaste återkommande strukturen är minneslundens utformning. På alla mina platsbesök visade det sig att det fanns en genomgående struktur i form av en inramning, en häck eller en mur, och bänkar i en formation runt en centrumpunkt. Vad centrumpunkten utgörs av skiljer sig åt, ibland är det ett vattenelement, ibland en skulptur och ibland är det en kombination av de två. Genomgående är också att minneslundan är placerad i utkanten av kyrkogården. På St. Pauli kyrkogårdarna och Stockholms Skogskyrkogård är den till och med placerad i anslutning till en ingång. Att placera minneslundan i anslutning till en ingång är bra sett ur ett tillgänglighetsperspektiv men sämre om man ser till vad jag funnit i min litteraturstudie. På en plats för kontemplation vill besökaren vara ostörd och utan störande ljud, som trafik eller andra människor (Berglund 1994). Man förkortar också promenaden till minneslundan, som jag fann var ett viktigt komplement för att komma in i rätt sinnesstämning när besökaren inträder minneslundan (Berglund 1994). Genomgående är att alla minneslundor är passiva, en plats för besökaren att befinna sig på och observera men inte själv bli en del av. Det är till exempel inte på någon av minneslundorna tillåtet att modifiera sin egen sittplats då alla bänkar var förankrade i marken. Detta trots att jag fann i litteraturstudien att det var viktigt att kunna skapa en egen plats (Berglund 1994). Ett undantag var Stockholms Norra Begravningsplats där besökare var tillåtna att plantera egna blommor.

För mig som landskapsarkitekt är informationen som framkommit i den här uppsatsen först användbar när det är placerat inom ramen för landskapsarkitektens praktik. För att göra det har jag skapat fyra olika konceptuella gestaltningsförslag. På St. Paulis minneslund handlade förslaget om att skapa en distans och separation. På Malmö Östra handlade förslaget om att skapa något föränderligt i en statisk kontext. På Stockholms Norra Begravningsplats handlade förslaget om att utöka rummet och skapa en längre vistelse och på Stockholms Skogskyrkogård handlade förslaget om att tillgängliggöra de existerande kvalitéerna och naturen. Förslagen är alla olika och berör olika teman och slutsatsen jag drar av det är att alla minneslundor är unika och därför behöver deras gestaltningar också vara det.

Övergripande tycker jag dock att mina gestaltningsförslag i stora drag handlar om att utvidga och skapa fler platser på minneslundan, dock inte i fallet Malmö Östra Kyrkogård. På så sätt skapas en möjlighet för besökaren att modifiera sin egen plats och vara ensam om hen behöver det, men det finns också plats att vara omgiven av människor. Genom det valet tror jag också att man kan bygga

en starkare känsla för en plats. En känsla av att det här är min plats för att jag har valt den själv. Gestaltungsförslagen har också i stora drag kommit att handla om att tillgängliggöra platserna befintliga tillgångar. Till exempel utsikter eller befintlig vegetation, detta i ett försök att skapa en mer högtidlig känsla.

Jag identifierar naturen, livet som pågår utanför och en valmöjlighet som mer generella strategier att ta med sig. Men det är svårt att skapa en plats för minne och sorg som är helt anonym. Personligen tror jag att det kanske måste finnas ett visst privat lager. Att det behöver finnas element som kan påminna om personen som gått bort och att man på så vis kan känna sig nära den vid sitt besök. En färg personen gillade, en aktivitet, föremål eller vegetation. Det tycker jag blir tydligt när besökarna använder sig av skogen bakom minneslunden på Stockholms Skogskyrkogård. De söker efter något de inte finner i minneslunden och gör det trots att de tydligt inte får, detta för att deras behov inte är mötta. I slutändan handlar det nog om med vilken intention som platsen är skapad, att platsen är skapad med den faktiska intentionen att den ska vara helande och tröstande. Som jag nämnde tidigare var intentionen vid anläggandet av minneslundarna mer estetiska än helande. Jag tror att det i grund och botten handlar om att ge plats är lugna värden, att alla platser en landskapsarkitekt gestaltar inte måste vara välbesökta mötesplatser. I stället borde statusen på dessa lugna värden höjas i paritet till den multifunktionella användningen. Först då tror jag att den helande minneslunden och den multifunktionella kyrkogården kan samexistera.

Slutdiskussion och vidare forskning

Syftet med det här projektet var att bidra till en ökad kunskap kring hur kyrkogårdar i allmänhet och minneslundar i synnerhet kan gestaltas för att bättre tillgodose samtidens behov. Målet var att, inom ramarna för landskapsarkitektens praktik, undersöka minneslunden som plats och hur dess gestaltning kan fungera tröstande och helande för personer i sorg.

För att förstå minneslunden som plats har jag genomfört en litteraturstudie. I denna studie fann jag en rad värden som identifierades som särskilt viktiga för att skapa en helande och tröstande miljö. Jag identifierade dessa värden som nyckeln till en god minneslundsgestaltning och att de på det sättet är ett sätt att skapa en minneslund som kan behålla hög kvalitet även i mötet med den övriga kyrkogårdens mer multifunktionella och aktiva användning. Jag resonerar att om det finns

en tydlig struktur på kyrkogården generellt, där det genom zoner och *passage landskap* visar var vilka aktiviteter är passande, är det ett steg närmre en fredad minneslund. Om minneslundens i sig innehåller gröna värden som genom sin grönska fungerar helande för en person som upplever stress och sorg men som också kan vara en väg att skapa något heligt, är det ett steg närmre en fredad minneslund. Om minneslundens har rumsliga element som har en helande inverkan såsom en utsikt, en känsla av permanens eller ett vackert ljus, är det ett steg närmare en fredad minneslund. Om minneslundens har något heligt över sig, men där alla känner sig välkomna oavsett religion, eller om där finns en undermedveten känsla av andakt, är det ett steg närmre en fredad minneslund. På det sättet är det inte något enskilt värde i sig som utgör en nyckel utan snarare att de tillsammans utgör ett hjälpmedel för att skapa helande och tröstande platser.

I den här uppsatsen har jag undersökt en aspekt på temat multifunktionella kyrkogårdar, minneslundens och dess gestaltning. En annan aspekt som jag tycker hade varit intressant att forska vidare på är *Hur kan man planera framtidens kyrkogårdar med intentionen att de ska vara multifunktionella?* Hur kan vi planera våra kommande kyrkogårdar i stort för att de ska kunna tillgodose de moderna behoven. På Stockholms Stads hemsida ska man kunna läsa följande “*På Järvaområdet i Akalla (precis norr om Tensta och Hjulsta) ska ett naturområde utvecklas och en ny begravningsplats byggas. Begravningsplatsen riktar sig till alla, oavsett tro. Gravkvarteren med gravplatser byggs som öar i landskapet och att kunna promenera, cykla, grilla och jogga, blir fortsatt centralt.*” (Stockholms Stad 2022). I detta nu byggs det alltså en begravningsplats som är uppdelad likt öar med rekreationsmark mellan. Det ska bli intressant att undersöka platsen när den är klar. Hur fungerar den, hur sker separationen mellan de olika delarna ut, får sorgen plats och är minneslundarna och de andra kontemplativa platserna av hög kvalitet och upplevs tröstande.

Jag tror att multifunktionella och mer rekreativa kyrkogårdar är något som vi kommer att få se mer av i framtiden och jag tycker att det ska bli spännande att få följa denna utveckling. Uppleva nya gravskick och se hur vår inställning till döden och kyrkogårdar förändras i takt med att världen förändras. På det sättet är det en utveckling som både är arkitektonisk och kulturell.

Referenser

Berglund, I. (1994) *Kyrkogårdens meditativa rum*. Stockholm: Verbum förlag AB.

Boverket (2016) *Rätt tätt- En idéskrift om förtätning av städer och orter*. <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/ratt-tatt-en-ideskraft-om-fortatning-av-stader-orter.pdf> [2022-09-15]

Boverket (2022). *Kyrkliga kulturminnen*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/kulturvarden/samordning-med-kulturmiljolagen/kyrkliga-kulturminnen/> [2022-09-15]

DeMarinis, V., Engfors, C. (2006) Vårt behov av ritualer och rituella rum. I: Engfors, C. (Red.) *Rum för mening : om plats och ritual i det postmoderna samhället*. Stockholm: Arkitekturmuseet.

Evensen, K. H., Nordh, H., Skaar, M. (2017a) *Everyday use of urban cemeteries: A Norwegian case study*. Landscape and Urban planing. Vol:159 ss 76-84 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.09.019>

Evensen, K. H., Nordh, H., Skaar, M. (2017b) *A peaceful place in the city- A qualitative study of restorative components of the cemetery*. Landscape and Urban planing. Vol:167 ss 108-117. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2017.06.004>.

Grahn, P (2005) Om trädgårdsterapi och terapeutiska trädgårdar. I: Johansson, M., Küllner, M. (Red.) *Svensk miljöpsykologi*. 10 Upplaga. Lund: Studentlitteratur. Ss 245-262

Gould van Praag, C., Garfinkel, S., Sparasci, O., Mees, A., Philippides, A. O., Ware, M., Ottaviani, C., Critchley, H. D. (2017). *Mind-wandering and alterations to default mode network connectivity when listening to naturalistic versus artificial sounds*. Sci Rep 7, 45273. DOI: 10.1038/srep45273

Hartig, T. (2005) Teorier om restaurativa miljöer. I: Johansson, M., Küllner, M. (Red.) *Svensk Miljöpsykologi*. Lund: Studentlitteratur.

Hertzell, J. (2006) Det sekulära högtidsrummet. I: Engfors, C. (Red.) *Rum för mening : om plats och ritual i det postmoderna samhället*. Stockholm: Arkitekturmuseet.

Karlsson, H. (2006) Tystnaden kan få tala. I: Engfors, C. (Red.) *Rum för mening : om plats och ritual i det postmoderna samhället*. Stockholm: Arkitekturmuseet.

Klintborg-Ahloklo, Å. (2001) *Mellan trädkrans och minneslund: svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990*. Borås: Movium

Myndigheten för stöd till trossamfund (2020) *Statistik om trossamfund*. <https://www.myndighetenst.se/kunskap/statistik-om-trossamfund.html> [2022-09-15]

Nationalencyklopedin, symbol. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/symbol> [2022-11-01]

Passanisi, Å. (u.å) Vi vet inte vad vi ska tro eller tycka. En del av artikelserien: Efterlivet- En serie om döden. *Aftonbladet*. <https://doden.story.aftonbladet.se/chapter/vi-vet-inte-vad-vi-ska-tro-eller-tycka/> [2022-09-15]

SFS 1990:1144 *Begravningslag*. Stockholm: Kulturdepartementet

Stockholms Stad (2022) *Naturområde och begravningsplats på Järva*. <https://vaxer.stockholm/projekt/jarva-begravningsplats/> [2022-09-15]

Stockholms Stad (2020) *Norra begravningsplatsen*. <https://begravning.stockholm/hitta-begravningsplatser-och-kyrkogardar/platser/norra-begravningsplatsen/> [2022-09-15]

Stockholms Stad (2021) *Världsarvet Skogskyrkogården- Om platsen*. https://skogskyrkogarden.stockholm.se/om_platsen/ [2022-09-15]

Svenska Kyrkan (2021) *S:t Pauli Kyrkogårdar*. <https://www.svenskakyrkan.se/malmokyrkogard/st-pauli-kyrkogardar> [2022-09-15]

Svenska Kyrkan (2022a) *Svenska Kyrkan i siffror*. <https://www.svenskakyrkan.se/statistik> [2022-09-15]

Svenska Kyrkan (2022b) *Begravningsavgiften*. <https://www.svenskakyrkan.se/medlem/begravningsavgiften> [2022-09-15]

Svenska Kyrkan (2022c) *Östra Kyrkogården*. <https://www.svenskakyrkan.se/malmokyrkogard/ostra-kyrkogarden> [2022-09-15]

Sveriges Radio (2020) *Kyrkogårdar används som parker när städer förtätas*. <https://sverigesradio.se/artikel/7523446> [2022-09-15]

SVT (2021) *Allt fler pulkaåkare på Skogskyrkogården väcker kritik*. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/kyrgardsforvaltningen-vadjar-om-ett-stopp-pa-pulkaakandet> [2022-09-15]

Uddenberg, N. (1995) *Det stora sammanhanget- moderna svenskar syn på människans plats i naturen*. Falun: Bokförlaget Nya Doxa.

Ulrich, R S (1984) *View through a window may influence recovery from surgery*. I: *Science*. Vol 224(4647) s 420-421. DOI: 10.1126/science.6143402

Whiston Spirm, A. (red) (1998) *The language of landscape*. New Haven: Yale University Press.

Wingren, C. (2009) *En landskapsarkitekts konstnärliga praktik*. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet. *Acta Universitatis Agriculturae Sueciae*. 1652-6880. 2009:27